

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – магістр

на тему: «**ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ «СКЛЯНОЇ СТЕЛІ»
В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ»**

Виконала студентка 2-го року навчання
спеціальності 054 «Соціологія»

Демидюк Анастасія Володимирівна

Наукова керівниця: Марценюк Тамара,

кандидатка соціологічних наук,

доцентка кафедри соціології

Рецензентка: Костюченко Тетяна

Кваліфікаційна робота захищена з

оцінкою _____

Секретар/ка ЕК _____

« ___ » _____ 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ «СКЛЯНОЇ СТЕЛІ»	7
1.1. Участь жінок у політиці крізь призму суспільних наук.....	7
1.2. Теоретичні підходи до вивчення явища «скляної стелі»	14
1.3. Відтворення «скляної стелі» в українській політиці	35
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ «СКЛЯНОЇ СТЕЛІ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ.....	46
2.1. Глибинні інтерв'ю як метод дослідження «скляної стелі» в українській політиці.....	46
2.2. Бар'єри жіночої політичної діяльності в Україні	49
2.3. Уявлення населення України про можливість жінок у політиці	66
2.4. Чинники подолання «скляної стелі» політиkinями	70
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТОК А. Таблиці розподілу відповідей омнібусу жовтня 2024 року.....	101
ДОДАТОК Б. Формули z-тесту	103
ДОДАТОК В. Гайд для проведення напівструктурованих інтерв'ю з українськими політиkinями.....	104
ДОДАТОК Г. Приклад транскрипту інтерв'ю з політиkinею	108

ВСТУП

З розвитком України, суспільно-політичними змінами й демократичними трансформаціями стабільною залишається проблема гендерного дисбалансу на політичній арені. Попри значні перетворення, цій сфері досі характерне чоловіче домінування, що забезпечується гендерною сегрегацією — як горизонтальною, так і вертикальною. Останнє характеризується «скляною стелею» — явищем, що метафорично позначає неофіційні, невидимі перешкоди й обмеження в просуванні ієрархіями посад.

Активне запровадження законодавчих змін допомагає формальному забезпеченню рівності прав, можливостей і доступу, проте бар'єри на шляху політичної участі жінок зумовлені не лише інституційними, а й соціально-культурними факторами, укоріненими установками й неформальними практиками, що перешкоджають жінкам реалізувати свій потенціал на рівні з колегами.

Гендерна сегрегація та «скляна стеля» блокує жіночі можливості в кар'єрному просуванні, а відповідно — й представленні інтересів, лідерстві, процесі прийняття рішень, управління й контролю. Тому подолання перешкод, питання інклюзії та гнучкості, що могли б передувати досягненню гендерної рівності, потребує подальшої роботи як з теоретичної, так і з практичної сторони.

Актуальним є це питання і для України, яку характеризує тривалий, але повільний прогрес у встановленні гендерної рівності, особливо на рівні результатів. Як національне законодавство, так і міжнародні договори формально гарантують рівність прав і можливостей жінок і чоловіків. Як членкиня ООН і Ради Європи, Україна виконує вимоги й дотримується стандартів Конвенцій про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Пекінської декларації, Цілей сталого розвитку ООН.

Проте вдосконалена нормативна база досі не забезпечує реального покращення становища жінок на політичній арені, особливо на вищих щаблях,

де укріплене домінування чоловіків. Щорічний моніторинг Всесвітнього економічного форуму демонструє сталість гендерного диспаритету в загальній політичній свободі, представництві жінок у парламенті, їхній участі на президентських і міністерських позиціях.

Від здобуття незалежності Україною вищі посади стабільно посідають чоловіки, винятком була лише Юлія Тимошенко, якій вдалося досягнути посади прем'єр-міністерки. Офіційна статистика гендерного складу Парламенту, Уряду, органів місцевого самоврядування демонструє розподілення жінок у політиці в пірамідальній формі: вони доволі активно залучені на нижчих ланках — в адміністраціях, сільських і селищних радах — проте лише одиниці очолюють партії чи державні структури на національному чи навіть обласному рівнях. Лише 21% парламентарів і 24% міністрів припадає на жінок станом на першу половину 2025 року.

Водночас перспективам жінок мати більше доступу до прийняття рішень і управління загрожують ризики, пов'язані з поступовими соціальними змінами на тлі російсько-української війни: вимушена міграція закордон може перешкоджати активному й пасивному виборчому праву переселенок, більшість із яких становлять саме жінки, а мілітаризація може загострити проблему консервативних установок щодо влади й лідерства, засиллю гендерних стереотипів щодо місця й ролі жінок у суспільстві. Відтак невирішене питання бар'єрів у політичній участі загострюється з новими викликами, а можливості дослідження цього явища ускладнюються.

Попередньо гендерна нерівність і диспропорції в політиці, як і в інших сферах, детально вивчалася українськими дослідниками. Проте, окрім аналізу проблемної ситуації, невідкладним нині є і пошук конкретних механізмів ліквідування бар'єрів, зокрема «скляної стелі», явища, яке досі було недостатньо розглянуте соціальними науками в українських реаліях. Чинники подолання «скляної стелі» раніше були емпірично досліджені лише у сфері бізнесу. Залишаються невирішеними питання: що саме перешкоджає жінкам посідати

вищі політичні посади в Україні, і як подолати ті невидимі перепони в просуванні політичною кар'єрою?

Гендерно збалансоване політичне представництво є умовою побудови демократичного суспільства й загального суспільного прогресу на тлі глобальних змін. Паритетна участь забезпечує не лише справедливість і нові можливості для транслювання інтересів населення, а й у пошуку й урахуванні більш ефективних рішень на всіх рівнях влади. Різноманітність відкриває двері перспективам і новим підходам у роботі з проблемами. Досвід і погляди жінок можуть істотно збагачувати політичний дискурс, сприяючи більш інклюзивному підходу до формування державної політики, зокрема в умовах складних соціально-політичних викликів.

Тому об'єктом цього дослідження є явище «скляної стелі», а предметом — чинники подолання «скляної стелі» в українській політиці. Відповідно, метою цієї роботи стало встановити чинники подолання «скляної стелі» в українській політиці. Дослідження охоплює з'ясування й систематизацію перешкод і факторів їх усунення на мікро-, мезо- й макрорівнях.

Завданнями дослідження було передбачено:

1. Узагальнити теоретичні засади вивчення жіночої політичної участі;
2. Систематизувати теоретичні підходи до вивчення «скляної стелі»;
3. Встановити ситуацію з жіночим політичним представництвом в Україні;
4. Виявити бар'єри жіночої політичної участі в Україні;
5. Визначити уявлення українців про жінок у політиці;
6. З'ясувати фактори подолання «скляної стелі».

Оскільки дослідження «скляної стелі» для жінок у політиці охоплюють різні галузі й фокуси, теоретико-методологічна база містить опрацювання досліджень, сфокусованих на гендерному дисбалансі й досвіді жінок, та інтегрує підходи М. Крук, Дж. Ловендускі, О. Фолке та Дж. Рікне (щодо факторів жіночого представництва), Дж. Лоулесс та Р. Фокс (психологічних бар'єрів), Дж. Акер (гендерованості організацій і режимів нерівності), Т. Вердж (неформальних дискримінаційних практик), Д. Вос (репрезентації у медіа), Д. Тіле («подвійної

пастки») тощо, а також дослідження М. Білинської, Т. Марценюк, О. Стрельник й інших щодо українського контексту гендерної нерівності на вищих ланках політики.

Також у дослідженні використані й проаналізовані статистичні дані Центральної виборчої комісії, гендерного складу Парламенту, Уряду та звіти міжнародних організацій щодо ситуації з досягнення гендерної рівності, зокрема Всесвітнього економічного форуму (GGGI), Ради з міжнародних відносин та ООН Жінки (WPI), Джорджтаунського інституту жінок, миру та безпеки (WPSI) та Програми розвитку ООН (GII).

Емпіричною базою роботи слугують дані, зібрані в результаті глибинного інтерв'ювання 15-ти політикинь, і кількісні дані, отримані з омнібуса, підготовленого «Info Sapiens» у жовтні 2024 року (опитано 1000 респондентів). У результаті їх опрацювання й аналізу були виявлені такі бар'єри політичної участі, як контекст війни, недоліки правової системи, упереджене ставлення громадськості й медіа, організаційна культура, недостатня підтримка близького оточення, «подвійне навантаження», фінансові обмеження та внутрішні психологічні бар'єри; і встановлено такі чинники їх подолання, як освітні заходи задля підвищення обізнаності жінок і розвитку їхніх навичок, відкритість і прозорість процедур рекрутування в політику, фінансова підтримка, мережування, наставництво, організація процесів і адаптація середовища для політикинь із дітьми, а також мотивація, досвід, репутація тощо.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ «СКЛЯНОЇ СТЕЛІ»

1.1. Участь жінок у політиці крізь призму суспільних наук

Попри значний прогрес у досягненні рівності, у суспільстві все ще залишаються видимі відмінності за гендером, культурно зумовленою системою характеристик і норм: «що очікується, допускається і цінується у жінок та чоловіків» (Бабак та ін., 2021, с. 30). Укріплений століттями розподіл світу за статевими ролями, що був тривалий час визнаний функціональним, досі створює перешкоди в загальних соціальних трансформаціях і розвитку потенціалу окремих індивідів. Посилаючись на статеві відмінності, які є за своєю суттю соціально сконструйованими, суспільство зумовило поляризацію за біодетерміністичними або так званими «закладеними природою» ознаками, диференціацію сфер зайнятості на продуктивну й репродуктивну, дюркгаймівські «емоційну» й «інтелектуальну» або парсонські «інструментальну» й «експресивну», що продовжує залишати слід нормативних очікувань щодо поведінки й характеристик.

Відповідно, обов'язки приватної сфери (переважно знецінена, а тобто неоплачувана робота) покриваються жінками; тоді як фундаментальна публічна (себто економічна, громадянська і політична) активність — прерогатива чоловічої частини популяції. Соціально й культурно обумовлене виключення жінок із публічної сфери, відсторонення їх навіть від професій, які могли б відкрити шлях до кар'єри, або ж підпорядкування «наставнику-чоловіку» у вирішенні організаційних питань і не тільки створили досі нездоланну асиметрію влади, прав і можливостей у контролі й розпоряджанні економічними, політичними ресурсами тощо (Суслова, 2017; Palmer & Simon, 2001; Vasile, 2020).

Завдяки феміністичному руху вже десятиліттями жінки мають доступ до освіти, є економічно активними акторами й отримали право голосу, проте їхнє суспільне місце можна охарактеризувати другорядним, оскільки добре

оплачувані, престижні управлінські позиції у XXI столітті залишаються привілеями чоловіків.

Висока освіченість і наплив жінок на ринку праці мали забезпечити повноцінну інтеграцію, збалансоване й безпечне середовище для розвитку, але спричинили парадоксальну ситуацію, де їхній потенціал використовується лише на нижчих рівнях організації й управління (Singh et al., 2023; Vasile, 2020). Це стосується й політико-владних структур України, де через укорінення патріархальних норм і домінування чоловіків жінки й донині з труднощами виборюють місце в партіях, місцевих і національних органах влади, залишаючись і кількісно, і якісно мало впливовими в процесах прийняття суспільно важливих рішень, а це, як зазначають О. Фолке та Дж. Рікне (2016), свідчить про те, що суспільство черпає своїх політичних лідерів із надто вузького кола людських талантів.

Навколо жіночої участі в політиці, її передумов і наслідків точаться дискусії, зокрема щодо питання їхньої особистої вмотивованості й зацікавленості в такого роду активностях. Відтак були проведені дослідження й зафіксовані гендерні відмінності в обізнаності, поінформованості й власне інтересі в політичних діячах і подіях (Verba et al., 1997). Як зазначають С. Верба й ін. (1997), раніше було виявлено, що «порівняно з жінками чоловіки краще обізнані в політиці та більше цікавляться нею, а також, швидше за все, почуватимуться політично ефективними». Для деяких критиків (наприклад професорки В. Рендл (1999)), це слугує поясненням, чому, маючи стільки можливостей, жінки не реалізуються в «чоловічих» сферах, підставою заперечувати існування перешкод і в політичній участі. Проте інші дослідники пояснювали ці гендерні відмінності в різних формах політичних активностей їхньою зумовленістю соціальними ролями й дисбалансом у ресурсах, які відіграють значну роль щодо участі в громадянському житті.

Так Дж. Лоулесс та Р. Фокс (2013) досліджували, чим може бути спричинена (не)залученість жінок до політики в сучасних умовах, та виділили п'ять причин гендерних відмінностей у політичній амбіційності, серед яких

суттєву роль відіграє соціалізація, унаслідок якої жінки можуть бути інформаційно відсторонені від політичних новин чи дискусій, рідше конкурентоспроможні, не розглядають кар'єру в «чоловічих» царинах, ставлять під сумнів і гірше оцінюють свою кваліфікованість. Перераховане значно зменшує ймовірність жінок розглядати політику як шлях самореалізації для досягнення цілей. Так, у дослідженні (там само) жінки вдвічі частіше чоловіків вважали, що кращим способом досягти змін у тому чи тому питанні є робота у благодійній організації, а не обіймання політичної посади.

Загострює ситуацію, згідно з дослідниками, відсутність вербування, заохочення до балотування жінок. Чоловіки частіше отримують підтримку від родичів і друзів, колег, політичних діячів і партійних лідерів (Lawless & Fox, 2013). Це зафіксували й дослідження ООН Жінки щодо українок. У результаті онлайн опитувань було виявлено, що молоді жінки мають обмежені навички лідерства, досвіду й вузьке розуміння процесів прийняття рішень і можливостей впливу на них; а також опитані зазначали про низку перешкод, які віддаляють їх від участі в місцевих ініціативах, зокрема стереотипи, високе завантаження домашніми справами й відсутність підтримки й настанов (ООН Жінки, 2022). Таким чином, можливі відмінності в політичній активності серед жінок і чоловіків — це все ж наслідок гендерної соціалізації, яка ще з дитинства й протягом життя формує поведінкові моделі, цінності та норми.

Жінки не є байдужими до політичного життя та спроможні бути агентками суспільних змін, долучаючись до прийняття рішень. Підтвердженням цього є низовий активізм, волонтерська діяльність, ініціативи жіночого руху, громадських організацій на локальному, державному та глобальному рівнях, а також кількість жінок на офісно-адміністративних посадах. Так у групових інтерв'ю¹ українські політикині й кандидатки на посади зазначали, що починати політичну діяльність їх підштовхували альтруїстична мотивація, необхідність

¹ У січні-лютому 2013 року ВГО «Жіночий консорціум України», Київським інститутом гендерних досліджень, М. Скорик було проведено шість фокус-групових дискусій із жінками віком 18–65 років, що займаються громадською або політичною діяльністю: діючі депутатки, представниці політичних партій – потенційні кандидатки в депутати місцевих рад, лідерки громад, лідерки громадських організацій із шести міст України.

розв'язати певну соціальну проблему, а також потреба в самореалізації (Скорик та ін., 2013).

Тому залишаються питання: «чому жінок так мало?» і «чому чоловіків так багато?» (Verge & Astudillo, 2018); чому політика залишається одним з найбільш маскулізованих, важкодоступних просторів для жінок (там само), і як це можна врегулювати, адже формально перешкоди усунені, і в політику де-юре «двері відкриті».

Як зазначала М. Білинська (2011), гендерна рівність є показником відкритості, розвиненості й демократичності правової держави, тому локальні законодавства більшості країн світу й міжнародні угоди роками мають закріплені рівні політичні права чоловіків і жінок. Але станом на кінець 2024 року, згідно з даними Міжпарламентського союзу, лише 26,9% парламентарів є жінками та лише 6 держав нині мають гендерний паритет у своїх парламентах (Inter-Parliamentary Union, 2024), 19 країн мають жінку-главу держави, у 17-ти жінки очолюють уряд, сумарно частка жінок у кабінетах міністрів становить лише 23,3% (UN Women, 2024).

Фахівці з політології стверджують, що на жіночому представництві відображаються деякі інституційні фактори, такі як форма державного правління, політичний режим і устрій, тип виборчої системи, величина виборчого округу, наявність і тип квотування (Stockemer, 2008; Sundström & Wängnerud, 2014; Thames & Bloom 2020; Vasile, 2020). Останнє відіграє особливу роль у доступності політичної участі для жінок, а тому останні десятиліття активно практикується в країнах з метою механічного досягнення «критичної маси» (Lovenduski, 2001), пришвидшеного збільшення кількості політикинь на посадах і, відповідно, зменшення гендерного розриву й досягнення паритету. М. Кіттільсон (2010) наголошувала, що, окрім згаданої боротьби з «дефіцитом», квоти врегульовують процедури висунення кандидатів, а також привертають увагу до статусу жінок на політичній арені, а тому можуть змінити ставлення електорату до жінок і політики як такої. Важливим аспектом ефективності квот як інструменту збільшення кількості політикинь є наявність і міра санкцій за

(не)виконання вимог і їхня легітимність, тобто визнання суспільством (Vasile, 2020).

Окрім інституційних, були спроби виявити вплив соціально-економічних факторів на представництво жінок у політиці. Пошуки дослідників зводилися до тривалості часу, протягом якого жінки користуються правом голосу, показників ВВП, рівня корупції в суспільстві, рівня освіти населення, частки жінок у робочій силі, релігійних особливостей регіону (Roberts, 2006; Stockemer, 2008; Sundström & Wängnerud, 2014; Vasile, 2020). Р. Метланд (1998) зазначав, що більшу чи меншу участь жінок у політиці потрібно пов'язувати із загальним розвитком країни, а себто з послабленням традиційних цінностей, урбанізацією, зниженням рівня народжуваності, активною залученістю дівчат і жінок до освіти та ринку праці, що також впливає на становлення ролі жінок у суспільстві. Як про це писав Д. Стокемер (2008): «високорозвинуті країни з більшою ймовірністю, ніж менш розвинені, приймуть більш ліберальну та рівноправну культуру». Проте результати детальніших досліджень продемонстрували: згадані економічні та політичні фактори описують варіацію жіночого представництва серед країн розвиненого світу, проте є менш зрозумілими в країнах, що розвиваються (Matland, 1998).

Тому виникає ситуація неоднозначних результатів, коли досягнення в політичному чи економічному розвитку не є достатніми для вирішення питання жіночої участі в політиці. Отримавши рівність прав де-юре, жінки продовжують бути на периферії, у формулюванні А. Рейнольдса (1999), «не більш ніж плямою на чоловічому політичному ландшафті», мусять боротися з нерівністю можливостей, що призводить і до відмінних результатів (р. 547).

Навколо політики й у її структуру, як і будь-якої інституції, уплетені упередження й стереотипи навколо загальноприйнятих норм і суджень щодо становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб (Білінська, 2011), які в нормах і практиках створили латентну «структуру системної невідності» (Meyerson & Fletcher, 2000). Окрім цього, політику можна розглядати як і, згідно з Дж. Акер (1990), гендеровану інституцію, організовану

виробляти відмінності й нерівності між жінками й чоловіками. Як описано в роботі Дж. Фернадеса та ін. (2021), спадщина чоловічого домінування залишається у структурі влади, практиках і цінностях, що приносять їм користь у формальному й неформальному розподілі ресурсів. Як і решта галузей, у яких домінують чоловіки, політика характеризується патріархальною культурою, стигматизацією, неформальною дискримінацією, гендерною сегрегацією в так званій «субкультурі робочого середовища» (Williams, 1992).

Гендерна сегрегація має два виміри — горизонтальний і вертикальний. Перший характеризується «недостатньою представленістю або занадто великою концентрацією жінок чи чоловіків у певних галузях», їхньою фемінізацією або ж маскулінізацією (Бабак та ін., 2021, с. 29).

Політичне середовище, як уже зазначалося, саме по собі сприймається «чоловічою цариною», але відколи до нього залучаються і жінки, воно також розділяється на «серйозний» («hard politics») та «м'який» («soft politics») сектори (Марценюк, 2018). Останній є менш престижним; охоплює такі сфери, як охорона здоров'я, освіта, культура, соціальний захист тощо, що стереотипно вважаються «жіночими» або «посадами другого порядку» (Шевченко, 2016; Verge & Claveria, 2016). Цей неофіційний поділ, який не підтверджується жодним фактичним критерієм, забезпечується метафорично названими «скляними стінами» — невидимими бар'єрами, які ускладнюють потрапляння й просування жінок у «чоловічих» секторах (Vasile, 2020).

У той час як чоловіки на «традиційно жіночих» професіях просуваються кар'єрою з ефектом «скляного ескалатора», жінки в «чоловічих» стикаються з «липкою підлогою», «скляною стелею», «скляною скелею», ефектом «діривої труби», що метафорично описують невидимі перешкоди, які й зумовлюють вертикальну гендерну сегрегацію (Kulik & Rae, 2019; Singh et al., 2023; Williams, 1992).

Вертикальна сегрегація описує розподілення жінок і чоловіків у межах посадової ієрархії (Бабак та ін., 2021). У результаті складається тенденція, за якої під час кар'єрного просування жінок витісняють із вищих рівнів влади,

престижності й статусу, що демонструє їхнє непропорційно низьке як описове, так і змістовне представництво в керівництві організацій і, відповідно, на всіх рівнях прийняття рішень (Марценюк, 2018; Lowe, 2023; Taparia & Lenka, 2024; Vasile, 2020). Гендер залишається головною проблемою росту жінок.

Тому жінки на керівних посадах привернули науковий і громадський інтерес, а згадані метафоричні терміни стали активно використовуватися для характеризування проблем низької висхідної мобільності й дискримінаційних перешкод кар'єрному просуванню. «Липкою підлогою» почали називати ситуації, унаслідок яких жінки, не маючи відмінностей у продуктивності, навичках чи знаннях із чоловіками, залишаються на позиціях нижчого рівня (Бабак та ін., 2021); «діривою трубою» — процес поступової втрати можливостей на різних етапах життєвого шляху та кар'єрного просування, що зокрема зумовлений ярмом сімейних, доглядових обов'язків (Randle, 1999); а ввівши термін «скляної скелі» або «урвища», М. Райан і А. Хаслам описали більшу ймовірність отримати «хитку» посаду за кризового та нестабільного стану організації, тим самим опинитися у вищому ризику невдачі чи критики (Бабак та ін., 2021; Bornat et al., 2017; Bruckmüller et al., 2014; Kulik & Rae, 2019; Quintero et al., 2024; Vasile, 2020). Але ключовим поняттям, що характеризує гендерний розрив і позначає невидимі перепони в доступі до вищих посад у публічній сфері, є «скляна стеля», про яку йтиметься далі.

Неформальні бар'єри обмежують проголошені рівними можливості, перешкоджають не лише залученості жінок, а й ефективності й результативності їхньої діяльності, як зазначала Т. Марценюк (2018), «впливати на ухвалення рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни» (с. 45). Дефіцит жінок у політиці має тотальні репрезентативні наслідки, не дозволяючи суспільству отримати вигоди від їхнього потенційного внеску в політичний процес (Childs & Krook, 2008; Murray, 2021).

Отже, незважаючи на законодавчі права й можливості, на практиці шлях жінок у сфері, де домінують чоловіки, обтяжений перешкодами різного виду. Перш ніж отримати доступ до ресурсів, прийняття рішень і фактичного впливу

на стан справ, ті, хто обирає політику, стикаються з численними перепонами, аби ввійти до «закритого клубу», закріпитися на посадах попри внутрішні, іноді несприятливі або й ворожі традиції й норми, та досягти вищих позицій, подолавши невидимі бар'єри в різних їхніх проявах і масштабах.

1.2. Теоретичні підходи до вивчення явища «скляної стелі»

Термін «скляна стеля» був уперше вжитий консультанткою з менеджменту Мерилін Лоден у 1978 році та після публікацій Wall Street Journal Report on Corporate Women у 1980-х., прийняття у США однойменного закону й відповідної комісії швидко набув популярності в медійній, правовій сфері й соціально-політичних, економічних науках, особливо з гендерної тематики (Kulik & Rae, 2019; Singh et al., 2023).

Як пояснювали К. Кулік і Б. Рей (2019), поширення поняття збіглося з академічним переходом від «особисто-орієнтованих» пояснень нестачі жінок серед керівників їхніми недоліками, браком кваліфікації, навичок і знань, до «ситуаційно-орієнтованих» інтерпретацій, що фокусують на недоліках структури й самих інституцій.

Метафоричне формулювання апелює до невидимої перешкоди, яка постає неминучою й непроникною «стелею» перед маргіналізованими спільнотами в просуванні кар'єрними сходами, а у випадку із жінками на управлінських і владних посадах — збільшує гендерну диспропорцію у вищому керівництві, утримує їх на посадах середнього або нижчого рангу й таким чином поділяє суспільство на гендерні верстви (Singh et al., 2023).

Звернення до образу скла, що з одного боку дозволяє бачити шлях до вершини ієрархії, покликане передати невидимість, прозорість тонкого, але стійкого й деструктивного бар'єру (Bruckmüller et al., 2014; Kramarz, 2024; Singh et al., 2023), який полягає в неписаних нормах, неявних упередженнях, латентних обмеженнях, як свідомих, так і підсвідомих дискримінаційних практиках і несправедливому ставленні, що не лише незафіксовані, а й заборонені офіційною політикою. Кваліфіковані, освічені на рівні чоловіків жінки, які прагнуть участі

в керівництві та прийнятті рішення, стикаються зі штучно створеними, необ'єктивними труднощами поведінкового й організаційного порядку (Taraia & Lenka, 2024), що стають виразнішими та складнішими в міру просування «вгору», віддаляють і блокують їх від позицій, на яких зосереджується влада, зупиняють потенційний прогрес жінок.

Явище вивчають у різних сферах, тому нині налічуються десятки досліджень і звітів щодо «скляної стелі» в бізнесі, державному й приватному секторах, освіті й науці, журналістиці й мистецькій індустрії, сфері охорони здоров'я та спорті, а також політиці, що свідчить про міждисциплінарну увагу науковців з різних країн до цієї проблеми, її причини й проявів. Серед досліджень такої тематики нині це найбільш уживаний метафоричний вираз поміж подібних, зокрема згаданих у підрозділі 1.1. Активні дискусії навколо терміну в мейнстримних дослідженнях дозволяє підвищувати обізнаність і розуміння того, які передумови, прояви й наслідки невидимих бар'єрів перешкоджають прогресу маргіналізованих категорій суспільства.

Згідно з підходом М. Еспінози та Є. Феррейра (2022), «скляна стеля» виражається у співвідношенні шансів жінок і чоловіків досягти певних рівнів кар'єрної драбини й частці жінок на кожній вищій ланці. Так як стать людини зменшує її ймовірність бути призначеною на владні посади, вона також виявляється у відсутності доступу й неспроможності рівного впливу на важливі рішення (Baxter & Wright, 2000; Folke & Rickne, 2016).

Операціоналізуючи визначення «скляної стелі», Д. Коттер і ін. (2001) виділяли її чотири категорії: диференційована інтенсивність рекрутування попри рівну кваліфікацію, акумуляція невидимих труднощів з кожною сходинкою й етапом кар'єри вгору, нерівність імовірності просуватися на вищі посади «середньої» жінки й «середнього» чоловіка, а також похідна від цього відмінна кар'єрна траєкторія, за якої вигоди жінок від обіймання посад зменшуються з часом (Folke & Rickne, 2016; Taraia & Lenka, 2024). Згідно з цим підходом до розуміння явища, гендерна дискримінація, необґрунтовані об'єктивними причинами обмеження при просуванні по службі не просто присутні на всіх

рівнях ієрархії, але є більш інтенсивними на вищих рівнях, тож за суспільними наслідками серйозніші, хоча спроба Дж. Бакстер і Е. Райта (2000) емпіричного підтвердження цього на прикладах США, Австралії і Швеції не продемонструвала такого систематичного ефекту.

Згідно з М. Тапарією та У. Ленкою (2024), найчисельніше робіт про «скляну стелю» в дисциплінах менеджменту, який зосереджуються на організаційній культурі й особливостях робочого середовища; з психології, що розглядає когнітивні та психологічні процеси; а також соціології, де вивчається роль суспільства в конструюванні гендерного дисбалансу. Проте основними перешкодами для жіночого політичного прогресу називають 5C: confidence, childcare, candidate selection, culture, cash; або в українському варіанті 5B: впевненість, якої не вистачає жінкам як для початку, так і для просування кар'єри на рівні із чоловіками, виховання дітей, яке традиційно лягає на плечі жінок, відбір кандидатів, за який відповідають партії, вплив культури та влада грошей, доступу до яких вони мають менше (Жарова, 2019) та інше.

Мікрорівень аналізу «скляної стелі» в соціальних дослідженнях полягає в так званих індивідуальних бар'єрах. До них можна зарахувати відсутність згаданих вище психологічних характеристик, зафіксованих у дослідженні Дж. Лоулесс та Р. Фокс (2013), а також типових якостей, приписуваних політикам, такі як конкурентність, здатність до лідерства, прагнення до влади й управління, впевненість і самооцінка особистих потенціалу й ефективності, описані Т. Марценюк (2019); схильність до самореклами, готовність до ризику або ж протилежні — страх інакшості, критики чи невдачі; вибір освіти й професійної траєкторії, умотивованість до громадських чи політичних активностей, пріоритети саморозвитку й амбіції; а також міра залучення до сімейних і домашніх обов'язків.

Як щодо останнього зазначала Р. Мюррей (2021), такі аспекти як непропорційна частка доглядової роботи, що щоденно забирає цінний час технічно, чи відповідальність за наслідки публічності для близьких стає тягарем для кандидаток на посади і ставить вибір перед жінками між кар'єрою й

особистим життям, що може пояснити, чому серед кандидатів з дітьми значно менше жінок, ніж чоловіків (Campbell & Childs, 2014 як цит. у Murray, 2021; Quintero et al., 2024; Teele et al., 2018). У той час як шлюб, сім'я можуть бути перевагою для одних публічних діячів, це стає недоліком для інших (Norris & Lovenduski, 1995 як цит. у Krook, 2009; Thomas, 2013), ефектом «зустрічного вітру» у формулюванні Ш. Шеймс (2007), додатковим тиском на жінок «не бути там, де їм не варто бути» (Quintero et al., 2024).

Економічна активність жінок також відіграє суттєву роль, оскільки є ключовим інструментом у доступі до людських і фінансових ресурсів, які є необхідними для публічних активностей, балотування на посади, агітаційній кампанії тощо. Політична еліта складається непропорційно з представників професій, пов'язаних із правом і бізнесом, що забезпечують отримання наближеного до політичного досвіду, у той час як зберігається освітня й професійна горизонтальна гендерна сегрегація не на користь жінок. Так само власність переважно зосереджена в руках чоловіків. Тому слабка видимість жінок у політиці може означати те, що вони не можуть брати участь як група, позбавлена необхідних ресурсів, а не те, що вони не хочуть цим займатися (Verba et al., 1997).

Як зазначали Р. Мюррей (2021), Б. Палмер і Д. Саймон (2001), Ш. Шеймс (2007), не вигідне соціально-економічне становище жінок, нерівність в оплачуваній і тягар неоплачуваної праці збільшують гендерний розрив через ресурси: жінкам часто бракує часу та грошей, а витрати часто можуть перевищувати потенційні вигоди без гарантії повернення тих інвестицій. Жінкам доводиться вкладатися більше в розвиток людського капіталу, але в результаті отримувати менше переваг, ніж чоловікам (Kulik & Rae, 2019).

На думку А. Лигіної (2018), М. Квінтеро й інших (2024), розвитку ідентичності, самооцінки й почуття компетентності перешкоджають знецінення, брак визнання, довіри й поваги, що циркулюють і відтворюються в такому середовищі як політика, що й дійсно потім впливає на прийняття пасивної і/або підлеглої позиції.

Психологічна «скляна стеля» залежна та сформована під впливом соціалізації жінок, інтерналізації гендерних стереотипів. Так нав'язані суспільством очікування «позбавляють її суб'єктності та можливості конкурувати з чоловіками у престижних і суспільно значущих сферах» (Лигіна, 2018), а нерівноцінний розподіл сімейних обов'язків, низький соціально-економічний статус спричиняють викривлену самоідентифікацію та неспроможність успіху жінок на політичній арені (Марценюк, 2016).

У фокусі інших досліджень на мезорівні «скляну стелю» формують внутрішньо-організаційні бар'єри: упередження й дискримінаційні практики, якими просочена корпоративна культура, організаційний маскулізм, умовна гендерна нейтральність, за якої влада й управління все ж вважаються більш узгодженими з «чоловічими» характеристиками, а також відсутність наставництва й підтримки з боку колег, повсякденне слідування неформальним правилам поведінки, що визначають чоловічі й жіночі соціальні ролі як універсальні у структурі і стають її «логікою» й «традицією» (Lovenduski, 2002; Lowndes, 2019; Verge & Astudillo, 2018). Наявні перешкоди не просто транслиують стереотип «політика — справа чоловіча» (Марценюк, 2016), а й відтворюють подальшу маргіналізацію жінок у цьому «клубі добрих старих хлопців» (“good old boys club”), конструюючи гендерну ієрархію (Sundström & Wängnerud, 2014).

Тобто політику на мезорівні можна розглядати як систему організацій, державних, місцевих органів і партій тощо зі складними мережами відносин, внутрішньою й зовнішньою кооперацією й конкуренцією, динамікою формальної й неформальної влади, де інформація, вплив і інші ресурси розподілені нерівномірно й ієрархічно. Так, згідно з Дж. Акер (2009), така нерівність в організаціях є «систематичними розбіжностями у владі та контролі над цілями, ресурсами та результатами; прийнятті рішень на робочому місці, наприклад, в організації роботи, у можливості просування по службі та виконання бажаної роботи; у гарантії зайнятості та пільг; в оплаті праці та інших

матеріальних винагородах; а також у повазі та задоволенні від трудових стосунків».

У випадку політичних партій, залучення жінок пов'язане з її структурою, ступенем централізації й інституціоналізації, ідеологією й пріоритетами, діяльністю активісток у їхньому складі, наявністю жіночих моделей для наслідування й позиції чинного лідера, добровільність позитивних дій і реалізації квот на практиці (Eriksson-Zetterquist & Styhre, 2007; Kittilson, 1999; Krook, 2009; Shames, 2007; Wängnerud, 2009). А, як зазначали С. Кунович і П. Пакстон (2005), Дж. Ловендускі (2001), Дж. Лоулесс та Р. Фокс (2013), саме партії відіграють важливу роль у вербуванні та приймають рішення щодо кількості жінок у висунутих кандидатах і рівень їх підтримки, включно з умовами праці, (не)сумісними з сімейними обов'язками, розміщенням у партійному списку, фінансуванням на виборчі кампанії, сприянням ініціативам, просуванням у медіапросторі тощо.

Із кандидатками, які не пройшли на виборах, як зазначали І. Фединчук і Т. Марцінковська (2024), взаємодія партії в міжвиборчий період мінімальна й активізується лише напередодні виборів, коли постає питання забезпечення гендерної квоти, і загалом партії не прагнуть готувати кадри, радше намагаються запрошувати вже авторитетних фахівчинь, лідерок думок.

Результати іншого інтерв'ювання також засвідчували, що шлях жінок у політику часто пролягає через роботу помічницею в чинного політика (Скорик та ін., 2013). Партії як анклав домінування чоловіків служать «виборчими воротарями», які керуються упередженнями «подібності-привабливості» при наймі (Ostroff & Judge 2012 як цит. у Vornat et al., 2017), але навіть після «входу» жінки залишаються аутсайдерами в політичній еліті, закритій чоловічій мережі, позбавлені підтримки і спонсорства впливових груп (Fox & Lawless, 2010a; Verge & Claveria, 2016). Також, наприклад, Ю. Левченко (2021), пишучи про представленість жінок в органах місцевого самоврядування в Україні, зазначала, що проведення передвиборчої кампанії та її результативність для політикинь залежить від розміру територіальної громади й розміру грошової виборчої

застави, що впливає на шанси вистояти конкуренцію між кандидатами для жінок, ресурси яких обмежені, а реальні доходи нижчі. Без допомоги партій або спонсорів багатьом доводиться або економити на агітаційних матеріалах, або відмовлятися від участі.

У своїй роботі А. Сундстрем і Л. Венгнеруд (2014) зауважували, що кандидаткам як аутсайдерам часто бракує ресурсів і іншої підтримки через корумповані системи, які через «тіньові домовленості», «кулуарщину» зміцнюють традиційні мережі й відносини влади, у яких відтворюються чоловіче домінування й жіноче підпорядкування. Також М. Тапарія та У. Ленка (2024) зазначали про поширення інформації неформальними каналами під час неофіційних зустрічей, відвідування яких унеможлиблюється через домашні обов'язки або ж навмисного дистанціювання колег-чоловіків. Так загострюється проблема необізнаності щодо внутрішніх механізмів.

На базі фокус-групового дослідження М. Скорик (2013) виявила, що особливо на початковому етапі своєї кар'єри політикині часто опиняються сам-на-сам із ситуаціями, у яких їхні колеги-чоловіки грають командою, мають підтримку у вигляді наставництва, що допомагає їм у легшій і швидшій інтеграції. Тому дослідниками, наприклад Дж. Фернандес і інші (2021), і ставиться під сумнів дієвість гендерних квот, зокрема обов'язкових, які супроводжують санкціями. Відкриття «дверей» у політику через кількісне збільшення місць до 30% чи навіть паритету хоча й підвищує ймовірність вибору кандидатів-жінок, досі не гарантує подальшу кар'єру, адже ті можуть бути використані як «технічні кандидатки», тож після обрання жінки-початківці можуть стикатися з маргіналізацією й виключенням із ключових процесів, а відтак мати значно меншу ймовірність переобрання й кар'єрного просування порівняно з колегами-чоловіками (Folke & Rickne, 2012). Як це окреслювали С. Брукмюллер і її колеги (2014), суть гендерної рівності в політиці має полягати не лише в кількості жінок і чоловіків на посадах, а й від типів посад, які ті чи ті досягають; очікувань, пов'язаних із їхнім призначенням і їхнього досвіду в тих ролях.

Жінкам у політиці, як і в інших маскулінних сферах, аби отримати можливості на рівні з чоловіками, доводиться функціонувати як «універсальному» чоловіку, адже діяльність там «організована за іміджем необтяженого працівника, який повністю відданий роботі та не має жодних обов'язків щодо дітей та сімейних потреб... імпліцитно чоловіка» (Asker, 2009). За таких умов успіху в кар'єрі досягають особи, які можуть дозволити собі працювати більше годин, зосереджуватися виключно на цілях організації. Питання утвореної внаслідок цього гендерної (не)рівності, як правило, поза полем зору в організаціях, оскільки ті, хто там домінує (найчастіше — чоловіки), мають тенденцію применшувати згубність дискримінаційних процесів, не усвідомлюють своєї привілейованості й не зацікавлені в трансформаціях на користь паритету або навіть перешкоджають їм задля підтримання контролю й невидимості гендерного дисбалансу (там само; Bruckmüller et al., 2014). Це ж стосується й синдрому «бджолої матки», ефекту, який хоч і має небагато емпіричних доказів, але визначається як деструктивна поведінка лідерок, асимільованих у патріархальній культурі, диференційоване ставлення, недостатня підтримка чи перешкодження просуванню підлеглих колежанок із боку успішних жінок на вищих посадах (Arvate et al., 2018; Elizabeth et al., 2023; Shames, 2007). Так у результаті фокус-групового дослідження М. Скорик, ВГО «Жіночий консорціум України» та Київського інституту гендерних досліджень (2013) було зафіксовано, що часто учасниці обговорень з різних регіонів ділилися негативним досвідом співпраці з іншими жінками й низько оцінювали рівень солідарності загалом, хоча водночас чимало опитаних депутаток і кандидаток поділяли думку, що політичні невдачі жінки показують її неготовність, брак необхідних якостей — настирливості й наполегливості, умінь переконувати колег-чоловіків лідирувати — і, якщо їм некомфортно в політиці, вони самі у цьому винні.

Політикиням доводиться стикатися з надмірним контролем і наглядом, незначним визнанням (Verge & Claveria, 2016). Тому виникає ситуація, коли вони змушені постійно демонструвати свої здібності й доводити наявність необхідних

навичок і знань, свою фаховість і експертність, що «не гірше за чоловіків-політиків і потягнуть цю “чоловічу справу” (Дзюбак, 2021; Quintero et al., 2024). Було також встановлено, що негативні характеристики чи репутація караються менш суворо у випадку чоловіків, аніж жінок (Teele et al., 2018).

За результатами дослідження НДІ (2024)², населення України переважно погоджується, що саме жінки більшою мірою зазнають насильства за ознакою статі на робочому місці: такої думки притримуються 68% жінок і 54% чоловіків. Так і політичні організації, подібно іншим, характеризують як прямою, так і непрямою дискримінацією, створенням стосовно маргіналізованих груп напруженої атмосфери (Суслова, 2017). Мобінг може набувати форм завуальованих словесних образ, невідповідних коментарів чи натяків, публічних жартів сексистського характеру (там само; Марценюк, 2018; Bruckmüller et al., 2014; Murray, 2021), рідше фізичного насильства, утисків, залякування, саботажу, ізоляції тощо.

Згідно з теорією режимів нерівності Дж. Акер (2009), саме через повсякденні практики, формальні й неформальні правила і звичаї, приклади яких були наведені вище, усередині організацій і відтворюється гендерна динаміка влади, підтримується усталений статус-кво й утворюється ефект «скляної стелі», коли наслідки стають більш виражені на вищих рівнях ієрархії, і «спотворюється ефективна робота “політичного ринку”, що виключає жінок з процесів державного управління (Krook, 2009, с. 162).

Як індивідуальні, так і організаційні фактори жіночої участі в політиці та їхнього просування в тісному зв'язку з макрорівнем, адже ні індивіди окремо, ні спільноти чи інституції не ізольовані від консенсусних переконань, поширених і сталих у культурі стереотипів як про політику і її агентів, так і про жінок, їхніх особистісних характеристик і суспільної ролі, що є фокусом іншої групи досліджень.

² Протягом 27 лютого - 15 березня 2024 року КМІС було проведено 2509 інтерв'ю у межах загальнонаціонального телефонного опитування “Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в українському суспільстві” на замовлення Національного Демократичного Інституту. Вибірка репрезентативна для дорослого населення, випадкова. Похибка не перевищує 2.

Як уже зазначалося, навколо політики і органів державного управління історично сформувалися сталі образи, зокрема ті вважаються «чоловічою цариною». Загалом, лідерство ототожнюється з поведінкою, «більш поширеною і прийнятною для чоловіків» (Ely et al., 2011, p. 475). Як зазначала Дж. Акер (2009), зображення успішного менеджера стереотипно маскуліне: «успішна організація та успішний лідер мають багато однакових характеристик, таких як сила, агресивність і конкурентоспроможність», куди гендерно соціалізовані жінки не вписуються. Лідери-чоловіки асоціюються із агентністю, домінантністю, рішучістю, наполегливістю, орієнтацією на успіх, подекуди агресивністю, коли жінкам «властиві» такі риси, як турботливість, емоційність і безкорисність (Bruckmüller et al., 2014; Ely et al., 2011). Відтак традиційні ролі жінки — приватна сфера, що пов'язує їх з дітонародженням, вихованням дітей, піклуванням і доглядом за іншими членами родини (Марценюк, 2018; Quintero et al., 2024).

Гендерні стереотипи й упередження створюють умови, за яких оточення заохочує до суспільно прийнятих норм поведінки, зайнятості, а також перешкоджає чи блокує прогрес тих індивідів, які намагаються рухатися неконвенційними шляхом. У випадках, коли жінки руйнують шаблонні уявлення й беруть участь у публічних сферах у «чоловічому стилі», вони стикаються з «подвійною пасткою» («double bind») (Teele et al., 2018), чим ризикують отримати ярлики: як занадто «жіночні» й некомпетентні — їхня поведінка сприймається як суперечлива на владних позиціях і непридатна для відповідальних посад; а як схожі на чоловіків — то надто агресивні й зарозумілі кар'єристи, що спрощує образ лідерок і керівниць як неприйнятних жінок (Acker, 2009; Ely et al., 2011; Quintero et al., 2024; Shames, 2007). Так Т. Марценюк і І. Тишко (2021) констатували про «шельмування активних жінок як поганих мам, господинь, дружин, які “не хочуть” опікуватися родиною, виконувати хатню справу...». Відтак поширюються викривлені уявлення як щодо жінок на вищих позиціях, так і про жіноче лідерство. Їхня участь як у професійній, громадській, так і політичній діяльності оцінюються через призму їхньої статі.

Як підкреслювали К. Кулік і Б. Рей (2019), вплив цих патріархальних стереотипів посилюється з вищими рівнями ієрархії, оскільки критерії відбору стають більш абстрактними, оцінки ефективності більш суб'єктивними, а вимоги до кандидатів на ті посади сприймаються як ще більш «чоловічі», ніж на нижчих рівнях, так як ґрунтуються на застарілих і обмежених припущеннях. Досліджуючи «скляну скелю», термін описаний вище, С. Брукмюллер та інші (2014) також зазначали про «подвійні стандарти» щодо жінок на керівних посадах: ті вважаються більш комунікабельними для «згладжування ситуації», тому стають затребуваним під час переживання криз, а відтак йдеться про керування неуспішними організаціями, непопулярними партіями. Це значно ускладнює усвідомлення жінками себе ефективними політиkinями (Fox & Lawless, 2010b).

Щодо виборних посад, то кар'єра політиkinь також може залежати від переконань і очікувань виборців, тобто громадської думки електорату щодо розподілу ролей чоловіків і жінок. Як писала І. Замфіраче (2010), навіть із введенням «позитивних дій» роль жінок у політиці переважно залишається лише формальною, без реальних наслідків для суспільства, оскільки ті не мають такої ж політичної легітимності та поваги. Згідно з Ф. Темзою і С. Блумом (2020), партії як раціональні суб'єкти можуть висувати і просувати тих кандидатів, за яких їхня цільова аудиторія найімовірніше голосуватиме, «так заходи із забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у різних сферах стикаються із неприйняттям на рівні тих, хто має їх виконувати, та на рівні суспільства» (Корюкалов, 2014, с. 9).

Громадська думка може обмежувати й формувати репертуар діяльності політиків, відповідний гендерним ролям. Згідно з результатами дослідження громадянської мережі ОПОРА (2020а), простежується тенденція: «жінка має відповідати низці критеріїв, щоб “zasлужити” своє місце в політиці: середній вік, матір (але не багатодітна!) і дружина, має значні заслуги в громадському і професійному житті, повинна докласти певних зусиль, щоб бути почутою <...> треба довести виборцям та колегам, що вони «відбулись» як жінки в своїй

стереотипній гендерній ролі й мають всі необхідні вміння, навички, час, щоб працювати на благо громади та змін» (с. 32). Тому це підтверджує позицію Р. Фокс і Дж. Лоулесс (2010b), що найфундаментальніші перешкоди для жінок у політиці походять від моделей традиційної гендерної соціалізації й подальшого відтворення стереотипних уявлень.

Водночас Б. Палмер і Д. Саймон (2001) свідчили, що ставлення виборців більше не є основною перешкодою для кандидаток. Так неоднозначність громадської думки можна відслідкувати в дослідженнях серед українців. Наприклад, як у лютому 2021, так і червні 2023 було встановлено: близько половини вважає, що в чоловіків кращі можливості в політиці, аніж у жінок (Соціологічна група «Рейтинг», 2021³; Rating Lab, 2023⁴), що свідчить про їхню обізнаність щодо проблеми. І результати з національного опитування з питань гендерної рівності в Україні, проведеного у липні 2018 року (НДІ та ін., 2018)⁵, 77% опитаних відзначали рівність чоловіків і жінок важливою, проте в питаннях про політичне залучення лише 37% виявляли бажання щодо гендерного паритету, а 55% — залучення більше чоловіків, аніж жінок. Щодо кількісного представництва на різних рівнях відслідковувалися гендерні відмінності: респондентки були більш схильні вимагати його збільшення в Кабміні, ВРУ, серед депутатів обласних рад, голів ОТГ і мерів міст (там само).

Дані іншого репрезентативного опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» (2020)⁶, показали подібні результати: 82% українців підтримували те, що жінки йдуть у політику, і лише 12% були протилежної думки, але стосовно політичного лідерства й прийняття зважених політичних

³ У лютому 2021 року Соціологічна група «Рейтинг» методом телефонних інтерв'ю опитали 1500 респондентів – повнолітнє населення України в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу. Вибірка репрезентативна, похибка не більше 2,5%.

⁴ Протягом 1-3 червня 2024 Соціологічною групою «Рейтинг» було опитано населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Вибірка репрезентативна, становила 1000 респондентів. Похибка не перевищує 3,1%.

⁵ У межах Національного опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні протягом 2–23 липня 2018 року GfK Україна проінтерв'ювали 2558 респондентів, повнолітнього населення України, окрім невідконтрольованих українській владі територій. Середня похибка складає $\pm 3\%$.

⁶ 21–25 лютого 2020 було опитано 2000 респондентів, населення України старше 18 років. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення і становила 2000 осіб. Помилка репрезентативності не перевищує 2,2%.

рішень, обіймання політичних посад респонденти частіше віддавали перевагу чоловікам (див. рис. 1.1).

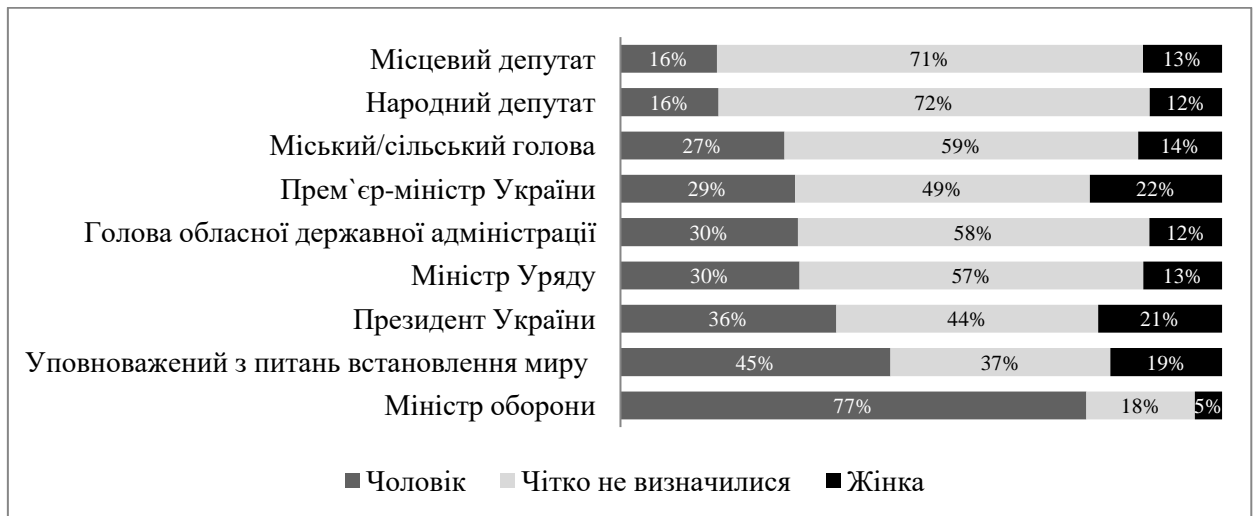

Рис. 1.1. Громадська думка щодо того, хто міг би бути ефективнішим на політичних посадах (Соціологічна група «Рейтинг», лютий 2020, n=2000). Джерело: Соціологічна група «Рейтинг». (2020, Березень 4). Роль жінок в українському суспільстві.

Опитування КМІС дало змогу зафіксувати, що українці більш позитивно оцінюють участь жінок у волонтерстві, громадській діяльності й захисті країни (89% серед усіх 2509 опитаних), аніж у політичній діяльності (55%) (НДІ, 2024). А опубліковані результати дослідження ПРООН демонстрували, що в 2017–2022 роках 57% опитаних мали політичні гендерні упередження (UNDP, 2022). Під час виборчих кампаній в Україні жінки часто ставали об'єктами цькування у формах мікроагресії, насильницьких погроз кандидаткам і їхнім сім'ям, приниження на зібраннях і в інтернеті як з боку конкурентів, так і населення (Кущенко, 2023; Неманежина, 2019).

Описуючи специфічність українського постколоніального суспільства, М. Білинська (2011) писала про засилля патріархатних стереотипів у суспільній свідомості та їх активний вплив на формування владних і суспільних відносин між громадянами; орієнтацію на традиційні форми взаємовідносин, базованих на поділі жіночих і чоловічих ролей; а також недостатню орієнтацію на вибудовування гендерно паритетних стосунків в масовій свідомості.

Соціокультурний контекст має потужний вплив на громадську думку, але сприйняття населенням явищ і процесів навколо також значною мірою може визначатися через освіту, що є інструментом формування свідомості людей змалку, і медіа, через яке відбувається трансляція не лише інформації, а й переконань, прикладів поведінки для аудиторії тощо. Так Дж. Лоулесс і К. Пірсон (2008), Д. Вос (2013) й І. Замфіраче (2010) окреслювали роль засобів масової інформації у формуванні обізнаності, зображенні жінок у політиці, вищих щаблях владних ієрархій, зокрема поширенні стереотипів, встановленні стандартів щодо політиків, жіночої ролі в суспільстві та їхнього місця в політиці.

У нинішній цифровій ері медіа є потужним інструментом у формуванні впізнаваності й конструюванні іміджу, проте нехтують значущими аспектами, такими як професійні навички, лідерські якості, досягнення, на користь особистісних характеристик, зовнішності, особистого життя, сімейного стану (Gidengil & Everitt, 2003 як цит. у Zamfirache, 2010; Thomas, 2013; Vos, 2013). Проблеми репрезентації у свою чергу мають негативні наслідки двох типів: або створення стереотипного, іноді навіть сексуалізованого, образу, нехарактерного серйозній політичній арені, де «не місце жінкам», або ж більш маскулінного іміджу, щоб мінімізувати або нівелювати ефект їхньої статі (там само). «Чорний піар», дезінформація, дискредитація кандидаток використовується як тактика приниження й виштовхування з публічного простору, зниження їхньої впливовості й прихильності населення. Цитуючи Т. Марценюк (2019), «суспільству складно підтримувати ідею залучення жінок у велику політику, коли високопосадовці у ЗМІ висловлюють патріархатні погляди».

Через медіа, як частого посередника між представниками влади й народом, здійснюється інформування про діяльність посадовців, проте цей канал може бути упередженим, ігноруючи голос або ж скорочуючи висвітлення діяльності й досягнень не на користь жінок, поки непопулярної й невизнаної меншості. Як зазначала Д. Вос (2013), домінування в політиці означає володіння ексклюзивною інформацією, агентність у важливих рішеннях для громадян, тому журналісти обирають впливових осіб для трансляції, до яких належать

переважно чоловіки. Тобто це замкнене коло: жінки сприймаються менш активними в політиці, бо менш видимі у ЗМІ, а щоб отримати більшу й ефективнішу презентацію, їм потрібно потрапити в політичну еліту й брати участь у прийнятті суспільно важливих рішень, заручитися підтримкою як колег, так і населення, що частково забезпечується висвітленням медіа. Також не менш важливим є те, що через медіа може відбуватися генерування нового молодого покоління, готового не лише до позитивного сприйняття, голосування й підтримки жінок у політиці, а й до власного рішення активніше долучатися, балотуватися на посади й рухатися кар'єрними сходами вгору, аби впорядковувати, регулювати та змінювати стан від громади до держави.

Відтак чисельні роботи продемонстрували, що «скляна стеля» є явищем багатостороннім і багатомірним. Тому, узагальнюючи, дослідження цього концепту потребує комплексного підходу на мікро-, мезо- й макрорівнях, як це схематично продемонстровано на рис. 1.2., а не порізно.

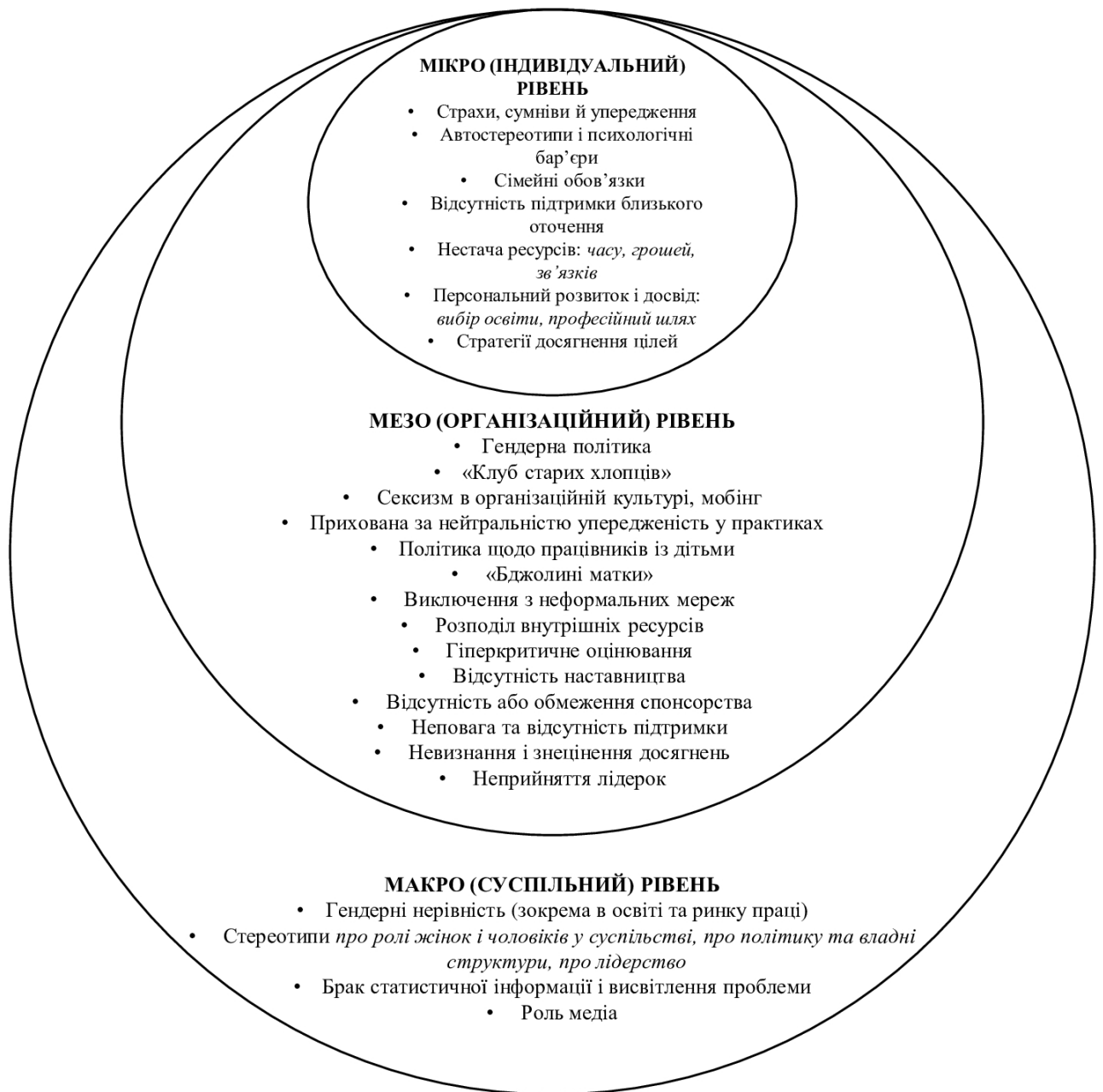

Рис. 1.2. Рівні проявів «скляної стелі» для жінок у політиці

Разом вище перераховані умови політичної участі жінок акумулюються і взаємозумовлюють дію «скляної стелі», прояви якої також спостерігаються в різних формах і масштабах, виражаються в перепонах на всіх рівнях, тож питання навколо неї актуалізуються з кожним роком соціальних змін і боротьби за гендерну рівність. Це зумовлено зростанням потреби в жінках на політичних посадах, особливо на вищих позиціях. Якби не були критичні коментарі щодо цього, причин такому явищу чимало.

Як підсумовували С. Чайлдс і М. Крук (2008) щодо жіночої ролі в політичному житті, питання часто зосереджені на тому, як саме вони впливають на процес формування політики. Численні дослідження фіксували позитивні кореляції між жіночою політичною діяльністю в законодавчих процесах і впровадженням сприятливих політик щодо працевлаштування жінок і догляду за дітьми, пов'язаних із цим витратами (Hessami & Da Fonseca, 2020), репродуктивних прав, боротьби з насильством і інші (Childs & Krook, 2008; Goetz, 2007), адже політикині більшою мірою, ніж їхні колеги-чоловіки, розглядають представництво інтересів жінок як частину свого обов'язку (Wängnerud, 2009).

Жіночому електорату необхідне більше представництво, адже відсутність жіночих голосів призводить до результатів, менш бажаних для суспільства в цілому. Досягнення жінками політичної арени дає змогу представляти соціальні уподобання й інтереси (Hessami & Da Fonseca, 2020; Zamfirache, 2010), впливати на формування політики з інсайдерської позиції, яка раніше була недоступна, працювати над політиками, дружніх до жінок через зміну політичних пріоритетів, законодавчих дискурсів, пропозицій (Childs & Krook, 2008; Vasile, 2020). Навіть якщо говорити про жінок як про гетерогенну групу, через повсякденне життя, зокрема вдома, на робочому місці, вони поділяють досвід, розуміють проблеми й потреби жінок, тому їхнє виключення позбавляє дискусії навколо численних суспільних питань (Krook, 2017; Quintero et al., 2024), а також «гендерної лінзи» — чуттєвості й уваги до відмінностей і проявів нерівностей (Суслова, 2017). В організаціях, де кількісно переважають і управляють чоловіки, саме їхні погляди на ті чи ті питання розглядаються репрезентативними. За допомогою жіночого представництва у структурах стають можливими гендерно чутливі політики й фемінізація, коли їхні інтереси й перспективи поступово вбудовуються і включаються в порядок денний (Campbell, 2016).

Додавання жіночих точок зору й підходів до управління й вирішення питань, на думку М. Бертран (2017), С. Сінгх та інших (2023), може надати

гендерно гетерогенним організаціям переваги, а як зазначали М. Тапарія й У. Ленка (2024), однорідне чоловіче управління може обмежувати резерв талантів, потенціалу й інновацій. У середовищі різноманітності партії та інші структури повинні прагнути не лише гендерних відмінностей між чоловіками та жінками чи очікувань щодо них, а й акцентувати на негендерних характеристиках, індивідуальних професійності, кваліфікованості в галузі тощо (Bruckmüller et al., 2014).

Але аргументація на користь жінок у політиці та владі не обмежується лише прагматичними, як їх категоризувала Дж. Ловендускі (2002), підставами. Жінки в політиці на різних рівнях — це невід’ємна умова гендерної рівності, яка, згідно з М. Білінською (2011), передбачає однакові умови для самореалізації відповідно до потреб і інтересів, справедливе ставлення й оцінку результатів діяльності, рівні права, свободи й можливості, зокрема розподіляти ресурси, робити внесок у культурний, економічний, соціальний, політичний і національний розвиток, що включно означає забезпечення гендерного паритету, рівноцінного представництва чоловіків і жінок і в локальних, національних, світових структурах влади й управління.

Як писала Дж. Ловендускі (2002), «аргументу справедливості достатньо», що зокрема виправдано демографічною пропорційністю (с. 210). У суспільствах, де роками вибудовується надійна демократія, не може допускатися обмеження половини населення (Krook, 2017), а розвиток потенціалу зарезервовуватися лише для тих, «хто має Y-хромосому» (Bruckmüller et al., 2014, p. 221). Отримуючи освіту й професійні навички, жінки, не менше ніж чоловіки, роблять суттєвий внесок у розвиток суспільства, тому за бажання можуть і мають бути повноцінно залученими до розв’язання проблем і управління (Krook, 2017; Quintero et al., 2024), бути частиною мейнстріму (Zamfirache, 2010). При цьому, як наголошувала Л. Вангнеруд (2009), не слід тлумачити участь жінок так, що вони обов’язково мають просувати однакові спільні соціальні проблеми: політикині можуть не розглядати стать і гендер як центральні аспекти своєї діяльності, надавати перевагу лобюванню питань своїх інших ідентичностей

(Childs & Krook, 2008). Політично активним жінкам має бути дозволено самим визначати свої пріоритети й інтереси, а не обмежуватися традиційно жіночими галузями чи посадами, що допомогло б уникнути вертикальної й горизонтальної гендерної сегрегації надалі.

Політична арена слугує полем волевиявлення й водночас шляхом реалізації прагнень, але поки переважно чоловіки домінують там, тому важливі рішення на рівні держави чи громади здійснюються чоловіками з чоловічої перспективи (Kunovich & Paxton, 2005). Відтак мобілізація жінок, наприклад, у законодавчому органі, може забезпечувати більш чуйне реагування та включення партійною елітою своїх інтересів у свої політичні програми (Campbell, 2016; Verba et al., 1997).

Необхідність розбиття «скляної стелі» також полягає в символічному впливі політикинь на жінок чи інші недопредставлені категорії суспільства. Так З. Хессамі та М. да Фонсека (2020) наголошували, що збільшення прикладів жінок на політичних і владних позиціях може демістифікувати вкорінені гендерні упередження, оскільки їхнє представництво може мати потужний вплив на те, як виборці сприймають жінок і як жінки бачать себе та свою роль у суспільстві, шляхи просування своїх пріоритетів. Натхненні та вмотивовані прикладами для наслідування, нові покоління можуть прагнути особистого залучення до вирішення суспільних питань, кар'єрного просування на політичній арені й не тільки (там само; Taparia & Lenka, 2024). Результати проведених фокус-груп серед кандидаток і обраних депутаток підтверджують цю тезу: жінки приходять у політику завдяки впливу сильної рольової моделі успішних політикинь, лідерок, що наочно демонструють можливості в цій сфері (Скорик та ін., 2013).

Підсвічування внеску жінок, поступове руйнування історично сформованих асоціацій про політику як чоловічу сферу матиме наслідки як на загальносуспільному, організаційному рівнях, так і усуватиме бар'єри індивідуального рівня. Згідно з М. Кіттілсон (2010), слід очікувати більшого залучення й обговорення політичних питань серед жінок, коли вони

сприйматимуть їх як більш актуальні для свого повсякденного життя й досвіту. А це можливо завдяки активності жінок усередині політичних структур.

Дослідниці в гендерних студіях сходяться на думці, що зі збільшенням їхньої чисельності стає реальнішим забезпечити внутрішню гетерогенність, артикуляцію раніше некрystalізованих інтересів, нові дискусії з різноманітними політичними поглядами й преференціями, наставництво, формальну чи неформальну співпрацю, утворення стратегічних коаліцій для просування законодавства (Campbell et al., 2009; Childs & Krook, 2008; Lowndes, 2019). Тому подальші дослідження явища «скляної стелі» вимагають кинути виклик нинішній динаміці влади, тобто сфокусовані вже на питанні ефективних шляхів подолання перешкод. Згідно з підходом Т. Марценюк і К. Адамської (2019), оскільки «скляна стеля» в бізнесі має макро-, мезо- й мікрорівневі фактори, то і чинники їх подолання слід розглядати на відповідних суспільному, організаційному й індивідуальному рівнях. Це релевантно й щодо бар'єрів у сфері політики, проте часто заходи розглядаються нарізно, без урахування їхньої взаємодії та взаємозумовленості.

Так Т. Марценюк (2018) на основі міжнародного досвіду підкреслювала потребу тимчасових підтримувальних дій, які б допомогли досягнути гендерної збалансованості й представництва жінок на керівних посадах. Окрім квотування, часто названого найкращою стратегією для збільшення політичного представництва жінок на національному рівні, такими також називають програми освітньої, фінансової підтримки, інструменти балансу між роботою й особистим життям, більший доступ до ресурсів і соціальних мереж для обміну інформацією й досвідом, залучення колективних зусиль і максимального використання індивідуального потенціалу (Bruckmüller et al., 2014; Shames, 2007). Також дослідниці акцентують увагу на необхідності протидії сексистській поведінці, зокрема у формі висловлювань, що закріплювалося б серед принципів депутатської етики (Марценюк, 2018). Боротьба зі стереотипами є необхідною умовою для клімату гендерної різноманітності (Bruckmüller et al., 2014). Тож Д. Меєрсон та Дж. Флетчер (2000) пропонують стратегію «малих перемог» —

поступових змін, спрямованих на руйнування укорінених, непомітних упереджень. Це необхідно й для руйнування автостереотипів, ставлення населення та впливу на ідеологічні основи партій.

На партійному рівні важливим зазначають є фінансування, проведення належного навчання у формі тренінгів і консультацій, підтримки колег, створення жіночих секцій або «крил» і форумів для обговорення й обміну досвідом, на що виділяються необхідні ресурси (Clark et al., 2009). Допоміжною стратегією може слугувати матеріальне заохочення й допомога жінкам у покритті внесків чи виборчих кампаній, та й для партій можуть працювати стимули, своєрідні субсидії у формі додаткових державних коштів або безкоштовного медіачасу (там само). Іншим підходом є негативні санкції за утиски й дискримінацію, включно з сексистською риторикою, погрозами, насильством тощо. Та більшість цих заходів обговорюється без включення голосу самих політикинь: їхніх потреб та їхнього бачення вирішення проблеми.

Отож у соціальних науках терміном «скляна стеля» метафорично описують невидимі бар'єри мікро-, мезо- й макрорівня, що перешкоджають жінкам у просуванні на вищі позиції у сферах, де домінують чоловіки. Психологічні перепони, «подвійне навантаження», брак підтримки, ресурсів і гендерні стереотипи в них самих, у близьких людей, колег і виборців відмежовують їх від процесів управління й контролю, прийняття рішень. Інші роботи хоч і наводять деякі з заходів у вирішенні проблеми, проте через складність і багаторівневність явища необхідним стає комплексний підхід, а також урахування суб'єктивного погляду політикинь на бар'єри, які перед ними постають. «Скляна стеля» є проявом і передумовою подальшого відтворення гендерної нерівності, нівелювання голосу, потенціалу половини населення, а тому нині гостро стоїть питання подолання цих перешкод у політичній сфері.

Як показує досвід більшості держав, де жінки змогли стати прем'єр-міністерками чи президентками, «скляна стеля» не руйнується лише з приходом на найвищі позиції поодиноких постатей, виняткових в історії випадків. Прикладом цього може слугувати Україна, де посаду прем'єр-міністерки двічі

обіймала Юлія Тимошенко, що, хоча й було прогресивним кроком, не усунуло бар'єрів на політичному шляху інших жінок.

1.3. Відтворення «скляної стелі» в українській політиці

До і від часів здобуття незалежності в Україні політика була «монополізована» чоловіками, але законодавство поступово вдосконалювалося, створювалася нормативно-правова база з питань рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, а також забезпечення рівноцінних результатів. Її принципи прописані в національному законодавстві, зокрема в Конституції, окремих законах «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» і «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 2005 року, у якому прописано механізми забезпечення гендерної рівності. Як країна-член ООН і Ради Європи, Україна ратифікувала й виконує зобов'язання ухвалених міжнародних договорів: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, Пекінську декларацію та Платформу дій, а також Цілі сталого розвитку ООН на період від 2015 до 2030 року. З метою досягнення останнього додатково у вересні 2023 року було затверджено Національну стратегію подолання гендерного розриву в оплаті праці (EU4Gender Equality Reform Helpdesk. (2023)). Періодично оновлюється Національний план дій з виконання Резолюцій Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» на 2021-2025 роки з урахуванням нових реалій (там само). У 2022 кабмін схвалив Державну стратегію забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року й операційний план її реалізації.

З 2011 року депутати й депутатки Верховної й місцевих рад співпрацюють через Міжфракційне об'єднання «Рівні можливості» задля забезпечення принципів гендерної рівності включно, ініціювання й підтримки відповідних проєктів на поліпшення становища жінок у суспільстві.

О. Сулова (2017) підсумовувала, що більшість із прийнятого й затвердженого має характер «soft law», декларативних стандартів, скоріше дороговказів, на які слід рівнятися, та така нормативна база зобов'язує гарантувати рівність і справедливість, недопущення дискримінації за ознакою статі, застосування позитивних дій. Це вимагає реалізацію численних заходів з боку різних структур, їхній моніторинг, забезпечення гендерної статистики, гендерно орієнтованого бюджетування, навчання дежслужбовців(иць) і депутатів(ок), гендерної експертизи нормативно-правових актів (Білинська, 2011; Корюкалов, 2014). М. Корюкалов (2014) і А. Дзюбак (2021) зауважували, що українське законодавство є гендерно збалансованим, але на практиці не сприяє усуненню диспропорцій і вирівнюванню становища між жінками й чоловіками, адже, як наголошувала О. Сулова (2017), нейтральні принципи рівності прав і можливостей не можуть зарадити дійсній ситуації у випадку, коли жінки перебувають у завідомо нерівному становищі.

Потреба євроінтегруватися, дотримуватися рекомендацій ООН, РЄ, ОБСЄ підштовхує розгляд змін до Виборчого кодексу щодо посилення політичної участі жінок. На порядку денному питання сексизму в агітаційній кампанії, реєстрації кандидатів, що змушені перебувати за кордоном під час дії воєнного стану, а також посилення гендерної квоти шляхом заміщення і збереження нумерації у виборчих списках (ОПОРА, 2024).

Проте за результатами моніторингу «Жінки, мир, безпека» 2023/24 Україна отримала 0,63 — найгірший показник у групі країн Центральної та Східної Європи щодо безпеки, справедливості й залучення жінок (GIWPS & PRIO, 2023), а також посіла 48 місце з показником 0,19 за Індексом гендерної нерівності (ГІН), який вимірюється за шкалою, де вищі значення, ближче до 1, означають більшу нерівність (United Nations Development Programme, n.d.). Так само за Індексом політичної сили жінок, прогресом у досягненні гендерного паритету в політичній діяльності, оціненим часткою жінок, які обіймають посади глав держав чи урядів, у кабінетах міністрів, національних законодавчих органах і

місцевих органах влади, Україна посіла 94 місце, маючи 26 балів зі 100 можливих (CFR, 2024).

Щорічні оновлення даних Всесвітнього економічного форуму демонструють сталість гендерного диспаритету у світі та в Україні: індекс розриву в політиці, що включає загальну політичну свободу, а також представництво жінок у парламенті, їхньої участі на президентській і міністерських позиціях станом на червень 2024 з максимальної оцінки 1 — відсутності розриву — становив лише 0,175, у той час як інші сфери мали значно вищі показники (див. табл. 1.1). Протягом останнього десятиліття значення помірно підвищувалося, як показано на рисунку 1.3, що все ж демонструє позитивні зрушення.

Таблиця 1.1

**Дані Звіту з глобального гендерного розриву
в Україні та у світі у 2024 році**

Показник гендерного розриву*	Україна	Глобально
Економічна участь	0,74	0,61
Рівень освіти	1	0,95
Сфера здоров'я	0,98	0,96
Політичне представництво	0,18	0,23
Загальне значення індексу гендерного розриву	0,72	0,69

*Виміряно за шкалою від 0 до 1, де 0 означає повну нерівність між жінками й чоловіками, а еталонний бал дорівнює 1 і вказує на гендерну рівність у правах і можливостях, доступі до ресурсів.

Джерело: World Economic Forum. (2024). *Global Gender Gap Report 2024*.

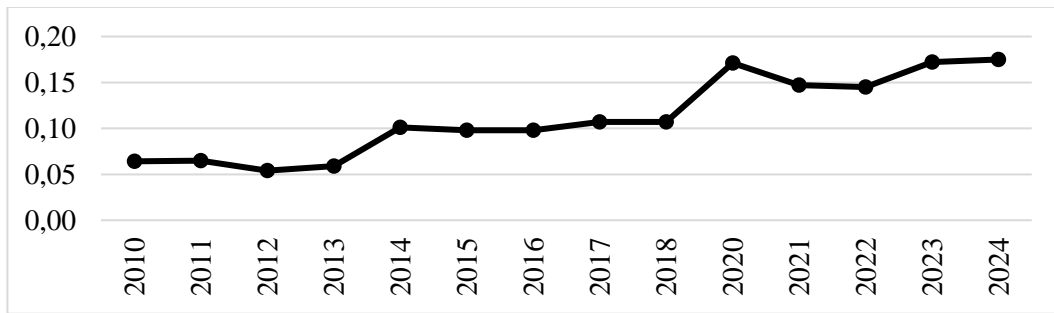

Рис. 1.3. Динаміка гендерного розриву в політиці в Україні протягом 2010-2024 років. Джерело: *World Economic Forum*. (n.d.). Retrieved January 22, 2025, from <https://www.weforum.org/>

Окремо щодо освіти, згідно з оприлюдненими даними Державної служби статистики України (2024), на початок 2024/25 навчального року, 49% студентів ЗВО становили жінки. За низкою гуманітарних і соціально-поведінкових спеціальностей, включно з правом, жінок у цьому ж році було випущено статистично більше, ніж чоловіків (див. рис. 1.4).

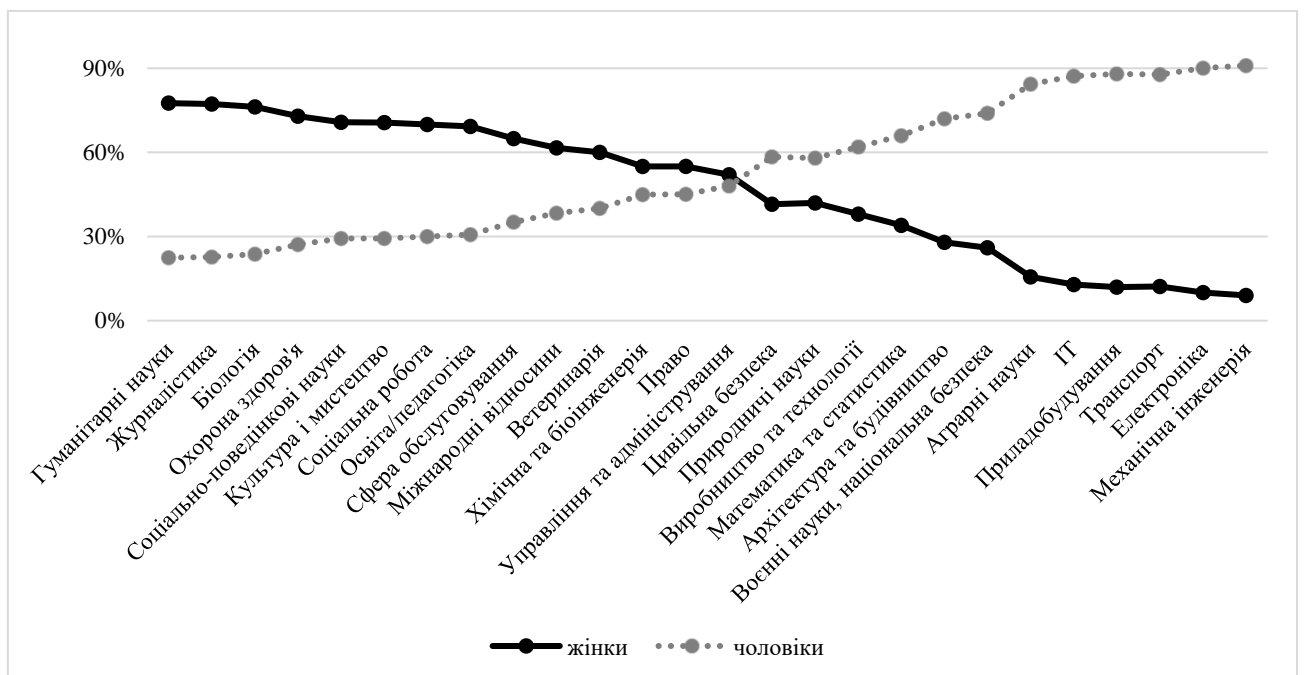

Рис. 1.4. Розподіл випускників і випускниць ЗВО за галузями на початок 2024/25 навчального року. Джерело: Державна служба статистики України. (n.d.). *Вища та фахова передвища освіта в Україні*.

Та на протизвагу освітнім показникам, як зауважують експертки, ситуація з доступом жінок до політики стабільно залишається незадовільною (Марценюк,

2018). Рівень їхнього представництва залишається низьким. Станом на початок 2025 року, 85 жінок обіймають посади у Верховній Раді, тобто лише 21% від усіх представників парламенту, вищого законодавчого органу (див. рис. 1.5), п'ятеро з них є головами або співголовами депутатських фракцій ІХ скликання, семеро депутаток — голови комітетів (Управління кадрів Апарату Верховної Ради України, 2025). Четверо жінок є головами обласних рад, але жоден місто-обласний центр не очолюється мерками. У Кабінеті Міністрів, вищому органі виконавчої влади, 24% або п'ять міністерок, серед яких троє віцепрем'єр-міністерки (Урядовий Портал, n.d.). Лише одна жінка є головою обласної державної/військової адміністрації (Офіційне інтернет-представництво Президента України, n.d.).

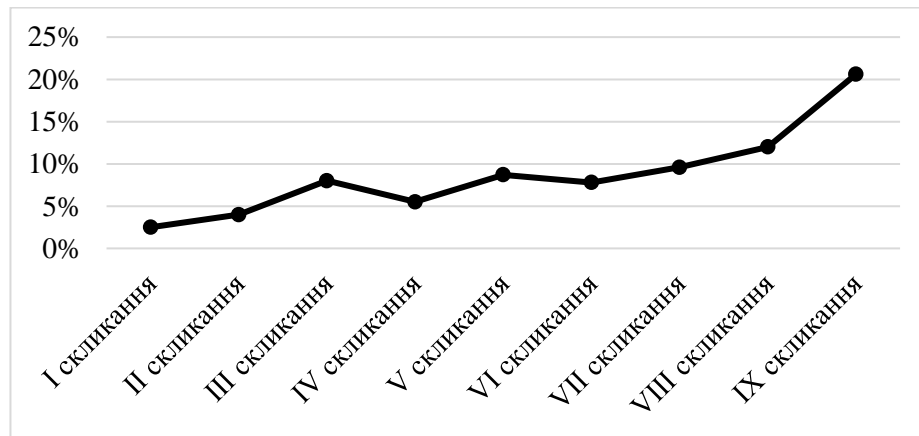

Рис. 1.5. Частка жінок у складі Верховної Ради України. Джерело: Управління кадрів Апарату Верховної Ради України. (2025, Січень). Офіційний портал Верховної Ради України.

За даними Гендерного профілю України, жіноча участь на керівних посадах в органах влади має форму піраміди — що нижчий рівень, то більша частка жінок (EU4Gender Equality Reform Helpdesk, 2023). Станом на 2020 рік 78% посад нижчої й лише 33% вищої категорії держслужбовців обіймали жінки (там само). Також є вищими показники для нижчих щаблів органів місцевого самоврядування, де значно більше жінок як місцевих депутатів, голів районних, селищних, сільських рад або заступниць голів комітетів. Окрім цього спостерігається горизонтальна гендерна сегрегація, тобто за галузями, якими

займаються жінки: більше можливостей вони отримують там, де відповідають стереотипам традиційних ролей виховательок і доглядальниць, тобто в освіті, культурі, охороні здоров'я, соціальній політиці.

Хоча ці відсотки й числа значно підвищилися за роки незалежності, у підсумку, попри формально надані права, за усталеного чоловічого домінування у владних структурах жінки мають обмежені можливості в прийнятті рішень громади чи держави, впливу й контролю над питаннями, що повсякденно їх стосуються й визначають їхні життя (Корюкалов, 2014). За словами М. Білинської (2011), «спостерігається певна закономірність: чим вищий орган в ієрархії державної влади, тим менше працівниць у його апараті. З одного боку, це свідчить про високий професіоналізм жінок як спеціалістів, а з другого — демонструє, що вони виконують роботу з підготовки рішення і його виконання, тоді як на рівні прийняття цього ж рішення — на рівні керівника — їм часто немає місця» (с. 28). М. Скорик (2013) щодо цього прокоментувала: «сільські ради, найбільш наближені до практик прямого народовладдя, надають більше можливостей для участі жінок у політичній діяльності і їх політичного представництва, порівняно з радами вищого рівня <...> які передбачають куди більшу соціальну дистанцію поміж виборцем і політиком, що представляє його інтереси, шанси жінок бути обраними значно знижуються» (с. 38).

Вирішення цієї проблеми, як і загальний процес демократичних зрушень, — у тісному зв'язку з соціально-політичним становищем країни. Згідно з О. Суисловою (2017), після Революції гідності й у процесі протидії російській агресії Україна почала «гендерне дорослішання»: поступово зростають зацікавленість і обізнаність на гендерну проблематику, необхідність заходів згладжування наслідків дискримінації, інтеграції принципів рівності в усіх напрямках і рівнях суспільної діяльності, розвиток окремих галузей і активізація жіночої участі.

З метою збільшення доступу для жіночого представництва, як зазначалося вище, у 2020 році було внесено зміни до Виборчого кодексу й встановлено обов'язкове квотування 40/60 для списків виборців від політичних партій, застосованого того ж року на місцевих виборах. І статистика продемонструвала

певні результати (детальніше див. табл. 1.2). Проте вертикальна сегрегація зберіглася на місцевому рівні, а, згідно з Гендерним профілем, станом на кінець 2020 року жінки очолювали 23% політичних партій і 28% громадських організацій, зареєстрованих в Україні (EU4Gender Equality Reform Helpdesk, 2023).

Таблиця 1.2

**Жінки на виборах до органів місцевого самоврядування
у 2015 і 2020 роках***

Рівень місцевої ради	Частка жінок серед кандидатів, %		Частка жінок серед обраних депутатів, %	
	2015	2020	2015	2020
обласні ради	29,9	43,2	15,0	27,8
міські ради	36,6	44,6	29,2	32,6
районні ради	35,6	44,0	24,0	34,3
районні у місті ради	38,6	47,2	33,3	43,8
селищні ради	-	45,7	46,1	37,9
сільські ради	-	44,5	55,7	41,3

*Джерело: *Гендерний моніторинг місцевих виборів*. (2020, Грудень 15). Центральна Виборча Комісія.

Дотримання вимог для успішної реєстрації територіальною виборчою комісією все ж не гарантувало фактичні наміри партій щодо кандидаток. Так ОПОРА (2020а) і Ю. Левченко (2021) звітували про «технічних кандидаток», включення яких передбачало подальше відкликання, а також про непропорційність розподілу перших місць виборчих списків, де перевагу надавали чоловікам. Хоча самі жінки не надто активно проявляли ініціативу очолити фракції чи комісії в органах місцевого самоврядування, ті, хто висловлювався щодо цього, часто були непідтримані (ОПОРА, 2020а). А також було зафіксовано десятки скарг про дискримінаційні випадки: переслідування, кібербулінг, сексистські журналістські матеріали, телепередачі й реклами (Марценюк & Тишко, 2021).

Соціальна група «Рейтинг» (2021) у результаті дослідження ролі жінок в українському суспільстві зафіксувала, що для відносної більшості жінки достатньо представлені в різних суспільних сферах, проте 39% були переконані, що їх замало в політиці, і близько половини погоджувалося з твердженнями, що в Україні бракує жінок в Уряді, Парламенті, місцевій владі, а також партії, яка представляла б їхні інтереси (див. рис. 1.6).

Рис. 1.6. Громадська думка щодо політичного представництва жінок в Україні (Рейтинг, лютий 2020, n=2000). Джерело: Соціологічна група «Рейтинг». (2020, Березень 4). Роль жінок в українському суспільстві.

Водночас унаслідок російсько-української війни виникають нові ризики й виклики, пов'язані з роллю жінки в суспільному житті. Насамперед вони полягають у менш сприятливих умовах для актуалізації владою й громадськістю гендерних питань як таких, що «на часі», у період кризи й пріоритизації інших проблем, насамперед оборони й безпеки. Це позначається на фінансуванні з міжнародних фондів, ініціативах «згори», можливостях низового активізму, проведенні цільових досліджень і веденні гендерної статистики, яка б дозволяла відслідковувати зміни в залученні жінок до політичної діяльності.

Політична участь жінок ускладнюється централізацією й скороченням їхнього представництва в обласних, районних і міських органах влади, де владні повноваження були делеговані військовим адміністраціям, переважно чоловічими

за складом, що обмежує доступ жінок до прийняття рішень (Стрельник, 2024; EU4Gender Equality Reform Helpdesk, 2023; NDI & USAID, 2024).

Іншим аспектом питання стала, як зазначала В. Думанська (2024), реалізація активного й пасивного виборчого права: сотні тисяч жінок виїхало закордон і не зможуть голосувати у випадку проведення виборів, а після повернення — балотуватися на посаду народного депутата. Водночас у 2023 для депутаток місцевих рад було обмежено перетин кордону, що ускладнює роботу й волонтерські активності, налагодження міжнародних партнерств для них як громадських діячок і підштовхує декотрих до складання мандатів (там само).

Наслідки воєнного стану можуть загрожувати нещодавньому прогресу через загальну маскулінізацію й мілітаризацію (NDI & USAID, 2024). За словами О. Стрельник, «усі війни є гендерованими, тобто вони впливають на наявні в суспільстві гендерні ідеології та відносини, розподіл гендерних ролей, на соціальне становище жінок і чоловіків, а також на уявлення про маскулінність і фемінність» (2024, с. 197). Особливо видимим цей аспект став із початком широкомасштабного вторгнення Росії на території України.

Тож науковці передбачають тривалі наслідки від засилля радикальних, консервативних поглядів, патріархальних стереотипів щодо чоловічих і жіночих ролей, які особливо поляризуються й часто загострюються під час воєн через міцну асоціацію перших як «захисників, воїнів, володарів», на яких тримається державність, а жінки «представлені як біологічні, культурні та соціальні відтворювачі націй» (там само). За військових конфліктів шаблонно очікується гендерно-рольова відповідність, у випадку жінок щодо репродуктивної праці, що збільшує тягар неоплачуваної роботи, зокрема з догляду. У кризових ситуаціях люди прагнуть мати сильного, домінантного, авторитарного лідера й правителя (Мазепус та ін., 2022; Damann et al., 2024). А М. Білинська (2011) вказувала притаманну українському суспільству орієнтацію на домінантні націєтворчі міфи й прагнення «сильної руки» при владі.

Т. Даманн і інші (2024) резюмували: громадськість не схвалює невідповідну до соціальних очікувань поведінку, вважає чоловіків більш

«придатними» для політики, а тому схильна надавати їм перевагу як лідерам. Водночас, в умовах війни, як стверджують автори (там само), політичні діячі й діячки самі тяжіють до відтворення гендерних установок — відповідати стереотипним ролям у своїй поведінці: чоловіки зазвичай зображують себе сильними керманичами й захисниками від загроз, тоді як жінки демонструють турботливу поведінку та м'яку комунікацію з громадськістю щодо традиційно «жіночих» аспектів.

Це може надалі спричинювати упереджені погляди електорату, чия прихильність буде продемонстрована до тих, хто був задіяний у військову справу, у підтримку фронту. І хоча жінки активно служать у лавах ЗСУ, беруть участь у волонтерській і громадянській діяльності, можна очікувати особливий запит суспільства на просування героїв-чоловіків, як згадували експерти О. Стрельник (2023), О. Пищуліна та інші (2024). Так вони писали про ризик ієрархізації громадянства щодо того, чий голос буде пріоритетним, а чий маргіналізований, і в ситуації публічності, героїзації чоловіків, перевага надаватиметься саме їм.

Також, як підмічала О. Стрельник (2023), за даними моніторингу Інституту масової інформації, з початком повномасштабної війни репрезентація жінок у публікаціях, зокрема як експерток, зменшилася: їх включають лише в 16% матеріалів, у той час як чоловіків-експертів цитують у 84%. Це загрожує маргіналізацією їхнього голосу в медіапросторі.

Та все ж, оскільки у своїй зовнішній політиці України прагне інтеграції в Європейський Союз, у воєнний час імплементуються нові практики, впроваджуються реформи на користь демократичних процесів і підтримуються міжнародні стандарти. Суспільство, хоч і нерівномірно, але поступово переймає європейські цінності й дистанціюється від радянських установок. Така орієнтація, наголошує О. Стрельник (2024), створює вікно можливостей, зокрема для подальшого просування політики гендерної рівності. Також нині збільшується видимість жінок у «чоловічих» ролях, зокрема військовослужбовиць (там само), впливовість жіночих організацій, які укріпили

відносини з владою й міжнародними організаціями (EU4Gender Equality Reform Helpdesk, 2023). І, згідно з М. Ткалич, нині ситуацію з жіночою політичною діяльністю складно оцінювати через військовий стан, що об'єктивно обмежує права і свободи всіх громадян (Rating Lab, 2023). Тобто все ж цей період може сприяти пришвидшеній реструктуризації сфер діяльності, порушити застарілі стереотипи та гендерну сегрегацію. У такому разі актуальним постає питання подолання і вертикальної сегрегації.

Отож питання жіночої участі в політиці, як було встановлено в результаті огляду різних теоретико-методологічних підходів, перебуває у фокусі досліджень низки дисциплін. Водночас вирішення проблеми потребує глибшого аналізу окремого суспільства і сформованих у ньому сталих неформальних перепон перед жінками, зумовлених соціальними нормами, гендерними ролями, стереотипами.

Так в Україні чоловіки й жінки нерівномірно розподілені в межах посадових ієрархій, тому гендерний склад органів влади має форму піраміди, де на вищих рангах домінують чоловіки. Попередні підтримувальні заходи й «дії зверху» продемонстрували свою обмежену дієвість в усуненні невидимих бар'єрів, а нестабільність і кризовий стан у результаті російсько-української війни загрожує довготривалими наслідками.

Тому на цьому етапі необхідним є забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до прийняття суспільно важливих рішень і процесів управління через системний підхід, що враховував би доробки вітчизняних та іноземних дослідників різних суспільних наук і зосереджувався не лише на формальному встановленню рівних прав і можливостей. Ідеться про комплекс чинників, що можуть сприяти подоланню «скляної стелі» — невидимих бар'єрів мікро-, мезо- й макрорівня. Це, відповідно, передбачає охоплення індивідуального, організаційного й загальносуспільного рівнів в українському контексті.

РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ «СКЛЯНОЇ СТЕЛІ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

2.1. Глибинні інтерв'ю як метод дослідження «скляної стелі» в українській політиці

Оскільки ключовою метою роботи було виявити чинники подолання «скляної стелі», то необхідною була дослідницька стратегія індуктивного характеру, що відкривала б «специфічні аспекти соціального світу» (Neuman, 2014), приховані механізми, глибинно розкривала випадки, а не лише зафіксувала присутність чи відсутність тих чи тих явищ в українській політиці. Тому частина дослідження ґрунтується на якісницькому підході.

Такий метод збору інформації як глибинне інтерв'ювання надає можливість отримати детальну інформацію щодо питання невидимих бар'єрів, зрозуміти точки зору інтерв'ююваних, представників специфічної, нелегко доступної групи, щодо кар'єрних можливостей у сфері політики, визначити та транслювати досвід пережитої (не)рівності політичними, їхнє розуміння та спостереження проявів «скляної стелі» зсередини, що у свою чергу дозволяє виявити фактори подолання перешкод. Якісний підхід дозволяє вийти на точки зору самих жінок у політиці, їхні переживання й визначення ситуації, і, як зазначав В. Ньюман (2014), дізнатися, що ті чи ті події, поведінка й дії означали для них. Тому, хоч такий метод не дозволяє поширювати результати дослідження на генеральну сукупність, він надає ряд переваг для наукових і прикладних цілей, а також розкритті поставлених у цій роботі завдань.

За попередньо складеним гайдом (Додаток В), були проведені напівструктуровані інтерв'ю. Змістовні запитання становили чотири блоки, що розкривали ключові моменти в досвіді інтерв'ююваних політичниць: індивідуальний рівень, організаційне середовище, кар'єрне зростання, суспільний рівень, що дозволили вийти на мікро-, мезо- й макрорівнені чинники. Завдяки гнучкості, яку дозволяє якісна методологія, під час дослідження

респондентки могли ділитися досвідом, думками й переживаннями, виводячи хід розмови на непередбачувані гайдом аспекти, а також поглиблювати дискусію.

Для проведення глибинних інтерв'ю рекрутування інформанток було здійснено за цільовим відбором, а також допоміжним методом «снігової кулі». Оскільки в межах дослідження реалізовувалася спроба врахувати досвід і проблеми, які характеризують політичну діяльність на різних щаблях, то й опитано було 15 жінок із близько 30-ти запрошених представниць як національного, так і регіонального й місцевого рівнів політичної участі (див. табл. 2.1). До інтерв'ювання були залучені політикині з різним за тривалістю й характером досвідом, що подекуди містив горизонтальні й вертикальні переходи в межах виконавчої й законодавчої діяльності. Проведення польового етапу тривало протягом лютого-квітня 2025 року до моменту сатурації нової інформації.

Таблиця 2.1

Відомості про учасниць глибинних інтерв'ю

Інформантки	Тривалість політичної діяльності	Рівень влади	Регіон
Респондентка 1	5 років	Селищна рада	Київська обл.
Респондентка 2	5 років	Міська рада	Львівська обл.
Респондентка 3	5 років	Районна рада	Львівська обл.
Респондентка 4	5 років	Обласна рада	Полтавська обл.
Респондентка 5	5 років	Обласна рада	Волинська обл.
Респондентка 6	7 років	Селищна рада	Миколаївська обл.
Респондентка 7	7 років	Міністерство	м. Київ
Респондентка 8	10 років	Районна держадміністрація, селищна рада	Харківська обл.
Респондентка 9	10 років	Міська рада	м. Київ
Респондентка 10	10 років	Районна держадміністрація, районна рада	Одеська обл.
Респондентка 11	10 років	Районна, обласна ради	Волинська обл.
Респондентка 12	10 років	Верховна Рада України	м. Київ
Респондентка 13	11 років	Міська рада	Житомирська, Київська обл.
Респондентка 14	24 років	Міністерство, міська рада	м. Київ
Респондентка 15	29 років	Міністерство, Верховна Рада України	м. Київ

Усі учасниці були проінформовані спершу письмово (при встановленні контакту), а також усно (при безпосередній зустрічі) про дослідження, його

тематику й мету, добровільність участі, ведення й збереження аудіозапису, орієнтовну тривалість розмови. Водночас проінтер'юювані не були попередньо ознайомлені з підготовленим переліком питань гайду для забезпечення природного ходу діалогу, повних, спонтанних і щирих відповідей, автентичних думці опитаних. Інформанткам було надано гарантії забезпечення анонімності й конфіденційності.

Збір матеріалу тривав протягом лютого-квітня 2025 року за допомогою онлайн-платформ: електронної пошти, соціальних мереж і месенджерів для встановлення першого контакту, а також додатків відеозв'язку для зустрічей, зокрема Zoom. Середня тривалість інтерв'ю з політиkinями становила 48 хвилин, що залежало від повноти їхніх відповідей, темпу розмови, а також зовнішніх обставин, наприклад, доступного часу інформанток.

Як транскрибування, так і кодування відбувалося напівавтоматизованим шляхом. Для цього використовувалися доступні інструменти CAQDAS.

Аналіз зібраних даних проводився шляхом якісного контент-аналізу, методу створення відтворюваних висновків з матеріалу щодо контексту їх використання (Krippendorff, 2004 як цит. у Bengtsson, 2016). Насамперед було проведено процедуру транскрибування отриманих у результаті інтерв'ю аудіофайлів у письмову форму, надалі — деконтекстуалізація, реконтекстуалізація, категоризація та компіляція (Bengtsson, 2016). Тобто спершу стенограми піддалися юнітизації на одиниці аналізу, були відкрито закодовані за індуктивною логікою (там само). Надалі відбувалося осьове кодування, за якого коди були категоризовані вже на основі зв'язків між ними, і вибіркоче кодування, коли категорії були розділені на великі домени на основі теоретичних припущень щодо мікро-, мезо- й макрорівневих факторів (Neuman, 2014). Така організація даних дозволила чітко простежувати й порівнювати явища, виявлені в ході інтерв'ювання українських політиkinь, і результати інших досліджень, зокрема описаних вище.

Оскільки ставлення населення до участі жінок у політиці в Україні, їхніх можливостей і обмежень є одним зі складових у розумінні їхньої залученості до

цієї сфери, необхідним також є статистичний аналіз громадської думки. Такий крок забезпечує тріангуляцію методів, дозволяє валідизувати й доповнити результати якісної частини дослідження. Емпіричною базою для цього слугували кількісні дані, отримані в результаті опитування агенції «Info Sapiens», що відбувалося в жовтні 2024 року (опитник і таблиці з результатами доступні детально в Додатку А).

Генеральною сукупністю є населення України, старше 16 років. Вибірка становила 1000 осіб і репрезентує генсукупність за основними соціально-демографічними показниками: за статтю, віком, регіоном, розміром населеного пункту. Випадкова похибка без дизайн-ефекту не перевищує 3,1% з вірогідністю 0,95%. Опитування не включало населення анексованого Криму й тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської, Херсонської, Запорізької, Миколаївської та Харківської областей, де немає зв'язку. Саме опитування проводилося методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів, тому до вибірки не могли потрапити ті, у кого немає мобільного телефону. За допомогою програмного забезпечення був проведений логічний контроль 100% інтерв'ю, а також 10% було прослухано контролерами соціологічної групи.

Дані масиву були опрацьовані за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS Statistics і Microsoft Excel для розрахунків z -тестів (формули зазначені у Додатку Б).

2.2. Бар'єри жіночої політичної діяльності в Україні

Залучення жінок до політики, прийняття рішень гальмується рядом чинників, що їх, як було продемонстровано вище на рисунку 1.2, класифікувати в три великі групи мікро-, мезо- й макrorівнів. Відтак перепони, що їх попередньо було описано в іноземних, а також окремих українських роботах, були зафіксовані й у цьому дослідженні завдяки інтерв'юванню політикинь.

На **мікрорівні**, вище окресленому як індивідуальному, жінки на посадах різних рівнів влади стикаються з декількома перешкодами: внутрішніми

психологічними бар'єрами, невідповідністю, відтермінуванням політичної діяльності, фінансовими обмеженнями, домашніми обов'язками, проблемами з тайм-менеджментом і відсутністю підтримки зі сторони сім'ї.

Насамперед у цьому дослідженні були підтверджені спостереження Дж. Лоулесс та Р. Фокс (2013) щодо амбіційності: значна частина інформанток зазначали про відсутність амбіцій. Проте це пояснюється не так нехтуванням наданими їм можливостями, як скоріше упередженим ставленням і низьким рівнем обізнаності щодо політичної участі.

«Вони вже цим займаються як волонтери, просто через свою емпатію, да, і бажання допомогти. То це вже як депутатська діяльність. Але вони цього не розуміють і думають, о-о-о, та де там я, куди там мені, що я знаю, ні, не вмію» (Респондентка 8)

Також інтерв'юювані зазначали, що довго не наважувалися іти в політику чи досі обмежують себе від бажаної залученості в процесі через **внутрішні психологічні бар'єри**, серед яких були згадані відчуття провини перед дітьми, страх, сумніви в собі, що було також виявлено в таких роботах, як М. Томас (2013), М. Борнат і ін. (2018), а також становить один із когнітивних компонентів 5В.

«Сумнівалася, що мені було, ну типу, недостатньо досвіду і я сумнівалася перед тим, як взяти на себе цю відповідальність» (Респондентка 10)

«Я взагалі не припускала, що я стану депутаткою. Я на 99 відсотків була впевнена, що я не пройду» (Респондентка 2)

Жінкам характерні низька самооцінка, применшення своїх досягнень, а також фаталізм. Так, до прикладу, коли опитані в межах цього дослідження політикині розповідали про досвід свого кар'єрного просування, то вдавалися пояснювати власний успіх не об'єктивними факторами, навичками, знаннями чи особистими прикладеними зусиллями, а долею або удачею:

«Мені все-таки в житті повезло <...> доля якось розпорядилась» (Респондентка 15)

«Моя мама завжди каже, що це мій знак зодіаку, я козеріг, і ще й звати мене Тетяна, що перекладається як управительниця, що це така карма мені була з народження» (Респондентка 6)

Невпевненість і сумніви аргументуються саме критичним поглядом на брак знань і необізнаність, що свідчить про описану раніше Дж. Лоулесс та Р. Фокс (2013) низьку самооцінку, а також регулярне знецінення, насажені близьким і/або робочим середовищем упередження.

«Я розуміла, що я, наприклад, молода депутатка, в мене відсутній там досвід бізнесовий чи політичний, як там у тих депутатів, які по 15, по 10 років політично у них бекграунду» (Респондентка 13)

«Коли я прийшла в політику, насправду, я, я багато чого не знала. Мені прийшлося починати з нуля» (Респондентка 3)

Окрім згаданого, відповіді респонденток демонстрували те, як вони оцінюють свою кваліфікацію, рефлексуючи відповідальність і дотримуючись високих стандартів перед тим, як брати участь, приймати вагомі рішення.

А відсутня або недостатня підготовка до політичної діяльності додавали невпевненості, перешкождали як почати, так і успішно адаптуватися, ефективно виконувати функції. Зокрема частина опитаних політикинь зізнавалися, що не планувала або й не бажала зовсім залучатися до політики, якби так на той час не склалися обставини. Більше того, декотрі не мають наміру продовжувати кар'єру, що свідчить про низький рівень або відсутність інтересу до цієї сфери.

Частку тих жінок, хто спробував залучатися в політику, у просуванні жінок зупиняє досвід розчарування, підставами якого є згадані організаційна культура, труднощі взаємодії, традиції тощо. Це змушує їх або уже «опустити руки», або відмовлятися від наступних каденцій і кар'єри в майбутньому:

«Хоча у мене були амбіції стати заступницею міського голови з освітніх питань кілька років тому, в момент, коли я побачила як приймаються рішення, в мене навіть ті амбіції пропали» (Респондентка 13)

«Я теж була в такому розпачі, навіть момент був, що я хотіла завершити свою депутатську діяльність» (Респондентка 3)

«Працювати в такому колективі, з такими людьми, мені не дозволяють просто мої внутрішні переконання» (Респондентка 10)

Завдяки інтерв'ю були виявлені й інші стримувальні фактори: жінки зізнавалися, що були змушені **відкладати власну кар'єру** через ряд факторів, серед яких здобуття освітнього ступеня, декретна відпустка, а також переїзд. Ті, хто змінювали місце проживання, потребували додаткового періоду для адаптації, мали сумніви в підтримці населення через недостатню впізнаваність серед місцевих.

«Хвилювання ще були які, тому що я проживаю у Львові, балотувалася я на Волині. Тут спрацьовує ще такий ефект, ти у Львові не є львів'янкою, тому що ти з Волині, а на Волині ти вже не є волинянкою, тому що ти живеш у Львові. І оцей бар'єр де-не-де зустрічався» (Респондентка 5)

Недовіра жінок до виборчої системи або конкурсів на посади в міністерства, а саме скептичне ставлення до доступності, прозорості та справедливості процесів також суттєво впливало на мотивацію іти в політику.

Дотичним до підготовчого етапу й важливим для врахування бар'єром є також **відсутність необхідних ресурсів і фінансові обмеження**. Вони зумовлені такими соціально-економічними структурними явищами, як асиметричний розподіл продуктивної й репродуктивної праці, гендерний розрив в оплаті праці, що означає повну або значну фінансову залежність жінок від чоловіків в українському суспільстві, про яку зазначали Б. Палмер і Д. Саймон (2001), А. Везайл (2020) та інші у своїх роботах.

«От в мене чоловік заробляє, і як він каже, я дозволяю тобі, жєна, віддати борг країні і погратися в політику» (Респондентка 9)

«Я розумію, що через скляну стелю, в своєму віці я не маю того фінансового достатку, який мають депутати-чоловіки. <...> Фінансово неуспішна жінка цього зробити не може, на жаль. А навіть

якщо її візьмуть в список, але вона не буде мати грошей на флаєри, на передвиборчу кампанію і так далі, вона потім буде должна. Вона буде винна чоловікам, які оплачували передвиборчу кампанію для партії. І вона потім буде змушена приймати і голосувати за ті рішення, навіть якщо вона не хоче, бо вона буде винна» (Респондентка 2)

Тобто обмеження в ресурсах створюють умови, які поглиблюють залежність жінок від чоловіків у сім'ях і від впливових осіб, що переважно є чоловіками, на політичних посадах.

На індивідуальному рівні суттєвим бар'єром для політичної активності можна враховувати окремо від домашніх обов'язків фактор сім'ї. Так проблемами для багатьох опитаних за дослідження жінок стали **відсутність або ослаблення підтримки сім'ї** з часом. Вони зазначали про недостатнє визнання й применшення значущості, висміювання їхньої діяльності близькими. Зафіксоване узгоджується з тезами А. Лигіної (2018), М. Квінтеро і ін. (2024) щодо низької самооцінки, встановленої вище, що можуть виникати на ґрунті такої низької підтримки, знецінення й браку довіри.

Окрім цього, деякі зі стосунків, як було виявлено в результаті інтерв'ю, характеризуватися конкуренцією посадами та впливовістю зі своїми чоловіками. Окремим питанням є проблеми, спричинені війною, такі як погіршення психічного стану населення та збільшення рівня насильства в сім'ях, яке зазвичай здійснюють чоловіки щодо своїх же дітей і жінок.

Щодо інших аспектів, як продемонстрували відповіді всіх інформанток, перешкоджають політичній активності жінок, сповільнюють їхній кар'єрний ріст значною мірою саме **домашні обов'язки**, що створюють подвійне, а то і потрійне навантаження у випадках, коли депутатки місцевих рад змушені поєднувати репродуктивну, політичну й професійну роботу. Як це було названо ефектом «зустрічного вітру» в попередніх дослідженнях (Shames, 2007), описано, наприклад, Р. Мюррей (2021), народження, виховання дітей, догляд за батьками та хворими лягають на плечі жінок, що у свою чергу спричиняє

труднощі з тайм-менеджментом: неможливістю ефективного планування й нестачу особистого часу.

«У той же момент, якщо там були якісь ситуації, то я виходила на роботу в суботу-неділю. Ну, але ми таким чином доводились. Та, дійсно, я розумію, що я жертвувала своїми вихідними та, і знову ж таки, своєю родиною, але ну хотілось встигнути максимально все. <...> А чоловіки, у яких є діти, у них все окей. Вони просуваються по службі, їм не треба ходити в декрети, у них діти не хворіють»
(Респондентка 10)

«Як жінка, від мене ніхто не забирає обов'язок створення домашнього затишку. Я прибираю, я мию посуд, в мене нема посудомийної машини. Я мию посуд, я готую їсти, я прибираю в будинку, я можу допомогти чоловікові там з вулицею. <...> Я вчу з дитиною уроки, домашню роботу. <...> Коли чоловік був прооперований, і для нього треба було бути, як для малої дитини, і разом з тим дитина в першому класі, керівна посада і депутатська діяльність. От тоді було трошечки важко» (Респондентка 11)

Проте, як зазначалося вище, як входження, так і просування жінок політичною кар'єрою ускладнюється не лише мікро-, а й мезорівневими бар'єрами, що характерні сферам, де домінують чоловіки.

Як приклад це проявляється з жінками як новачками, коли їм доводиться стикатися з труднощами через **відсутність наставництва, навчання й допомоги**. Адаптаційний період для багатьох характеризується самостійними зусиллями, що описувала і М. Скорик (2013), та досвідом першопрохідця.

Також на основі інтерв'ю з політикинями різних рівнів політичної влади можна виділити такі елементи організаційної культури: партійні розколи, неформальні ієрархії, укоріненість традицій, зокрема засилля релігії, укріплена впливовість чоловіків, що особливо проявляється в процесах прийняття рішень.

«Там є абсолютна більшість міського голови, який там уже більш ніж 20 років керує, і в них є свої традиції, звички» (Респондентка 13)

«Орган місцевого самоврядування - це орган влади, ну тобто це представництво держави на місці. Але в даному випадку церква не відділена від держави, а прямо пов'язана, і навіть є на роботі капелан міської ради. Він має капличку всередині в міській раді» (Респондентка 2)

У такому середовищі жінкам доводиться зіштовхуватися з маргіналізацією в різних її проявах, про що і зазначала Дж. Акер (2009). Наглядним прикладом цього слугували випадки, якими поділилися опитані політикині — про фізичне відокремлення жінок на засіданнях ради в якості окраси колективу або культури рукопотискання, яка робить жінок в міжособистісній професійній взаємодії невидимими.

*«Відбувається так, наприклад, підходимо і кажемо привіт. Я кажу привіт, і цей чоловік каже привіт. Але що він ще робить? Він зі всіма чоловіками ще потискає руку. І насправді він стає для них видимий, поки кожен нам руку потиснув. А я сказала привіт, і все таке, як мушка пролетіла. І я раз стою і кажу: перепрошую, мені теж руку вам всім потиснути? Вони такі: ой, бляха, да, то прийшла *** <...> А жінку, можна і зоровий контакт не робити. Ну вона просто підійшла і сказала привіт, і сидить в кутку» (Респондентка 14)*

Організаційна культура політичних установ, окрім зазначеного, характеризується кулуарними домовленостями, тобто реалізованих на позаофіційних зібраннях, на які жінкам не вдається потрапити. Це відбувається в основному з двох причин: вони виключені з тісних кіл впливових осіб або не мають ресурсу брати в подібному участі.

«Коли йдуть якісь переговори кулуарні, зазвичай про це говорять чоловіки, і жінок туди не допускають. У міській раді є одна статусна депутатка, яку чоловіки впустили в своє коло. Це є голова бюджетної комісії. А бюджетна комісія це найжирніша комісія, найбільш вагома і так далі» (Респондентка 2)

«Чоловікам легше. От вони можуть піти, покурить, піти в баню обговорити» (Респондентка 9)

«У чоловіків багато цих фішечок, де пішли вип'ємо після роботи, в бар щось, або говоримо в баню, або таке. А в дівчат це не дуже звикла практика» (Респондентка 12)

Бар'єрами для жінок у політиці стають і **подвійні стандарти** на користь чоловічій солідарності, що зумовлює ситуації, коли жінки змушені постійно доводити свою компетентність. У партіях і радах наявна гендерна горизонтальна сегрегація, не приділяється достатньо уваги гендерним питанням. Наприклад, у місцевих радах були відхилені пропозиції щодо кодексу депутатської етики, жінки не лише кількісно недопредставлені, а і виключені з публічного простору, навіть будучи безпосередньо дотичними до важливих процесів.

«Коли вже відбувається публічний якийсь захід, мене просто засовують десь дуже далеко і навіть не запрошують на заходи» (Респондентка 4)

«Коли відбуваються засідання фракції, і чоловік щось говорить, виступає проти чогось, його слухають. Коли жінка виступає проти чогось, кажуть, дівчата, не сваріться. <...> На мене дивились як на скажену якусь, як неадекватну, яка просто немає чим зайнятися в тому житті, і ходить домахує людей, які дуже сильно зайняті» (Респондентка 2)

«Жінкам переважно дають очолювати, наприклад, постійні комісії, соціалка, освіта, діти, інваліди, отакі всякі штуки. Там, де архітектура, капітальне будівництво, економіка, якісь там ще цікаві речі, земля, переважно, туризм, інвестиції, переважно очолюють такі комітети чоловіки» (Респондентка 10)

«Там, де треба більше працювати, виконувати якусь оцю громадську діяльність, соціальна, бути активними, турботу про людей і все інше, там жінки. Там, де приймаються якісь впливові рішення, фінансові

якісь питання, там жінок все менше, там більше чоловіків»
(Респондентка 8)

Ще одним явищем, яке спостерігалось і в дослідженні І. Фединчук і Т. Марцінковської (2024), було висловлене самими учасницями інтерв'ю упередження про політику як «брудну справу», котру характеризує корупція, маріонетковість, зрощення з бізнесом, дисбаланс влади.

«Там сиділи кити політики, які вважали, їхня думка правильна, а твоя - це просто твоя думка, вона може бути з тобою, а їм вона не цікава. <...> Ти не можеш заперечити будь-кому з цього, з тих людей, які були там попередньо, які вважають себе гуру політиками. <...> Ми тут от пройшли вже Крим і Рим і мідні труби, і ми вже тут будемо все вирішувати, а твоє діло підняти вчасно руку або нажати правильну кнопку. <...> Мені скажуть, слухай, мовчи, ми тут самі вирішимо, що нам там потрібно» (Респондентка 11)

Це у свою чергу, як і застерігали А. Сундстрем і Л. Венгнеруд (2014), обмежує можливості реалізації маргіналізованими групами свого потенціалу, представлення інтересів, впливу на прийняття й вирішення конкретних питань.

Жінки стикаються не лише з браком підтримки ініціатив, а й безпосередніми перешкодами їх реалізації, як у формі бюрократичної тяганини, так і **саботажу**. Почасти їм не вдається висловити своєї думки, їхні позиції висміюють і критикують, що закінчується поверхневими або упередженими діями. Нерівний розподіл ресурсів також обмежує можливості політикинь здійснювати їхню діяльність, утілювати проекти. Опитані політикині критикували неефективність влади й поширений популізм, який спостерігали за свій досвід.

У випадках розходження думок практикуються пропуски сесій, щоб уникнути затяжних конфронтацій і не відкладати прийняття рішення більшості. Додатковими перепонами на шляху досягнення результатів є неналагоджена комунікація, **труднощі співпраці** й управління колегами через їхні, як зазначали інформантки, неініціативність і непрогресивність, безвідповідальність,

ненадійність, непрофесійність, прагматичність чоловіків і пасивність жінок, які прийшли на владні посади. А у зв'язку з реформами чимало політиків отримали посади без належного досвіду, що не було компенсовано, як вказано вище, додатковим навчанням чи наставництвом.

*«Мене безпосередньо викликали, мені йдуть запитання, ***, такий депутат, розвертається, починає з кимось говорити. Я відповідаю, він знов відвертається і каже: так всьо таки, і задає мені знов то саме питання. Я починаю думати, ну ладно, його відволікли, відповідаю то саме, він відвертається і знов з кимось говорить» (Респондентка 14)*

У міжіндивідуальній взаємодії на робочому місці політикиням доводиться стикатися з неприязним ставленням, **упередженнями**, знеціненням, як з їхньою недовірою до колег, що пояснювалася факторами вище, так і з недовірою з боку колег, пліткуванням і наклепами щодо приватного життя й політичної діяльності.

«Встає депутат, який вже, напевно, в п'ятьох там скликаннях був підряд, тобто людина сивочола абсолютно. Він починає на нас кричать, просто кричать, що ви тут задаєте питання, берем і голосуєм, просто голосуєм, ми тут не будемо сидіть там цілими днями!» (Респондентка 4)

«Коли ти заявляєш себе кудись іти далі і вище, то навіть не треба шукати на тебе компромат. На тебе просто скажуть, просто напишуть» (Респондентка 11)

Досвід жінок у політиці характеризується численними актами **дискримінації** в різноманітних її проявах. Так під час польового етапу дослідження майже кожна проінтерв'юювана поділилася своїми історіями про переживання дискримінації за ознаками статі, віку, зовнішності, упередженнями окремо щодо них як матерів і активісток.

«І вже далі це вікові. Тобі вже на пенсію пора, а ти щось тут розповідаєш» (Респондентка 15)

*«Ти мушиш показати, що ти не дівчина і жінка легкої поведінки»
(Респондентка 11)*

«Коли тільки ти починаєш і досягаєш якогось успіху, то не вірять, що ти це зробив сам, своїми силами» (Респондентка 15)

«Перше, що я чула, це моя зовнішність. Ну, з нею там все було нормально, в сенсі, ну їм здавалося, що я занадто гарна і худа для того, да, щоб стати сільською головою» (Респондентка 10)

«Скажуть: О! Ви бачили в чому вона прийшла в ту раду? Господи помилуй, якесь село, там чи без газу, чи без нічого! Тому тут дивляться і на те, яка в тебе сумка, на те, яке в тебе взуття, і на те, в якому одязі ти ходиш» (Респондентка 11)

Одна з депутаток пережила сексуальне домагання з боку колеги, який був її наставником на початку кар'єри.

*«Це був дуже неприємний такий випадок. Цей чоловік допомагав мені, теж як типу лідер думок, підтримував. ***, буду підтримувати. Потім підвозив мене от якось додому і поклав руку мені на ногу. У мене, просто, я вам кажу, у мене все похолело, це просто капець. Це фу, ва-а-ах! Це просто жахливо» (Респондентка 10)*

Іншим же жінкам в політиці як у «чоловічій» сфері доводиться зіштовхуватися з фамільярністю й **позитивною дискримінацією** на основі їхньої статі.

*«Були такі зауваження і репліки, типу, навіщо воно тобі це треба головування? От ти ж там, з тебе гарний секретар. Ти там сидиш собі, це твоє місце, займайся документами. Чому ти лізеши от саме на керівну посаду керувати? І в тебе родина, і ти не справишся»
(Респондентка 8)*

«Періодично мер вважає, що я встала не з той ноги, що це тому, що у нас, жінок, бувають там ПМС і інше» (Респондентка 9)

*«І він каже, колеги, давайте відпустимо ***, ***, їй треба ж влаштувати особисте життя» (Респондентка 10)*

«Ті висловлювання, які вони дозволяли по відношенню до мене, типу дівачка і красунька наша, і різне отаке» (Респондентка 4)

На прикладі українських політикинь також було зафіксовано ознаки «**бджолиної матки**» і внутрішньої мізогінії, що проявляється зокрема в засудженні особистих якостей або зовнішнього вигляду.

«Самоствердження, знаєте? Коли здавалося, наприклад, навіть самі жінки, які вже досягли певного рівня, мали би, знову ж таки, повертатись до того партнерства, до того, знаєте, щоб допомагати іншим, а немає цього» (Респондентка 3)

Рефлексуючи над особистим досвідом, політикині ділилися, що просуватися кар'єрно перешкождали такі фактори, як висока конкуренція, **ризик** і небезпека (наприклад, погрози життю, здоров'ю, репутації, підпал автомобіля або інсценування ДТП), зокрема пов'язані з публічністю, яка настає після отримання посади.

«Люди, котрі лишилися із попередньої команди, ховали мені документи. <...> Трапляються такі ситуації, коли підкидають, наприклад, якогось безхатченка під колеса» (Респондентка 14)

«Їм просто в ящик розкидували там роздруковані саме такі примітивні речі, просто розкидували по поштовим скринькам. <...> Всю ніч вони, і палатки ламали, і колеса різали» (Респондентка 8)

Також важливими на організаційному рівні є фінансові проблеми, які в основному полягають у **неоплачуваності** діяльності в органах місцевого самоврядування, невідповідністю оплати й навантаження для оплачуваних посад, а також необхідністю в багатьох моментах витратити особисті ресурси, «з власної кишені», покриття яких насправді було передбачено державним або територіальним бюджетом. Тому опитані в межах дослідження жінки зазначали, що політична активність є для них «невдячною справою», нерівномірно ресурсозатратною через експлуатацію зусиль, понаднормове навантаження й завищені вимоги.

Політикині, що є матерями, окрім згаданого, стають змушеними обмежувати активності, такі як відрядження чи медійну діяльність, нехтувати декретом, наймати нянюк або залучати родичів до догляду за дитиною (дітьми), або навпаки — іти в неоплачувану відпустку через описані вище навантаження. Робоче середовище, самі приміщення, **негнучкий і перевантажений графік**, часті незаплановані затягування сесій допізна не є адаптованим до батьків з дітьми, насамперед матерів.

«Сесія затягується, бо чоловіки там пішли, роблять перерву. Вона каже, будь ласка, не робіть такі довгі перерви, мені треба їхати малого зі школи забирати. Вечоріє, особливо якщо це зима, він не може сам добратися. А я не зможу, якщо я поїду раніше, а сесія не завершиться, я не зможу бути до кінця на розгляді всіх важливих питань. <...> Діти – це в нашому суспільстві жіноча справа, жінка біжить, спочатку відводить тих дітей до школи, потім прилітає на сесію, після того наше мусить роботою своєю займатись, після того біжить забирати дітей. Чоловік тим часом просто на роботі»
(Респондентка 2)

Серед **макрочинників** інтерв'юювані згадували такі глобальні явища як гальмівні для політичної активності наслідки децентралізації і складнощі, пов'язані з пандемією COVID у 2020-му, слід радянського спадку, зтяжність змін, недовіра правової системи. Щодо останнього опитані політикині зазначали про розмитість законодавства, ненаціленість і формальність заходів, зокрема неефективність гендерних програм, «урівнялівку», яку подають під виглядом рівності жінок і чоловіків. Сюди ж можна віднести **виборчі махінації**, пов'язані з механічним дотриманням квот, «технічними кандидатками», а також маніпуляції з мандатами і/або місцями в списках, де перші надавалися чоловікам.

«Навіть коли жінки проходять, є внутрішня домовленість, що вони пишуть заяви, складають мандати, а за ними, на їхні місця заходять потім чоловіки по списку» (Респондентка 10)

«У нас жінок позатихували на непрохідні місця. Мене на четвертий, багатьох там позатихували в кінець списку» (Респондентка 9)

В останні роки суттєву роль на жіночу політичну активність відіграють фактори, що виникли в ході розгортання й у результаті **російсько-української війни**, особливо з початком етапу повномасштабного вторгнення з 2022 року. Незважаючи на воєнний стан, склад рад залишається незмінним, із «заброньованих» чоловіків, лише невелика частка долучилися до захисту держави.

З уведенням воєнного стану й утворенням військових адміністрацій, повноваження органів місцевого самоврядування стали обмеженими, що, за словами районних й обласних депутаток, означає відсутність можливості розпоряджатися бюджетом, тобто обмеження в прийнятті рішень і реалізації проєктів. Обов'язки в таких умовах скорочуються до консультативної, дорадчої функції.

Не єдиногolosно, але загалом чимало опитаних політикинь згадували про збільшене із зовнішніми умовами навантаження на жінок у різних сферах: громадській (залученість до волонтерства), політичній (так одна з депутаток на Миколаївщині зазначала про втечу місцевих політиків), професійній (перекваліфікація, збільшення обов'язків і обсягу роботи), приватній (домашні обов'язки).

«Якщо чоловік пішов на фронт, чоловік на війні, то відповідно вона лишається одна і їй треба піклуватися про дитину. І не кожна жінка може погодитись на ту чи іншу посаду, з огляду на дітей» (Респондентка 5)

Багатьом жінкам довелося переїжджати: переміщатися в межах України або ж за кордон. Водночас депутаткам, як і чоловікам-депутатам, було **обмежено виїзд** за межі України. Про цей аспект згадали троє політикинь з опитаних, проте в різних контекстах: депутатка з Харківщини зазначила про ризики, неможливість виїхати закордон, коли інші, хто живе під обстрілами, мають таке право; депутатка зі Львівщини вказувала, що такі нововведення обмежили

волонтерок і активісток, які, наприклад, не можуть самостійно завозити автомобілі для військових з-за кордону, про що зазначала і В. Думанська (2024).

«Депутаткам, які не потрапляють все одно, не мали би бути призвані, їм заборонено виїжджати закордон через їхній депутатський статус. Відповідно, жінка, яка раніше переганяла машини, але вона, через те, що вона депутатка, не може переганяти ці машини для війська»
(Респондентка 4)

Інша ж опитана з Києва вказувала, що з цим обмеженням депутатки, які таки пішли з посад, знехтували своїми можливостями й безвідповідально віднеслися до обов'язків.

З початком повномасштабного вторгнення загострилися дискусії щодо обов'язків тих чи тих громадян, що переходить у поле маніпуляцій. Це зачепило й гендерні питання. Наприклад, жінки стикаються з аргументами, що вони не можуть вимагати рівності, коли не мобілізуються, не беруть участь у бойових діях.

«Це якраз аргумент – саме війна. Тобто ви не на фронті, ви не маєте права говорити про рівність і претендувати на це» (Респондентка 2)

Відтак ексміністерка, нині — чинна депутатка, очікує, що наступні вибори якщо і приведуть велике число жінок, то зі сфери медіа, тих, хто активно задіяний у волонтерстві (зборах донатів, закупівлі й доставці техніки) або безпосередній обороні держави.

Частка інтерв'ююваних жінок очікує «кроку назад» щодо досягнень у гендерній політиці через **маскулінізацію**, деактуалізацію її питань, які «не на часі». На разі вже спостерігаються зміни, такі як переорієнтації жіночих громадських організацій.

«Як би це не хотіла я озвучувати, але я все-таки вважаю, що ми будемо мати відкат назад з приводу представлення жінок на керівних посадах» (Респондентка 3)

У дослідженні І. Фединчук і Т. Марцінковської (2024) були зафіксовані аналогічні острахи, що пояснювалися очікуваною популяризацією теми героїв війни за асоціаціями, насамперед, чоловіків.

Під час інтерв'ювання одна народна депутатка сама відзначала, що втратила інтерес до гендерного аспекту, оскільки той перестав бути пріоритетним, поступаючись безпековим заходам, допомозі військовим.

«Гендерна політика, воно втратило для мене сенс. Я розуміла, що це не те, що там не пріоритетно, а що це взагалі, ну воно там з точки зору потреб, які є, і відсутності забезпечення першої потреби в країні - безпеки, гендерна політика, вона там взагалі на сотому, а то й тисячному місці» (Респондентка 12)

Частина політикинь зазначила, що на разі нема потреби в заходах, націлених на покращення становища жінок, наводячи цьому такі аргументи: *«у нас якась ну зараз трохи інша ситуація. От воно природне, просто отак зараз вийде»*, *«у нас чоловіки в більш трудному становищі»* (Респондентка 7), *«вже перебір, бо вже жінка має всі можливості»* (Респондентка 13).

З іншого боку, **упереджене ставлення населення** було і є актуальною проблемою у питанні залучення жінок до політики. У результаті проведення інтерв'ю з політикинями було зафіксовано гендерні стереотипи про ролі та характеристики жінок і чоловіків, очікування щодо їх місця в соціумі, обмежене розуміння гендерних питань.

«[Стикалась] із якимись такими стандартними стереотипами, що тобі треба дома сидіть, іди дітей няньчи, а ми тут будемо керувати, що ти там розумієш» (Респондентка 6)

«Він одразу, ну жінка говорить, значить там істерика» (Респондентка 14)

Українське суспільство характеризують і стереотипи щодо влади як такої, її представників/ць, упередження щодо пролобійованості політикинь, недовіра до жінок на керівних посадах, що за допомогою інтернету перетікають у кібербулінг.

«Вважають, що якщо ти, жінка, підеш в політику, значить, за тобою стоїть якийсь сильний мужчина. <...> Тобі чіпляють ярлик, що у тебе мали бути якісь відносини з тим мужчиною <...> ти або донька, або дружина якогось багатого чоловіка, або ти в кращому випадку коханка якогось багатого чолов'яги, або ти самовбивця» (Респондентка 11)

Окремим моментом, на якому наголошувало декілька жінок в інтерв'ю, було упереджене ставлення до грудного вигодовування в публічних місцях. Згідно зі словами декількох респонденток, значною проблемою є табування тем сексуальності, необізнаність щодо гендеру серед населення: електорату, який у результаті не підтримує на виборах; представників громадських організації, що не адвокатують жінок; людей на владних позиціях, що чинять опір прожіночим ініціативам; медійників, які поширюють дезінформацію, часто на замовлення тих чи тих сторін.

«Я ініціювала якесь рішення, про нього повідомили і написали, що це рішення було ініційовано іншим депутатом. І мені приходилося писати в редакції, це неправдива інформація, прошу змінити. Вони змінювали, забрали. Вони, скажімо так, забрали прізвище цього депутата, не вказали моє. Просто сказали, що таке-то рішення було прийнято Волинською обласною радою, мене вже не вказали» (Респондентка 5)

Страх нового, страх осуду і, власне, висміювання стримують відкритість, активність тим, хто має потенціал нести зміни. Політикині зазначали, що патріархальні установки, мізогінія є викликами перед жінками в політиці. Корінням цього є нюанси гендерної соціалізації.

«Якщо чоловіка все життя вчили одному, то очевидно, що він, зайшовши в партію чи там в парламент, не стане сприймати жінку по-іншому» (Респондентка 12)

У процесі інтерв'ю респонденткам були задані безпосередні питання про явище «скляна стеля», аби виявити, чи вони обізнані щодо нього, як саме визначають цей термін, чи особисто відчували(ють) або спостерігають цей ефект. Ті з опитаних жінок, хто чув або знає про «скляну стелю» (необізнаними

були лише двоє), розуміють її як невидимий бар'єр над жінками, межу непропуску, неможливість впливу, відсутність змін у кар'єрі, неможливість досягнути цілей попри докладені зусилля, обмеження в реалізації амбіцій і потенціалу, у досягненні керівних посад. П'ятеро заявили, що обізнані про існування явища, зокрема з досвіду інших жінок. Проте жодна не артикулювала власний досвід переживання ефекту «скляної стелі», через що одна із жінок з вищих посад міністерства висловила сумнів щодо існування проблеми гендерної нерівності в сучасній українській політиці.

Отож інтерв'ю з політикинями різних рівнів політичної влади в Україні дозволили встановити ключові фактори «скляної стелі» на макро-, мезо- й мікрорівнях, серед яких недостатня підтримка близького оточення, домашні обов'язки, фінансові обмеження та внутрішні психологічні бар'єри, організаційна культура, напружені стосунки й труднощі співпраці, виклики війни, недоліки правової системи, упереджене ставлення медіа, а також громадськості.

2.3. Уявлення населення України про можливості жінок у політиці

Ставлення населення до жінок у політиці, уявлення про їхні можливості й обмеження відіграє значну роль у розумінні жіночого представництва в цій сфері. У результаті проведених глибинних інтерв'ю з політикинями, як зазначено вище, упереджене ставлення й слабка або відсутня підтримка з боку громадськості є одними із ключових макрочинників «скляної стелі». Тому необхідним є встановлення громадської думки щодо політичної участі жінок.

Для виявлення нинішніх уявлень українців про можливості жінок у політиці було додатково проведено статистичний аналіз даних. Емпіричною базою для цього слугували кількісні дані, отримані в результаті омнібусу — анкетування соціологічної групи «Info Sapiens», що відбувалося в жовтні 2024 року. Відтак серед змінних було розглянуто думку про сфери, у яких жінки найбільш дискриміновані в українському суспільстві; згоду з тим, що участь

жінок могла б покращити стан справ у структурах влади; і згоду з тим, що в жінок менше можливостей, аніж у чоловіків, стати депутатами місцевих рад і мерами.

Аналогічні змінні були раніше досліджені на українському суспільстві. У листопаді 2020 році Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» на даних, зібраних у результаті репрезентативного опитування (n=1998), було зафіксовано, що найчастіше респонденти, а саме 25%, вказували політику як сферу найбільшої дискримінації жінок поміж інших: ринку праці, сім'ї, економіки, релігії, медицини, освіти та спорту (див. рис. 2.1). Були зафіксовані й гендерні відмінності у відповідях на таке питання: серед респондентів, що вказали політику (n=500), жінок удвічі більше, ніж чоловіків (64% проти 36% відповідно) (Демидюк, 2023).

У 2024 році, хоч у порівнянні з попередньою хвилею, були виявлені певні статистично значущі зміни на рівні 95% довірчої ймовірності (позначені ▲ ▼ на рис. 2.1), загальна тенденція була повторно зафіксована. Політику обирали найчастіше по загальній вибірці (20% із 1000 респондентів) і в підгрупі жінок (див. рис. 2.2). Натомість на думку опитаних чоловіків найбільша дискримінація жінок саме у Збройних силах і на ринку праці.

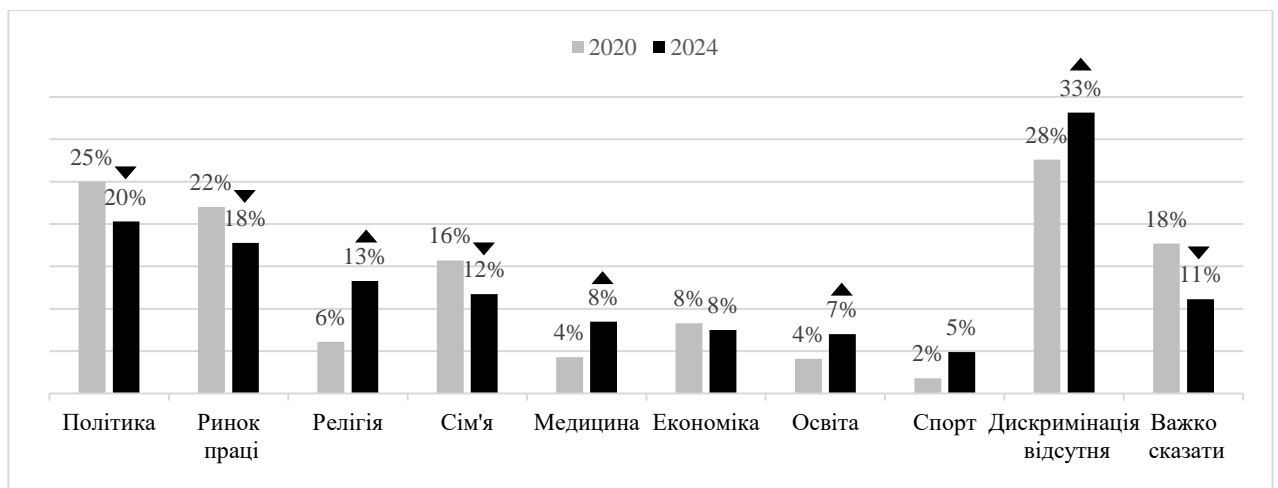

Рис. 2.1. Динаміка уявлення населення України про сфери, у яких жінки найбільш дискриміновані (ДІФ ім. І. Кучеріва, листопад 2020, n=2002; Info Sapiens, жовтень 2024, n=1000).

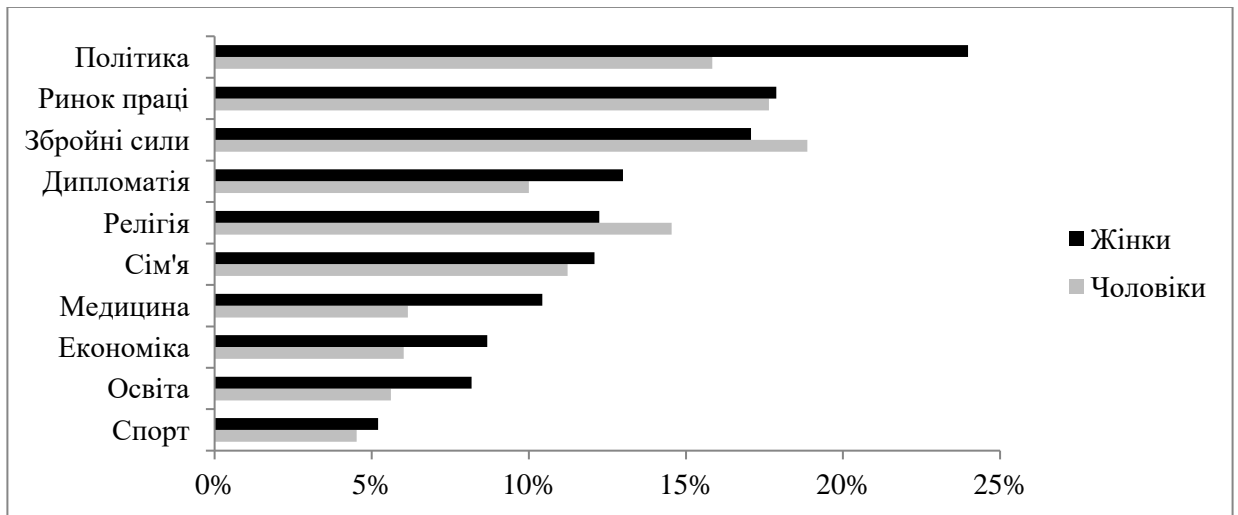

Рис. 2.2. Уявлення населення України про сфери, у яких жінки найбільш дискриміновані (Info Sapiens, жовтень 2024, n=1000).

Показник коливався між регіонами: найчастіше політику обирали жителі Півночі (26%) та Заходу (22,5%), найрідше — у південних і східних областях (16% і 17,6% відповідно). Такий розподіл може бути пояснений уже наявним станом представництва жінок у місцевій владі, адже, до прикладу, частка жінок, обраних у ради, була значною вищою для Сходу та Півдня за результатами місцевих виборів 2020 року (ОПОРА, 2020b).

Серед тих, хто обирав політику як сферу, де жінки найбільш дискриміновані, переважали респонденти з закінченою професійно-технічною й вищою освітою (див. рис. 2.3).

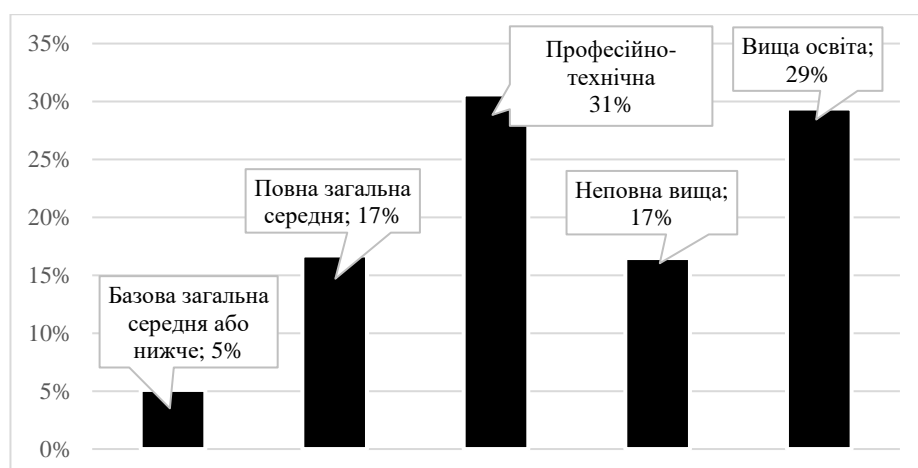

Рис. 2.3. Уявлення населення України про політику як сферу, де жінки найбільш дискриміновані. Розподіл за рівнем освіти (Info Sapiens, жовтень 2024, n=203).

У листопаді 2020 у відповідь на згадане запитання 28% респондентів зазначали, що дискримінація відсутня як така; цієї думки притримувалися 23% жінок і 34% чоловіків (Демидюк, 2023). Серед опитаних дослідницькою агенцією «Info Sapiens» про відсутність дискримінації зазначило 33%, при чому статистично значущої різниці між респондентами й респондентками не було виявлено в результаті z -тесту.

Щодо можливості жіночої участі покращити якість державного управління, згідно з даними ДІФ ім. І. Кучеріва 2020 року, половина повністю або частково погоджувалася з твердженням, частка незгодних становила 24% ($n=1889$), а відмінності між чоловіками й жінками статистично значущими (Демидюк, 2023).

У 2024 році за результатами опитування агенції «Info Sapiens» на думку 73% опитаних участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади. Серед жінок з таким твердженням погоджувалися частіше (див. рис. 2.4). Проведення z -тесту з порівняння підгруп надало підстави відхилити нульову гіпотезу й підтвердити наявність статистично значущих відмінностей між опитаними чоловіками й жінками ($z = -5,48; p < .001$).

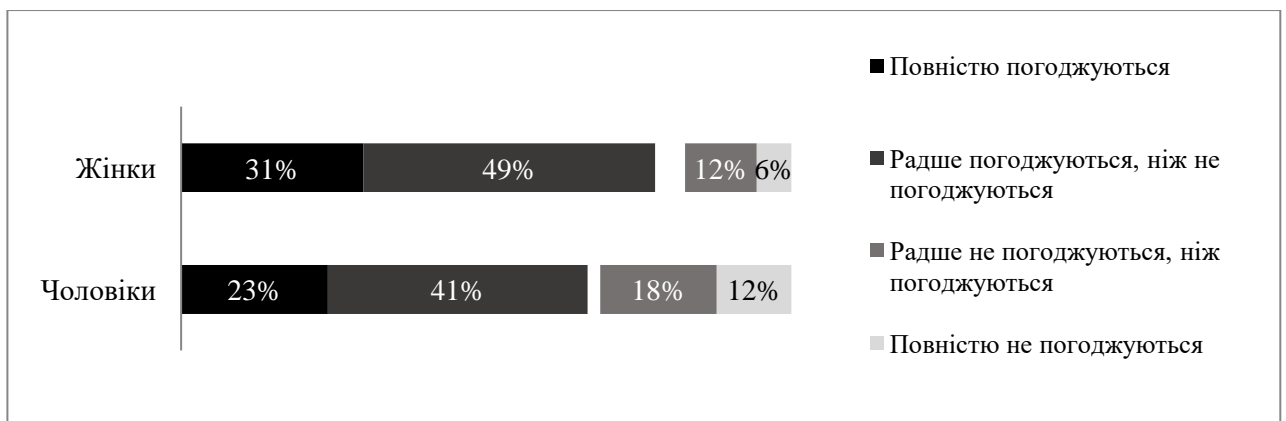

Рис. 2.4. Згода респондентів із твердженням, що більша участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади. Розподіл відповідей за статтю (Info Sapiens, жовтень 2024, $n=1000$).

З тим, що в жінок менше можливостей, аніж у чоловіків, стати депутатами місцевих рад і мерами погодилися половина опитаних у 2020 році, серед них —

39% чоловіків і 61% жінок (Демидюк, 2023). Результати омнібуса агенції «Info Sapiens» у жовтні 2024 також зафіксували згоду 54% українців. Детальніший аналіз розподілу відповідей за статтю дозволив знову зафіксувати статистично значущі відмінності ($z = -4,39$; $p < .001$). Серед жінок повністю або скоріше були згодні 60%, коли серед чоловіків — 47% (детальніше див. рис. 2.5).

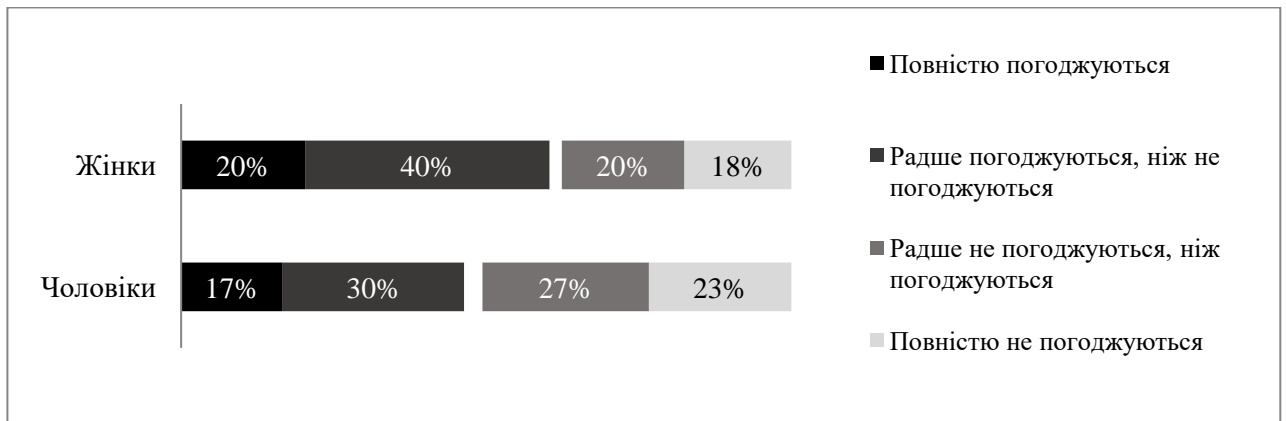

Рис. 2.5. Згода із твердженням, що у жінок менше можливостей стати депутатами місцевих рад і мерами, ніж у чоловіків. Розподіл відповідей за статтю (Info Sapiens, жовтень 2024, n=1000).

Отож така пророблена методологічна триангуляція, інтеграція результатів кількісної частини дослідження дозволила співвіднести дані з досвідом політикинь і валідизувати виявлені в результаті глибинних інтерв'ю тези. Загальні тенденції уявлень українців про ситуацію з жіночою участю у сфері політики залишаються стабільними з 2020 року. Половина погоджується, що у жінок менше можливостей, і кожен п'ятий вказує саме політику сферою, де жінки зазнають найбільшої дискримінації. Також переважна більшість вважає, що участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади. Проте жінки, як це було зафіксовано і в інших дослідженнях, частіше проявляються обізнаність і чутливість щодо потенціалу й обмежень політичної участі, ніж чоловіки.

2.4. Чинники подолання «скляної стелі» політикинями

Жінки, що взяли участь в інтерв'ю, ділилися власним досвідом просування політичною кар'єрою, підкреслювали допоміжні чинники, а також заходи, у яких вбачають потребу для усунення теперішніх недоліків. Відповідно до систематизації бар'єрів, наведеної попередньо, чинники подолання описаних перепон «скляної стелі» можна класифікувати за мікро-, мезо- й макрорівнями.

Одним з основних індивідуальних бар'єрів у питанні жінок у політиці є відсутність мотивації. Саме вона підштовхує, рухає й визначає діяльність політикинь. Інформантки називали різні **стимули**, серед них можна виділити: виклик системі, відчуття місії, бажання змін, долучитися в процесі прийняття рішень, ділитися досвідом, допомогти партіям, іншим політикам у реалізації проєктів, відчуття обов'язку й відповідальності. Для багатьох мотивацією слугувало саме бажання суспільної користі, допомоги людям, можливість представництва своєї спільноти.

«Я справді вже тоді на початках розуміла, що серед всієї кількості людей, які йдуть з такими активними і прожіночими поглядами є фактично я і всьо, і більше нікого. Я подумала, я скористаюсь цим шансом, а чому ні» (Респондентка 2)

«Органи місцевого самоврядування це класний майданчик, де ти можеш допомогти своїй громаді, ти живеш у цьому місці» (Респондентка 13)

Для жінок, що є матерями, мотивацією слугують потреби бути прикладами для наслідування, працювати на благо майбутнього своїх дітей.

«Я як мама дівчинки, мені так само хочеться, щоб їй легше там жилося в суспільстві, в її професійній діяльності і так далі» (Респондентка 12)

Серед опитаних депутаток декілька самі зазначали, що піти в політику їх підштовхнули їхні рольові моделі — приклад батьків або інших успішних персон, зокрема жінок.

«Для мене є такі жінки, на яких я дивилася і розуміла, що я теж так зможу. Мої батьки теж були депутатами місцевої ради»
(Респондентка 5)

«Я спілкувалася з успішними людьми, це або з бізнесменами, або, як я кажу, політиками, які мали хороші показники. І це дало мені натхнення» (Респондентка 13)

В окремих випадках жінки чітко визначають вужчу ціль: для них політика слугує «соціальним ліфтом», тому мотивує саме бажання змінити соціальний статус.

Відтак четверо інтерв'ююваних політикинь зазначили про бажання продовжити кар'єру для того, щоб або відстоювати інтереси своєї спільноти, або саморозвиватися. Аналогічно було виявлено в інтерв'ю І. Фединчук і Т. Марцінковської (2024): прагнення кандидаток з громадської сфери пояснюється можливостями реалізувати свої ініціативи для громади, доступом до інструментів.

«Я розглядала би як один з наступних соціальних ліфтів – участь у виборах до Верховної Ради та роботі в міністерстві» (Респондентка 13)

«Звичайно, моя ціль, моє бажання десь там в космосі, опинитися все-таки в Верховній Раді України і відстоювати щонайменше питання освітян» (Респондентка 11)

На мікрорівні можливості політичної участі жінок забезпечує **підтримка близького оточення**, спостереження чого узгоджується з попередньо проведеним дослідженням І. Фединчук і Т. Марцінковської (2024). Політикині наголошували, наскільки важливими для них були й залишаються схвалення професійної спільноти, психологічна підтримка друзів, батьків, чоловіків, дітей, їхня допомога в розподілі домашніх обов'язків, проведенні передвиборчої кампанії. За стресових умов і великого навантаження справлятися допомагають домашній простір, близькість із партнером, дозвіллеві практики, дрібні ритуали.

Попри це актуальною залишається необхідність надання кваліфікованої психологічної допомоги.

Хоч декотрі з жінок стараються балансувати між особистим і професійним, інші все ж змушені пріоритизувати або одне, або інше.

«Я не ставлю собі за мету інших великих керівних посад, тому що я розумію, що це буде забирати дуже багато часу, я не зможу приділити увагу дитині» (Респондентка 5)

«У більшості ті, хто от такі дуже громадсько активні, то родина в них дуже просідає» (Респондентка 8)

Кожна з політикинь зазначала на агентності, окремих навичках і рисах, що забезпечують успішну залученість до політичної діяльності. Наголошується насамперед на важливості сміливості, ініціативності, амбіційності, цілеспрямованості, наполегливості, самовпевненості й самоповаги як рис, що дозволяють потрапити в політику, набути популярності й утвердити авторитет, ефективно просувати свої ідеї й реалізовувати їх. Окрім цього, оскільки політика повна ризиків, відповідальності й нестабільності, необхідними у стратегічній взаємодії, прийнятті рішень є відданість цінностям і принципам, стійкість, готовність до критики, прямолінійність і поміркованість, самостійність. Політикині підкресливали роль активності, небайдужості, безкорисливості, яких власне й потребує політичне представництво, громадська діяльність.

Серед **навичок** необхідними можна виділити вміння вчитися, почасти самостійно, відстоювати свою позицію, що часом означає відмову від нелегальних операцій, збереження приватності особистого життя, дистанціювання свого іміджу від політичної сили.

У роботі з колегами, партнерами, народом ключовими стають **комунікаційні навички**, а також підходи до стилю управління.

«Комунікація – це передусім, і не потрібно боятися. Будь з ким зустрічатись, не треба боятися. <...> Депутаткам треба себе не дозволяти брати під ноги, а відстоювати все-таки свої права» (Респондентка 11)

Політикині наголошували, що професійність і якісне виконання роботи підвищують довіру й авторитет, хорошу репутацію серед колег і виборців.

«Тут відіграє головну роль, я так думаю, що незаплямована репутація корупційними скандалами» (Респондентка 10)

«Це дуже дорогого вартує в політиці. Знаєте, як є така приказка, дорога ложка до обіду, і репутацію, авторитет потрібно берегти з молодю свій авторитет потрібно берегти. І оце право на помилку, практично його нема» (Респондентка 11)

До того ж **взаємодія з виборцями** потребує достатньої наближеності, доступності, тобто безпосередніх зустрічей і розмов з людьми. За словами однієї з опитаних політикинь, *«чим нижчий рівень, тим ближче ти до людей і до їх питань»* (Респондентка 8), що узгоджується з висновками М. Скорик (2013). І така діяльність є частиною самопіару, адже забезпечує впізнаваність кандидаток на виборах і збільшує шанси потрапляння до ради, не залежно від місця в виборчому списку, прихильності медіа чи бюджету передвиборчої кампанії.

«Моя реклама – це я і моя депутатська діяльність» (Респондентка 11)

Кар'єра в політиці в багатьох аспектах залежить від попереднього досвіду політикинь, його різносторонності.

«Мій вибір стратегій, по-перше, це горизонтальна кар'єра. Я можу і то сказати, і так, і так подати» (Респондентка 14)

«... активне життя до політики, в різних царинах, так як життя воно крутило, вертіло, там маючи декілька освіт і в різних царинах, і коло спілкування, це просто мені дозволило опертися у потрібних питаннях і налагодженнях зв'язків на різних професіоналів» (Респондентка 4)

Для багатьох «дверима» до владних посад стає громадський сектор. Майже кожна з опитаних у межах дослідження мали за спиною роки активізму, роботи в соціальних проєктах, громадських організаціях. Це й дозволяє набути репутацію, знання, адже володіння інформацією було неодноразово зазначено ключовою для політичної активності.

«У парламенті це є питання розбиратися в ширшій рамці і мати можливість отримати величезну кількість різної інформації»
(Респондентка 14)

На мезорівні фактори подолання «скляної стелі» полягають в особливостях взаємодії й співпраці політиків і політикинь між собою, що визначає **організаційний клімат** робочих місць.

Входження в політику залежить від таких характеристик **ректурування**, як відкритий набір (у випадку з призначуваними посадами в міністерствах), отримання пропозиції висуватися від народу, або ж колег чи знайомих політиків (у випадках з виборними посадами), чому передуває попередній досвід жінок. Серед опитаних таким був досвід роботи помічницями інших депутатів, перебування в ролі протезе, де вони мали можливість освоїтися, розвинути навички й отримати необхідні знання, ознайомитися з усіма процесами. Жінки, що мали роботи в міністерствах, зазначали, що в їхніх ситуаціях спрацювали принципи меритократії, а вони у свою чергу скористалися таким шансом.

У політичній кар'єрі невід'ємну роль відіграє **мережування**. Прикладами цього є кооперації з благодійними фондами й громадськими організаціями, вибудовування взаємодій із впливовими людьми, лідерами думок, включно з політиками, колегами з інших рад, міжфракційні й міжпартійні об'єднання, що забезпечує обмін досвідом.

«Ми в партії створили жіноче крило, і нам дуже класно працювати разом і підтримувати одна одну» (Респондентка 12)

«У мене є моя колежанка, вона із Київської області, вона обласна депутатка, і я, наприклад, до неї дуже часто звертаюсь»
(Респондентка 6)

Особливе місце посідає формування зв'язків всередині рад, знайомство, пошук однодумців, що хоч і потребує часу, та є визначальним етапом для врегулювання подальшої роботи. Надалі налагоджені стосунки передбачають такі позитивні моменти організаційної культури, як навчання та наставництво,

командна робота, підтримка, зокрема фінансова, взаємоповага й визнання, відсутність дискримінації, ефективніші стратегії реагування на конфлікти.

«У свій час в мене теж є жінки, які були для мене наставницями, є і були. Тобто, вони постійно присутні» (Респондентка 3)

Відтак серед сприятливих факторів для їхньої діяльності опитані політикині вказували на хороше ставлення, жіночу солідарність, заохочення й сприяння їхнім ініціативам зі сторони колег. В окремих випадках необхідним стає уникнення або припинення певних взаємодій, коли шляхів співпраці не було знайдено, але вирішення конфлікту неможливе.

Ще одним аспектом організаційного рівня для депутаток чи інших працівниць-матерів також є адаптація та створення робочого середовища, дружнього до дітей, оскільки політикині неодноразово згадували про потребу в гнучкому графіку, узвичаєнні декретної відпустки не лише матерям, а й чоловікам, нормалізацію практики супроводу дітей, включно з грудними немовлятами на робочих місцях, виділення спеціальних зон для нагляду й догляду за ними.

«Коли працюєш в парламенті, ти не можеш дозволити собі три роки точно <...> Коли вже така малишка була більш окріпла, ми почали вже виїжджати на засідання, голосувати щоби хоч якось там бути причетною до тих змін, що відбувається <...> Звичайно, що якби ми тут могли прийти, у нас є кімната, де можна лишити няню, де дитина буде спати, ти до неї зайшов, зідився, якщо це брестфідінг, було б комфортніше» (Респондентка 12)

На суспільному ж рівні стирання «скляної стелі» потребує комплексних заходів. Попри досягнення в гендерній політиці України, таких як активне використання фемінітивів, робота над викоріненням сексистських висловлювань, прийняття закону про сексуальне насильство, а також квотування, про що першочергово згадували опитані політикині, необхідність продовження зусиль у цьому напрямку залишається.

Так учасниці дослідження зазначали про необхідність залишення **гендерних квот** на наступних виборах і введення негативних санкцій за їх недотримання, регулювання місць у списках і недопущення махінацій з мандатами опісля виборів: аби у випадку вибуття політикині, її місце посідала інша жінка, наступна по черзі, а не чоловік. Такий запит був зафіксований і в попередньому дослідженні українських політикинь (Фединчук & Марцінковська, 2024). Окремо троє інформанток зазначали про нагальність вирішення питання з гендерно зумовленим, домашнім насильством.

Як і в інших дослідженнях, у результаті інтерв'ювання політикинь було зафіксовано необхідність **освітніх заходів** різного типу. Прикладами цього є введення курсів статевого виховання, фінансової грамотності у школах, виховання в дітей принципів рівності; для дорослих — просвітництво у форматі тренінгів для різних категорій населення, розвиток аналітичних центрів, збільшення фінансування цієї сфери загалом.

«Певно їм потрібно розказувати, що нічого страшного в політиці нема. І нам потрібно змінювати свої стереотипи. Ми повинні трішечки чоловікам казати про те, що стоп, хлопці, ми теж маємо право на думку, ми маємо право її висловлювати і з нашою думкою треба рахуватися» (Респондентка 11)

«Така історія, з якою треба працювати з дівчатами на рівні школи, щоби у нас там не виходили, умовно, там, відмінниці з золотими медалями, але разом з тим з нерозумінням як взагалі той реальний світ працює» (Респондентка 12)

«Я вважаю, що дуже добре би було, якби жінки активно долучалися до всяких курсів про підприємництво і так далі, і розвивались, і ставали фінансово успішними» (Респондентка 2)

Такі просвітницькі заходи необхідні й у самих органах влади. Двоє політикинь назвали такі процеси **«лагідною гендеризацією»**, відсилаючи до аналогії з **«лагідною українізацією»**, що означає поступове інформування,

поширення й уведення змін, що викорінювали б засилля упереджень, стереотипів по всій вертикалі влади.

Інформантки також наголошували на важливості окремо націлених грантів і проєктів, де потенціал жінок міг би бути розвинутий і реалізований.

З іншого боку, частка політикинь була впевнена, що запорукою вирішення різних суспільних проблем, не лише гендерної нерівності, а й інших, може стати об'єднання навколо вищої **загальнонаціональної мети**, до якої також потрібно навчати дітей змалку.

Щодо контексту війни в інтерв'ю неодноразово згадувалося, що на тлі суспільно-політичних подій відбулися сприятливі умови та збільшення можливостей, так як курс на євроінтеграцію укріпився, конкуренція де-не-де зменшилася, а **видимість** жінок зросла завдяки волонтерській, громадській діяльності, трансформації ролей, завдяки включно професійним перекваліфікаціям. Також ідеться про зміцнення ролі жінок у війську, їхню появу у дипломатичних, і потребу в миротворчих процесах. Тому частка політикинь прогнозує збільшення залучення жінок до політики та інших сфер, де домінують чоловіки.

«Можу спрогнозувати, що перші післявоєнні вибори, я думаю, що це буде величезна кількість кандидаток-жінок. Чому? Тому що дуже багато жінок до повномасштабного вторгнення фактично не робили 90 відсотків того, що вони роблять зараз» (Респондентка 10)

Так у роботі І. Фединчук і Т. Марцінковської (2024) також зазначається, що в політикумі може з'явитися більше відомих жінок, чий внесок у благо держави нині є вагомим.

Потреба жінок у політиці, згідно з баченням опитаних у межах дослідження, обґрунтовується реалізацією їхніх громадянських прав і потенціалу, необхідністю забезпечувати репрезентативність і враховувати жіночий досвід під час прийняття рішень, звертати увагу на гендерну проблематику.

«Це жіночий погляд. І цей погляд потрібен, тому що у жінок є бачення практики і реалій, в яких ми живемо, на дуже багато речей. <...> Це є ідея цього органу взагалі як такого. Це суть його існування, для чого він з'явився. Це орган, який живими людьми має репрезентувати суспільство, яке цих людей туди делегує на захист своїх інтересів у виконанні повноважень. І коли у нас в суспільстві жінок більше, ніж чоловіків, але в радах чоловіки це 90%, а то й всі 100%, це не є репрезентативність, це порушення принципу репрезентативності»
(Респондентка 2)

«Щоби цю політику змінити, то треба, щоб жінки були там, де приймаються рішення» (Респондентка 15)

Респондентки характеризували особливість жінок у політиці у їхньому системному й послідовному підході до діяльності, спрямованому на довгострокову перспективу, у порівнянні з «досягаторством» і популізмом декотрих політиків. Подібно цьому учасниці дослідження І. Фединчук і Т. Марцінковської (2024) зауважували, що жінки більше націлені на результат і ефективність, натомість «деякі чоловіки переймаються піаром, підвищенням своїх рейтингів» (с. 48).

«У неї просто інший підхід. І цей підхід програє в продажі ідеї. Тобто ми звикли, той, хто сказав, я зараз за три дні, бігом це всьо, наведу порядок, воно продається краще» (Респондентка 14)

Загалом у результаті інтерв'ю з політиkinями були зафіксовані три найпоширеніші, згідно Е. Філіпс, аргументи щодо залучення жінок у політику: привнесення в політику цінностей, досвіду й знань, представлення інтересів жінок, питання справедливості (Goetz, 2007).

Варто зазначити, що в процесі інтерв'ю рефлексії навколо патріархального суспільства й стереотипів не обмежувалися виключно жіночими аспектами, а охоплювали проблематику токсичної маскулінності: опитані жінки наголошували, що ідея рівності є корисним і вигідним усім сторонам принципом,

тому необхідними є поширення обізнаності й підключення різних категорій населення до суспільних змін.

Завдяки проведеним інтерв'ю було виявлено, що політичині спостерігають більшу підтримку жінок з боку громадськості останніми роками. Це відображається в зростанні довіри, бажанні жінок на керівних посадах, і, відповідно, збільшенні висування жінок на посади, зацікавленості медіа в їхньому представленні чи безпосередньо в електоральній підтримці. Але суттєву роль у цьому відіграє впізнаваність і громадське визнання, що підвищуються шанси на успішне проходження до органів влади, переобрання на наступних виборах, подальше кар'єрне зростання.

У підсумку зазначені чинники, що сприяють подоланню перешкод для жіночої політичної залученості, можна структурувати у Таблицю 2.2.

Таблиця 2.2

Чинники подолання «скляної стелі» в українській політиці

<i>Мікро-</i>	<i>Мезо-</i>	<i>Макрорівень</i>	
<i>Індивідуальний рівень</i>	<i>Організаційний рівень</i>	<i>Суспільний</i>	<i>Державний</i>
допомога та підтримка близького оточення	меритократія	об'єднання навколо загальнонаціональної мети	регулювання виборчого процесу: <ul style="list-style-type: none"> • збереження гендерної квоти • санкції за (не)дотримання квот • механізм заміщення у виборчому списку
дозвіллеві ритуали	прозорість процедур рекрутування в політику	громадська активізація, зокрема <ul style="list-style-type: none"> • адвокація жінок • електоральна підтримка 	реформи в сфері освіти: <ul style="list-style-type: none"> • фінансування освітньої та наукової сфер • зміна освітньої програми • програми та гранти для жінок
накопичення різнопланового досвіду	фінансова підтримка	збільшення видимості жінок, зокрема <ul style="list-style-type: none"> • використання фемінітивів • боротьба з сексистськими висловлюваннями 	гендерний мейнстрімінг: <ul style="list-style-type: none"> • прийняття гендерно-чутливого законодавства • врахування жіночого досвіду • увага до гендерної проблематики
знання	міжпартійні/міжфракційні об'єднання	зміни в схемах гендерної соціалізації	подолання розриву в оплаті праці

Продовження табл. 2.2

формування й удосконалення навичок, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> • комунікаційні навички • позиціонування • взаємодія з виборцями • збереження приватності • відмова від нелегальних операцій 	мережування, вибудовування зв'язків	підвищення обізнаності <ul style="list-style-type: none"> • на гендерну тематику • про політичну систему України і можливості громадян у ній 	регулювання інформаційного простору: <ul style="list-style-type: none"> • регулювання діяльності медіа • заходи протидії гендерно-зумовленому онлайн-насильству
репутація	налагоджені стосунки з колегами	трансформація ролей, перекваліфікація	
встановлення пріоритетів	командна робота	викорінення упереджень і стереотипів	
активізм	навчання і наставництво		
мотивація	визнання і підтримка		
розвиток лідерських якостей	відсутність упередженого ставлення чи дискримінації		
	жіноча солідарність конфлікт-менеджмент адаптація робочого середовища і графіку для матерів		

Отож у результаті інтерв'ювання політикинь, кожна з яких поділилася власним досвідом і/або спостереженнями, подолання «скляної стелі» в політиці може бути забезпеченим комплексом взаємопов'язаних чинників суспільного, організаційного й індивідуального рівнів. Згідно з відповідями, отриманими в результаті дослідження, на мікрорівні основними допоміжними факторами стають мотивація, особисті якості, наявність різноманітного досвіду, навичок, знань і репутації, вміння правильно розставляти пріоритетів і підтримка близького оточення. На мезорівні ключовими на різних етапах кар'єри виступають такі фактори як відкритість і прозорість процедур рекрутування в політику, фінансова підтримка, мережування, наставництво, налагоджені стосунки й робота з іншими колегами, організація процесів і середовища, доступних для матерів з дітьми. Щодо загальних суспільних чинників, то сприятливими в плані подолання «скляної стелі» є освітні заходи задля підвищення обізнаності й розвитку навичок, необхідних для політичної діяльності й лідерства загалом, активне залучення молоді й активізація

населення загалом, посилення й розширення заходів гендерної політики, уже вжитих на державної рівні, збільшення видимості жінок на різних позиціях, у різних соціальних ролях.

Таким чином, завдяки обраним методам глибинних інтерв'ю й опитування населення, у результаті аналізу різного типу емпіричних даних були виявлені основні суспільні, організаційні й індивідуальні перешкоди для залучення та просування жінок у політичній сфері, зокрема встановлено уявлення населення про жіночу участь у політиці, та з'ясовані чинники подолання «скляної стелі» мікро-, мезо- й макрорівнів. Кожне з виявленого в різній мірі й різній формі трапляється в досвіді окремих жінок і по-різному переживається ними, проте спільність явищ, що спостерігалася поміж опитаними різних посад, регіонів, віку, політичного досвіду свідчить не так про індивідуальні особливості в кар'єрі окремих осіб, а про системність і поширеність описаних явищ.

ВИСНОВКИ

Участь жінок у політиці вивчається в суспільних науках як багатовимірне явище, що потребує розширеного аналізу, зокрема «ситуаційно-орієнтованих» інтерпретацій. Так у фокусі досліджень постають не лише індивідуальні причини, а й інституційні фактори, як стан демократії, виборча система з точки зору політології; рівень ВВП, урбанізації, корупції — з економіки; дисбаланс у доступі до ресурсів, управління кадрами — з менеджменту; та ті, що залишають нерівність сталою навіть при досягненні формальних можливостей: гендерна соціалізація, стереотипи, соціальні ролі — з соціології та психологічні бар'єри — з психології.

У цьому контексті особливої уваги науковців набрало явище «скляна стеля», яке й стало центральним концептом роботи. Термін метафорично позначає невидимі бар'єри з неписаних норм, упереджень, латентних обмежень, що постають непроникною «стелею» перед жінками в питанні кар'єрного просування, обіймання керівних посад.

Для дослідження саме українського контексту насамперед було встановлено ситуацію з жіночим політичним представництвом в Україні. Огляд міжнародних звітів і статистичних даних з офіційних джерел органів влади дозволив зафіксувати асиметричний розподіл жінок і чоловіків в політичній ієрархії: на вищих посадах кількісно переважають чоловіки. А в результаті опрацювання праць експерток з гендерних питань було зафіксовано можливу появу нових викликів на тлі російсько-української війни.

Тож наступний етап передбачав застосування якісної й кількісної методології для дослідження явища «скляна стеля»: було проаналізовано статистичні дані, зібрані в результаті омнібуса в жовтні 2024 року, і в такий спосіб визначено уявлення українців про жінок у політиці, а також проведено 15 глибинних інтерв'ю безпосередньо з політикинями різних рівнів — від депутаток селищних рад до народних депутаток ВРУ й високопосадовців з міністерств.

Зібрані й опрацьовані дані дозволили детально вивчити перешкоди політикинь на шляху їхньої кар'єри. Серед них виділено основні: недостатня підтримка близького оточення, «подвійне/потрійне навантаження», фінансові обмеження та внутрішні психологічні бар'єри на індивідуальному рівні, організаційна культура, напружені стосунки й труднощі співпраці на організаційному рівні, виклики війни, недоліки правової системи, упереджене ставлення медіа, а також громадськості – на суспільному рівні.

Щодо останнього, як продемонстрували результати опитування населення, українці свідомі про дискримінацію жінок у сфері політики та їхні обмежені можливості, зокрема на місцевому рівні. Переважна більшість вважає, що участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади. Проте були зафіксовані гендерні відмінності в цих уявленнях: жінки частіше проявляють обізнаність і чутливість щодо потенціалу й обмежень політичної участі, ніж чоловіки. А огляд інших нещодавніх досліджень підтверджує поширеність стереотипів серед українців щодо жінок у політиці чи на окремих посадах.

Тому надалі були з'ясовані фактори усунення зазначених бар'єрів: подолання «скляної стелі» в українській політиці передбачає комплексного врахування чинників мікро-, мезо- й макрорівня. На суспільному це передбачає роботу з подолання гендерних стереотипів, упереджень про як владу, так і жінок у політиці, підтримку й адвокацію жінок зі сторони громадськості, а також заходи зі сторони державних органів щодо вдосконалення правової системи, окремо гендерної політики, сфери освіти, регулювання медіа. На організаційному рівні мають бути вжиті заходи з викорінення «подвійних стандартів», дискримінації за ознакою статі, віку, зовнішнього вигляду в партіях, радах, міністерствах і решті установ, забезпечено відповідну підготовку у вигляді навчання й наставництва жінкам, що тільки ввійшли в сферу чи на окрему посаду, надано можливості мережування й обміну досвідом, а також враховано потреби матерів на, наприклад, окремий простір для дітей і гнучкий графік. Індивідуальні чинники для жінок стосуються насамперед подолання особистісних перешкод, автостереотипів, підвищення обізнаності про права й

можливості, але включають і підтримку близького оточення: сім'ї, друзів, колег, що відіграє важливу роль у підсиленні впевненості, відчуття спроможності й готовності долати бар'єри, реалізовувати політичні ініціативи.

Надалі ці результати можуть бути доповнені подальшими кількісними та якісними дослідженнями досвіду жінок у політиці й слугувати базою для розробки рекомендацій і фактично вжитих заходів подолання «скляної стелі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бабак, М., Давліканова, О., Дмитрієва, М., Козир, М., Компанцева, Л., Левченко, К., Скорик, М., & Сулова, О. (2021). *Глосарій і тезаурус Європейського інституту з тендерної рівності*. Вістка.
- Білінська, М. М. (2011). *Гендерна політика в системі державного управління*. Друкарський світ.
- Гендерний моніторинг місцевих виборів*. (2020, Грудень 15). Центральна Виборча Комісія. <https://www.cvk.gov.ua/actualna-informaciya/187243.html>
- Демидюк, А. (2023). *Ставлення населення України до політичної участі жінок* [Кваліфікаційна робота, Національний університет “Києво-Могилянська академія”]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/28898>
- Державна служба статистики України. (n.d.). *Вища та фахова передвища освіта в Україні*. Держстат України. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html
- Дзюбак, А. (2021, Травень 31). *Breaking the glass ceiling. Here’s how Ukraine is moving towards gender equality*. Texty.org.ua. <https://texty.org.ua/articles/103692/breaking-glass-ceiling-heres-how-ukraine-moving-towards-gender-equality/>
- Думанська, В. (2024, Лютий 29). *Гендерна (не)рівність: як війна вплинула на політичну участь жінок. Жінки — Це 50% Успіху України*. <https://50vidsotkiv.org.ua/genderna-ne-rivnist-yak-vijna-vplynula-na-politychnu-uchast-zhinok/>

- Жарова, Л. (2019, Січень 17). *«Хто їм не дає?»: усе про перешкоди для жінок у політиці*. Гендер В Деталях. <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/hto-im-ne-dae-use-pro-pereshkodi-dlya-zhinok-u-polititsi-134900.html>
- Корюкалов, М. (2014). *Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні: Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН*.
- Кущенко, О. (2023, Грудень 7). Труна під вікном, висміювання та викрадення дітей: від чого потерпають українські політикині. *Жінки — Це 50% Успіху України*. <https://50vidsotkiv.org.ua/truna-pid-viknom-vysmiyuvannya-ta-vykradennya-ditej-vid-chogo-poterpayut-ukrayinski-politykyni/>
- Левченко, Ю. В. (2021). Гендерні квоти та представленість жінок в органах місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації. *Актуальні Проблеми Політики*, 67, 75–81. <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1154>
- Лигіна, А. (2018, Грудень 20). Шлях влади і шлях помади. Чому дівчат (не) цікавить політика? *Гендер В Деталях*. <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/shlyah-vladi-i-shlyah-pomadi-chomu-divchat-ne-tsikavit-politika-134864.html>
- Мазепус, Г., Лаустсен, Л., Бартусевичюс, Г., Ван Левен, Ф., & Ван Вугт, М. (2022, Серпень 28). *Війна і прагнення мати сильного лідера*. Info Sapiens. <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=252>

- Марценюк, Т. (2016). Залученість жінок у політику: країни ЄС і Україна. *Гендерна Рівність І Розвиток: Погляд У Контексті Європейської Стратегії України*, 235–243. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9579>
- Марценюк, Т. (2018). Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. *Наукові Записки НаУКМА. Соціологія*, 1, 43–53. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2018.43-53>
- Марценюк, Т. (2019, Лютий 19). Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. *Гендер В Деталях*. <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>
- Марценюк, Т., & Адамська, К. (2017). Чинники подолання «скляної стелі» в бізнесі в Україні. *Наукові Записки НаУКМА. Соціологічні Науки*, 196, 52–65. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12218>
- Марценюк, Т., & Тишко, І. (2021, Травень 13). Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. *Вокс Україна*. <https://voxukraine.org/perevagy-ta-vyklyky-zastosuvannya-gendernoyi-kvoty-pid-chas-mistsevyh-vyboriv-2020-roku-v-ukrayini>
- НДІ. (2024, Вересень). *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в українському суспільстві*. <https://www.ndi.org/publications/ndi-2024-survey-ensuring-equal-rights-and-opportunities-women-and-men-ukrainian-society>

- НДІ, GfK Україна, & Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. (2018). *Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні*.
<https://50vidsotkiv.org.ua/natsionalne-opituvannya-z-pitan-rivnosti-mizh-cholovikami-ta-zhinkami-v-ukrayini-lipen-2018/>
- Неманежина, О. (2019, Лютий 13). Приниження, підлість, погрози і домагання: через що насправді проходять українські політикині. *Гендер В Деталях*.
<https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/prinizhennya-pidlist-pogrozi-i-domagannya-cherez-scho-naspravdi-prohodyat-ukrainski-politikini-134928.html>
- ООН Жінки. (2022). *Виклики, з якими стикаються постраждалі від війни в Україні молоді жінки*.
- ОПОРА. (2020а). *Звіт за результатами дослідження громадянської мережі ОПОРА участі жінок в місцевих виборах — 2020*.
- ОПОРА. (2020б, Травень 15). *Гендерний баланс у місцевих радах*. Громадянська Мережа ОПОРА. <https://www.oporaua.org/vybory/gendernii-balans-u-mistsevikh-radakh-19941>
- ОПОРА. (2024, Червень 25). *Аналіз законопроектів щодо змін до Виборчого кодексу з протидії гендерній дискримінації*. Громадянська Мережа ОПОРА. <https://www.oporaua.org/vybory/analiz-zakonoproektiv-shhodo-zmin-do-viborchogo-kodeksu-z-protidiyi-genderniy-diskriminaciyi-25280>
- Офіційне інтернет-представництво Президента України. (n.d.).
<https://www.president.gov.ua/>

- Пищуліна, О., Марцінковська, Т., Добровольський, Д., & Юрчишин, В. (2024). *Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту: Вимушені мігранти — соціологічний погляд в гендерному вимірі*. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова.
- Скорик, М. М., ВГО «Жіночий консорціум України», & Київський інститут гендерних досліджень. (2013). *Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь: Аналітичний звіт за результатами роботи шести фокус-груп за участю жінок – депутаток та кандидаток в депутати обласних, міських та районних рад*. ТОВ «ТЕМ ЛТД».
- Соціологічна група «Рейтинг». (2020, Березень 4). *Роль жінок в українському суспільстві*. Соціологічна Група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html
- Соціологічна група «Рейтинг». (2021, Березень 4). *Гендерні ролі та стереотипи*. Соціологічна Група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html
- Стрельник, О. (2024). Чи відбувається консервативний гендерний поворот в охопленому війною суспільстві? В *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія* (сс. 197–219). Інститут соціології НАН України.

Сусллова, О. І. (2017). *Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*. ФОП Москаленко О. М.

Управління кадрів Апарату Верховної Ради України. (2025, Січень). Офіційний портал Верховної Ради України. <https://vrkadry.rada.gov.ua/>

Урядовий портал. (n.d.). <https://www.kmu.gov.ua/>

Фединчук, І., & Марцінковська, Т. (2024). Результати дослідження внутрішніх документів політичних партій України та опитування депутаток різних рівнів рад про доступ жінок до ухвалення політичних рішень. ГО «Центр “Жіночі перспективи”». <http://www.women.lviv.ua/rezultaty-doslidzhennya-vnutrishnih-dokumentiv-politychnyh-partij-ukrayiny-ta-opytuvannya-deputatok-riznyh-rivniv-rad-pro-dostup-zhinok-do-uhvalennya-politychnyh-rishen/>

Шевченко. (2016). *Словник гендерних термінів*. Видавець Чабаненко Ю.

Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*, 4(2), 139–158. <https://doi.org/10.1177/089124390004002002>

Acker, J. (2009). Du plafond de verre aux régimes d'inégalité. *Sociologie Du Travail*, 51(2), 199–217. <https://doi.org/10.4000/sdt.16407>

Arvate, P. R., Galilea, G. W., & Todescat, I. (2018). The queen bee: A myth? The effect of top-level female leadership on subordinate females. *The Leadership Quarterly*, 29(5), 533–548. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2018.03.002>

- Baxter, J., & Wright, E. O. (2000). The glass ceiling hypothesis. *Gender & Society*, 14(2), 275–294. <https://doi.org/10.1177/089124300014002004>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Bertrand, M. (2017). The glass ceiling. *Becker Friedman Institute for Research in Economics Working Paper No. 2018-38*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3191467>
- Bornat, M., Littvay, L., & Chiru, M. (2017). *Women to the Rescue: Is There a Glass Cliff in Politics?* CEU eTD Collection. https://www.etd.ceu.edu/2018/bornat_marleen.pdf
- Bruckmüller, S., Ryan, M. K., Rink, F., & Haslam, S. A. (2014). Beyond the Glass Ceiling: The Glass Cliff and its lessons for Organizational policy. *Social Issues and Policy Review*, 8(1), 202–232. <https://doi.org/10.1111/sipr.12006>
- Campbell, R. (2016). Representing women voters. *Party Politics*, 22(5), 587–597. <https://doi.org/10.1177/1354068816655565>
- Campbell, R., Childs, S., & Lovenduski, J. (2009). Do women need women representatives? *British Journal of Political Science*, 40(1), 171–194. <https://doi.org/10.1017/s0007123409990408>
- CFR. (2024, December 9). *Women's Power Index*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/article/womens-power-index>
- Childs, S., & Krook, M. L. (2008). *Theorizing Women's Political Representation: Debates and Innovations in Empirical research*. *Femina Politica – Zeitschrift Für Feministische Politikwissenschaft*. <https://www.budrich-journals.de/index.php/feminapolitica/article/view/1698/1331>

- Clark, L., Anenih, J., Serrano, G., Krook, M. L., & Ballington, J. (2009). *Consolidated response on best practices used by political parties to promote women in politics*. International knowledge network of women in politics.
- Damann, T. J., Kim, D., & Tavits, M. (2024). Women and Men Politicians' Response to War: Evidence from Ukraine. *International Organization*, 78(2), 321–340. <https://doi.org/10.1017/s0020818324000080>
- Elizabeth, M. Z., Putra, H. S. A., Sholihan, N., & Arikhah, N. (2023). Queen-bee phenomenon: Barriers to women's participation in politics. *Cogent Social Sciences*, 9(2). <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2266896>
- Ely, R. J., Ibarra, H., & Kolb, D. M. (2011). Taking Gender into Account: Theory and Design for Women's leadership Development programs. *Academy of Management Learning and Education*, 10(3), 474–493. <https://doi.org/10.5465/amle.2010.0046>
- Eriksson-Zetterquist, U., & Styhre, A. (2007). Overcoming the glass Barriers: reflection and action in the 'Women to the Top' programme. *Gender Work and Organization*, 15(2), 133–160. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2007.00366.x>
- Espinosa, M. P., & Ferreira, E. (2022). Gender implicit bias and glass ceiling effects. *Journal of Applied Economics*, 25(1), 37–57. <https://doi.org/10.1080/15140326.2021.2007723>
- EU4Gender Equality Reform Helpdesk. (2023). *Гендерний профіль країни: Україна*. EUNEIGHBOURS east.

<https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/gendernyj-profil-krayiny-ukrayina/>

- Fernandes, J. M., Da Fonseca, M. L., & Won, M. (2021). Closing the gender gap in legislative debates: The role of gender quotas. *Political Behavior*, 45(3), 897–921. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09737-3>
- Folke, O., & Rickne, J. (2016). The glass ceiling in politics. *Comparative Political Studies*, 49(5), 567–599. <https://doi.org/10.1177/0010414015621073>
- Folke, O., & Rickne, J. K. (2012). Female representation but male rule? party competition and the political glass ceiling. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2179521>
- Fox, R. L., & Lawless, J. L. (2010a). If only they'd ask: gender, recruitment, and political ambition. *The Journal of Politics*, 72(2), 310–326. <https://doi.org/10.1017/s0022381609990752>
- Fox, R. L., & Lawless, J. L. (2010b). Gendered perceptions and political candidacies: a central barrier to women's equality in electoral politics. *American Journal of Political Science*, 55(1), 59–73. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00484.x>
- GIWPS & PRIO. (2023). *Women, Peace, and Security Index 2023/24: Tracking sustainable peace through inclusion, justice, and security for women*. Georgetown Institute for Women, Peace and Security. <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

- Goetz, A. M. (2007). Political cleaners: Women as the new Anti-Corruption Force? *Development and Change*, 38(1), 87–105. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2007.00404.x>
- Hessami, Z., & Da Fonseca, M. L. (2020). Female political representation and substantive effects on policies: A literature review. *European Journal of Political Economy*, 63. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101896>
- Inter-Parliamentary Union. (2024, December). *Parline - Global Data on national parliaments*. <https://data.ipu.org/>
- Kittilson, M. C. (1999). Women's representation in Parliament. *Party Politics*, 5(1), 79–98. <https://doi.org/10.1177/1354068899005001005>
- Kittilson, M. C. (2010). Comparing gender, institutions and Political Behavior: toward an Integrated theoretical framework. *Perspectives on Politics*, 8(1), 217–222. <https://doi.org/10.1017/s1537592709992799>
- Kramarz, I. K. (2024, June 28). *Beyond the Glass Ceiling: Effective Strategies for Women Navigating Office Politics [Online forum post]*. LinkedIn. <https://www.linkedin.com/pulse/beyond-glass-ceiling-effective-strategies-women-office-kramarz-rzzmc/>
- Krook, M. L. (2009). Why Are Fewer Women than Men Elected? Gender and the Dynamics of Candidate Selection. *Political Studies Review*, 8(2), 155–168. <https://doi.org/10.1111/j.1478-9302.2009.00185.x>
- Krook, M. L. (2017). Violence against women in politics. *Journal of Democracy*, 28(1), 74–88. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0007>

- Kulik, C. T., & Rae, B. (2019). The glass ceiling in organizations. *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.41>
- Kunovich, S., & Paxton, P. (2005). Pathways to Power: The role of Political parties in women's national political representation. *American Journal of Sociology*, *111*(2), 505–552. <https://doi.org/10.1086/444445>
- Lawless, J. L., & Fox, R. L. (2013). *Girls just wanna not run: The gender gap in young Americans' political ambition*. Women & Politics Institute.
- Lawless, J. L., & Pearson, K. (2008). The primary reason for women's underrepresentation? reevaluating the conventional wisdom. *The Journal of Politics*, *70*(1), 67–82. <https://doi.org/10.1017/s002238160708005x>
- Lovenduski, J. (2001). Women and Politics: minority representation or critical mass? *Parliamentary Affairs*, *54*(4), 743–758. <https://doi.org/10.1093/parlij/54.4.743>
- Lovenduski, J. (2002). Feminizing politics. *Women a Cultural Review*, *13*(2), 207–220.
<https://doi.org/10.1080/09574040210149004>
- Lowe, A. (2023, November 17). *Women in Politics: Shattering the glass ceiling*. PartyParty. <https://political.party/breaking-barriers-womens-leadership-politics/>
- Lowndes, V. (2019). How are political institutions gendered? *Political Studies*, *68*(3), 543–564. <https://doi.org/10.1177/0032321719867667>
- Matland, R. E. (1998). Women's representation in national legislatures: developed and developing countries. *Legislative Studies Quarterly*, *23*(1), 109.
<https://doi.org/10.2307/440217>

- Meyerson, D., & Fletcher, J. K. (2000, January). *A modest manifesto for shattering the glass ceiling*. Harvard Business Review. <https://hbr.org/2000/01/a-modest-manifesto-for-shattering-the-glass-ceiling>
- Murray, R. (2021). It's a rich man's world: How class and glass ceilings intersect for UK parliamentary candidates. *International Political Science Review*, *44*(1), 13–26. <https://doi.org/10.1177/01925121211040025>
- NDI & USAID. (2023). *Democratic Developments in Ukraine*. National Democratic Institute.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson Education Limited.
- Palmer, B., & Simon, D. (2001). The political glass ceiling. *Women & Politics*, *23*(1–2), 59–78. https://doi.org/10.1300/j014v23n01_05
- Quintero, M. I. L., Trilleras, H. G., & Mosquera, M. C. V. (2024). Barriers to Leadership: Experiences of women leaders in business and politics. *Revista CEA*, *10*(24), e2866. <https://doi.org/10.22430/24223182.2866>
- Randle, V. (1999). The 'glass ceiling': an illusion? *Interdisciplinary Science Reviews*, *24*(2), 105–109. <https://doi.org/10.1179/030801899678704>
- Rating Lab. (2023). Соціологічне дослідження: Можливості жінок в Україні. У *Соціологічна Група Рейтинг*. https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rl_gender_issues_062023.pdf
- Reynolds, A. (1999). Women in the legislatures and executives of the world: knocking at the highest glass ceiling. *World Politics*, *51*(4), 547–572. <https://doi.org/10.1017/s0043887100009254>

- Roberts, V. (2006). The 'Corruption Ceiling': Some evolving hypotheses about gender, leadership and engagement in the public sector. *The International Journal of Leadership in Public Services*, 2(2), 49–59. <https://doi.org/10.1108/17479886200600022>
- Shames, S. L. (2007). Breaking the glass ceiling in politics and business: Report on Salzburg Global Seminar November 3 – 8, 2007. In *Salzburg Global*. Salzburg Global Seminar Session 447, Salzburg, Austria.
- Singh, S., Sharma, C., Bali, P., Sharma, S., & Shah, M. A. (2023). Making sense of glass ceiling: A bibliometric analysis of conceptual framework, intellectual structure and research publications. *Cogent Social Sciences*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2181508>
- Stockemer, D. (2008). Women's Representation: A Comparison between Europe and the Americas. *Politics*, 28(2), 65–73. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2008.00313.x>
- Sundström, A., & Wängnerud, L. (2014). Corruption as an obstacle to women's political representation. *Party Politics*, 22(3), 354–369. <https://doi.org/10.1177/1354068814549339>
- Taparia, M., & Lenka, U. (2024). A bibliometric overview of research on the glass ceiling for women. *Management Review Quarterly*. <https://doi.org/10.1007/s11301-024-00457-6>
- Teele, D. L., Kalla, J., & Rosenbluth, F. (2018). The ties that double bind: social roles and women's underrepresentation in politics. *American Political Science Review*, 112(3), 525–541. <https://doi.org/10.1017/s0003055418000217>

- Thames, F. C., & Bloom, S. (2020). *When are gender quotas fulfilled? Strategy and context in Ukrainian city elections*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3552712>
- Thomas, M. (2013). *Barriers to women's political participation in Canada*. <https://journals.lib.unb.ca/index.php/unblj/article/view/29130>
- UN Women. (2024, October 2). *Facts and Figures: Women's leadership and political participation*. https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures#_edn3
- UNDP. (2022). Breaking down gender biases: Shifting social norms towards gender equality. In *Gender Social Norms Index (GSNI)*. <https://hdr.undp.org/content/2023-gender-social-norms-index-gsni#/indicies/GSNI>
- United Nations Development Programme. (n.d.). *Gender Inequality Index (GII)*. Human Development Reports. Retrieved January 20, 2025, from <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>
- Vasile, A. (2020). *The segregation of women in politics could gender quotas break the glass ceiling*. https://doi.org/10.13130/vasile-angelica_phd2020-06-30
- Verba, S., Burns, N., & Schlozman, K. L. (1997). Knowing and Caring about Politics: Gender and Political Engagement. *The Journal of Politics*, 59(4), 1051–1072. <https://doi.org/10.2307/2998592>
- Verge, T., & Astudillo, J. (2018). The gender politics of executive candidate selection and reselection. *European Journal of Political Research*, 58(2), 720–740. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12312>

- Verge, T., & Claveria, S. (2016). Gendered political resources. *Party Politics*, 24(5), 536–548. <https://doi.org/10.1177/1354068816663040>
- Vos, D. (2013). The vertical glass ceiling: Explaining female politicians' underrepresentation in television news. *Communications*, 38(4). <https://doi.org/10.1515/commun-2013-0023>
- Wängnerud, L. (2009). Women in parliaments: Descriptive and Substantive representation. *Annual Review of Political Science*, 12(1), 51–69. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.053106.123839>
- Williams, C. L. (1992). The Glass Escalator: Hidden Advantages for men in the “Female” professions. *Social Problems*, 39(3), 253–267. <https://doi.org/10.2307/3096961>
- World Economic Forum. (n.d.). Retrieved January 22, 2025, from <https://www.weforum.org/>
- World Economic Forum. (2024). *Global Gender Gap Report 2024*. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/>
- Zamfirache, I. (2010). Women and politics – the glass ceiling. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 1(1), 175–185.

ДОДАТОК А

Таблиці розподілу відповідей омнібусу жовтня 2024 року

У Додатку розміщені запитання анкети та таблиці відповідей респондентів омнібусу, щомісячного національно репрезентативного опитування, проведеного Дослідницькою агенцією «Info Sapiens» упродовж 12-20 жовтня 2024 року.

Таблиця А.1

Розподіл відповідей на запитання про те, у яких сферах жінки найбільш дискриміновані в українському суспільстві (n=1000, жовтень 2024)

	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	n	частка, %	n	частка, %	n	частка, %
Політика	203	20,0	72	15,84	131	24,0
Збройні сили	179	17,9	86	18,87	93	17,1
Ринок праці	178	17,8	80	17,64	98	17,9
Релігія	133	13,3	66	14,55	67	12,2
Дипломатія	120	12,0	47	10,29	73	13,4
Сім'я	117	11,7	51	11,24	66	12,1
Медицина	85	8,5	28	6,15	57	10,4
Економіка	75	7,5	27	6,02	47	8,7
Освіта	70	7,0	25	5,61	45	8,2
Спорт	49	4,9	21	4,52	28	5,2
Інше	7	0,7	3	0,56	4	0,8
Дискримінація відсутня	332	33,2	155	34,13	177	32,4
Присутня всюди	4	0,4	2	0,44	2	0,4
Важко сказати	105	10,6	40	8,92	65	11,9
Відмова від відповіді	6	0,6	2	0,40	4	0,7
Загалом	1000	100	454	100	546	100

Таблиця А.2

Згода респондентів із тим, що участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади (n=1000, жовтень 2024)

	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	n	частка, %	n	частка, %	n	частка, %
Повністю погоджуюся	273	27,3	105	23,16	168	30,7
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	455	45,5	187	41,12	268	49,2
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	149	14,9	84	18,42	66	12,1
Повністю не погоджуюся	85	8,5	53	11,76	31	5,8
Важко сказати	31	3,1	20	4,39	11	2,1
Відмова від відповіді	7	0,7	5	1,15	2	0,3
Загалом	1000	100	454	100	546	100

Таблиця А.3

Згода опитаних з тим, що у жінок менше можливостей, ніж у чоловіків стати депутатами місцевих рад і мерами міст (n=1000, жовтень 2024)

	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	n	частка, %	n	частка, %	n	частка, %
Повністю погоджуюся	187	18,7	76	16,7	111	20,3
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	354	35,4	135	29,8	219	40,1
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	234	23,4	124	27,3	110	20,1
Повністю не погоджуюся	202	20,2	106	23,4	96	17,5
Важко сказати	20	2,0	10	2,2	10	1,9
Відмова від відповіді	5	0,5	3	0,8	1	0,2
Загалом	1000	100	454	100	546	100

ДОДАТОК Б

Формули z-тесту

Для проведення z-тестів, за якими були зафіксовані статистично значущі різниці часток підгруп, перевірялися гіпотези:

Нульова гіпотеза $H_0: p_1 - p_2 = 0$ (частки у підгруп однакові)

Альтернативна гіпотеза $H_1: p_1 - p_2 \neq 0$ (наявна різниця у підгрупах)

Задля такого порівняння двох незалежних підгруп було застосовано формули:

Формула Б.1

$$P = \frac{n_1 p_1 + n_2 p_2}{n_1 + n_2};$$

Формула Б.2

$$s. e. = \sqrt{\frac{P(1-P)}{n_1} + \frac{P(1-P)}{n_2}};$$

Формула Б.3

$$Z = \frac{p_1 - p_2}{s.e.};$$

Формула Б.4

$$95\% CI = p_1 - p_2 \pm 1.96 s. e., \text{ де}$$

n_1, n_2 – об'єм підгруп;

p_1, p_2 – частки відповідних підгруп;

P – загальна частка;

$s. e.$ – стандартна помилка різниці;

CI – довірчий інтервал різниці.

Вирахування здійснювалося автоматизовано, за допомогою Microsoft Excel.

ДОДАТОК В

Гайд для проведення напівструктурованих інтерв'ю з українськими політиkinями

Якісну частину дослідження становили результати напівструктурованого інтерв'ю, проведених за гайдом.

ВСТУП

Вітаю! Я Анастасія Демидюк, студентка магістерської програми з соціології у Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Дякую, що знайшли час для цієї розмови. У межах моєї дипломної роботи я досліджую питання участі жінок в українській політиці, а саме бар'єрів і чинників їх подолання. Так у форматі відкритої розмови протягом наступної години ми поговоримо про ваші спостереження та ваш досвід. Правильних або неправильних відповідей немає, я буду вдячна за вашу відвертість. Уся інформація, озвучена вами, буде конфіденційною. Дані будуть зафіксовані, проаналізовані та представлені в магістерській тезі без можливості вашої ідентифікації, в узагальненому вигляді.

Чи будете ви згодні на запис аудіо для збереження важливих деталей при аналізі? Маєте до мене якісь запитання перед початком?

БЛОК 1. Індивідуальний рівень

1. Розкажіть, будь ласка, трохи про себе:
 - 1.1. Яку посаду обіймаєте?
 - 1.2. Скільки років досвіду у сфері політики?
 - 1.3. Із чого почалася ваша громадська діяльність?
2. Як ви стали політиkinею?
 - 2.1. Що або хто надихнули вас?
 - 2.2. Які ключові події вплинули на ваше рішення?
3. Чого ви очікували входячи у цю галузь?
4. На рахунок чого ви найбільше переживали, боялися?

5. Які сумніви вас турбували на той час?
6. А як відреагувало ваше оточення (сім'я/друзі) до вибору кар'єри?
7. Як і де ви знаходили мотивацію для вашої діяльності?
8. Озираючись у минуле, що, гадаєте, вам варто було б знати перед тим, як іти в політику?
9. Із якими труднощами вам доводилося стикатися?

БЛОК 2. Організаційне середовище

10. З яким ставленням ви зіткнулися, потрапивши у партію/раду/міністерство?
11. Як би ви оцінили підтримку колег? А керівництва?
12. Як колеги сприймали ваші ініціативи? Чи підтримували ваші проєкти і як саме?
13. До кого ви зверталися щодо отримання інформації про робочі моменти?
14. Чи були організовані програми навчання та менторства для вас? Як саме це відбувалося?
15. Чи відомо вам про неформальні мережі колег і їхні зібрання? Чи включені ви до них?
16. На вашу думку, як вашу діяльність оцінюють ваші колеги?
17. Чи доводилося стикатися з подвійними стандартами, упередженнями або дискримінації під час виконання обов'язків? Як ви на це реагували? Як ви вирішували цю проблему? Чи повідомляли ви комусь про такі випадки?
18. Що, на вашу думку, дозволило вам здобути репутацію й авторитет?

БЛОК 3. Кар'єрне зростання

19. Як відбувалося ваше просування по кар'єрним сходам?
20. Що допомагало вам просуватися вперед?
21. На вашу думку, які особисті якості або навички знадобилися саме вам для політичної діяльності?
22. На вашу думку, які фактори визначають успіх у політичній кар'єрі?
23. Які фактори допомагали просуватися вперед вам?

24. Як ви оцінюєте свої досягнення на сьогоднішній день?
25. Що, гадаєте, перешкоджало вашому кар'єрному зростанню?
26. Що вам відомо про явище «скляна стеля»? Як ви розумієте цей термін?
27. Чи доводилося вам чути про «скляну стелю» від колег?
28. Чи доводилося вам переживати на собі її ефект? Якщо доводилося, то як ви реагували? Як вирішували питання вашої кар'єри?
29. Які зміни в організації, на вашу думку, могли б полегшити вам діяльність і кар'єрне просування?
30. Як складається ваша взаємодія з медіа?
31. Чи допомагали(ють) вони вам у формуванні позитивного іміджу як політичної діячки?
32. Чи доводилося стикатися з упередженістю в медіа? Якщо так, то у чому це проявлялося?

БЛОК 4. Суспільний рівень

33. Чи стикалися і з якими стереотипами ви стикалися щодо жінок у політиці, їхньої кар'єри?
34. Які, як гадаєте, є суспільні очікування щодо вас як жінки у політиці? Як це вплинуло чи нині впливає на вашу роботу?
35. Які, на вашу думку, основні виклики для жінок у політиці в Україні?
36. З початку повномасштабного вторгнення, чи помічаєте ви якісь зміни у ставленні до вас особисто і колеганок на посадах? Від громадськості чи колег.
37. Яких програм підтримки або заходів вам особисто або іншим жінкам бракувало(є) для бажаної політичної активності?
38. З вашої точки зору, що допомогло б більшій кількості жінок іти в політику та просуватися там кар'єру?
39. Які заходи повинні бути вжиті для збільшення політичних можливостей для жінок?

Заключна частина

Чи є щось, що ви хотіли б додати, але я вас про це не запитала?

Що ж, дякую вам за те, що поділилися спостереженнями та особистим досвідом, за приділений час і надані відповіді. Надалі вони допоможуть у моєму дослідженні та слугуватимуть цінним матеріалом для подальшої роботи із проблемою.

ДОДАТОК Г

Приклад транскрипту інтерв'ю з політикинею

00:04 Добрий день.

00:07 Е-е-е, добрий день.

00:08 Ага. Чуєте мене, так?

00:10 Да, чую вас.

00:11 Та, я теж вас чую. Супер. Вітаю, я Анастасія Демидюк, студентка соціології з, у Національному університеті "Києво-Могилянська академія". Дякую, що знайшли час для цієї розмови. У межах моєї дипломної роботи я досліджую питання участі жінок у політиці, зокрема бар'єрів, чинників їх подолання. Так у форматі відкритої розмови протягом наступної години поговоримо про ваші спостереження, ваш досвід. Правильних чи неправильних відповідей не буде. Я буду вдячна вам за вашу відвертість. Уся інформація, яку ви озвучите, буде конфіденційною. Дані будуть зафіксовані, проаналізовані і представлені в моїй магістерській тезі без можливості вашої ідентифікації. Чи не будете проти, якщо я запишу аудіо розмови?

01:02 Та, будь ласка.

01:04 Мг, мг. Можливо, у вас є якісь питання перед початком?

01:09 Е-е, ну ні, запитань немає. Я, в принципі, розумію, ну, про що мова. В принципі, немає. [сміється] Якщо хочете, можете ще детальніше розповісти, але запитань у мене немає.

01:21 Супер. Тоді давайте почнемо. Взагалі, пані ***, давайте розкажете трохи про себе в кількох словах. Своїми словами, звичайно. Як би ви себе представили?

01:34 Добре. Рада знайомства з вами. Рада, що є у мене така спільнота жіноча, де ми отримуємо різного роду підтримку інформації, в тому числі, і підсилюємо одна одну, беручи участь у подібних активностях. Мене звати ***. Я юристка, фахова. Я экс-депутатка Білгород-Дністровської районної ради і-і-і. Я засновниця і голова громадської організації «***». Власне, на даний момент я проживаю на півдні Одещини. І мала два досвіди таких політичної участі, два досвіди ведення політичних кампаній у якості кандидатки на посаду сільського голови і кандидатки на, кандидатки у депутатки районної ради. Отак-от.

02:34 То десь приблизно скільки років ви у цій сфері, сфері політики?

02:39 Вперше я балотувалася на перших е-е-е перших місцевих виборах. Вірніше, в місцевих виборах перших об'єднаних громад, це був жовтень 2015 року.

02:56 Що вас надихнуло на таке рішення? Що підштовхнуло, можливо?

03:03 Надихнуло? Ну я сама взагалі з села походжу і колись я поверталася додому, працювала в місті. Я поверталася додому і, ну, побачила, це був такий... Ситуація з розкраданням комунального майна. Коли я набрала сільського голову, а він мені відповів, ***, [імітує] ну що я можу зробити, типу. І ну мене це настільки зацепило, ця ситуація, що сільський голова, чоловік, і він не може знайти важелю впливу для того, щоб в межах там довіреної йому громади забезпечити дотримання закону і правопорядку. А для мене, як для юристки, це

дуже важливі, це мої цінності базові, [сміється] закон, порядок. І з того моменту я почала готувати свою власну кампанію, м... передвиборчу, і була наймолодшою депута, наймолодшою кандидаткою і єдиною жінкою, яка балотувалася, і прийшла друга на тих виборах.

04:11 Як взагалі відреагувало ваше близьке оточення на таке рішення?

04:18 [сміється] Близьке оточення було шоковане. Ну, моя мама, вона досі досить така емансипована жінка, а от мою бабуля, у неї принцип по життю будь меншою, там люди багаті, вони самі розберуться. Ну от таке от, знаєте. Отака меншо, ну меншовартість отака. Ну і життя у неї якесь було дуже складне. І-і-і друзі мене підтримували, колеги мене підтримували, на роботі я взяла відпустку наперед, для, на ведення передвиборчої кампанії. Дуже багато людей мене насправді підтримували, моє ближче оточення, там і батьки, і дитина, ну абсолютно.

05:00 А в чому саме проявлялась ця підтримка?

05:04 Підтримка? Це і в тому, що вони були моїми там амбасадорами, да? моїми волонтерами на виборчих дільницях, і хтось там донатив на бензин, хтось там на поліграфію, да? Ну тобто люди допомагали як могли. Хтось там спілкувався з людьми, да, будь твоїм якимось таким польовим агентом, да? І власне отакі-от люди були, і дійсно вони потрібні, і це люди з твого, ну, найближчого оточення мають бути.

05:37 Так, а були якісь переживання чи страхи починати в цій сфері?

05:44 Ну страхи, страхів, ну, звісно, я завжди кажу, що сумніваються адекватні люди. Я вважаю себе людиною адекватною, звісно я сумнівалася. Сумнівалася, що мені було, ну типу, недостатньо досвіду і я сумнівалася перед тим, як взяти на себе цю відповідальність, і в підсилення цього я навіть вступила в Національну академію державного управління при Президентіві на факультет місцеве самоврядування для того, щоб підсилити, тому що я на той момент працювала в районній державній адміністрації по вертикалі державної виконавчої влади. А з місцевого самоврядування, ну, я володіла ситуацією, але не настільки, не так глибоко, щоби типу очолити орган місцевого самоврядування, і я, власне, стала магістр, магістринею місцевого самоврядування в результаті, але не стала сільською головою [сміється].

06:38 А які у вас плани надалі в кар'єрі?

06:44 Ну, зараз я розвиваю свою громадську організацію, я хочу започаткувати соціальний, ну, бізнес, але соціально відповідальний бізнес. Цього року також в рамках того, що я є сертифікованою тренеркою з політичної жіночої участі, від ООН Жінки, то я буду проводити тренінги по Україні для жінок-кандидаток або потенційних кандидаток у депутатки на перших повоєнних виборах. Тобто я не полишаю, ну, цієї якби цього напрямку. Ну і звісно ми підтримуємо в рамках громадської діяльності, в рамках адвокаційних кампаній, які ми реалізуємо, ми підтримуємо тісну співпрацю і з органами місцевого самоврядування, і з депутатськими корпусами, і з виконавчими комітетами. Ну тобто я не, не залишаю місцеве самоврядування.

07:38 От коли ви стали депутаткою, з яким ставленням ви зіткнулися? Ви сказали, що були єдиною жінкою. Тобто, як Вас там прийняли?

07:49 Я була єдиною жінкою, кандидаткою на посаду сільського голови. Це був 2015 рік. У 2020 році в складі політичної сили «***» я стала депутаткою районної ради, да?

08:06 Ага, зрозуміла.

08:06 Це був такий мій другий досвід. Там я не була, там я була, здається, однією з двох жінок з 12 депутатів, які отримали мандати. І ваше запитання, повторіть, будь ласка, це останнє.

08:22 Мг, з яким ставлення ви зіткнулися, з боку колег?

08:25 А ставлення? Ставлення. Я вам поясню про ставлення. До речі, це був перший, перші були місцеві вибори з гендерними квотами. І-і-і ну ставлення було, ну не ставлення, а тоді набирали жінок масово. Набирали жінок масово для того, щоб два на три, три на два для того, щоб забезпечити оцю гендерну квоту. І, ну я не знаю, чи буде ще хтось про це говорити. Я просто працювала, ну не у виборчому штабі, ну, фактично довкола нього, допомагала формувати на місцях ці списки. Чому? Тому що на місцях «Слуга народу» зробили ставки на кого? На людей, у яких вже є локальна репутація і авторитет. Це місцевий бізнес, аграрії, там, ну, інші якісь лідери думок. І відповідно з одним з таких місцевих лідерів думок в команді на вибори пішла і я. Але я не можу сказати, що це було несвідоме рішення, але трошки я, знаєте, пішла така на оборудку зі своєю совістю, тому що я цього не хотіла. Я тоді не мала політичних амбіцій. Мій перший політичний досвід, настільки я розчарувалася в виборчій системі України і головне – в ставленні людей, в тих дискримінаційних твердженнях, з якими я стикнулася, коли балотувалася сільською головою. Я не хотіла більше брати в цьому участь. Але все ж таки, ну, в команді з людиною, яку я глибоко поважаю, яка справді тут на місці, ну, чинить такий якісний, хороший вплив і зміни, от я прийшла на вибори.

10:15 А які саме дискримінаційні прояви були, про які ви згадували?

10:22 У 2015 році мені було 27. Я вже працювала там начальницею земельного відділу і була юристкою фаховою. Коли я приїздила спілку, у мене була дуже класна команда, правда, дуже класна. Ми просто, просто абалденно пропрацювали ці громади, ми зустрічалися з людьми, ну просто все було дуже по-дорослому. І коли я приїздила на зустріч з людьми, а це сільська громада, в села, там в школи, да? ну де зазвичай люди зустрічаються в таких випадках. Перше, що я чула, це моя зовнішність. Ну, з нею там все було нормально, в сенсі, ну їм здавалося, що я занадто гарна і худа для того, да, щоб стати сільською головою. Друге, це вік. Я постійно чула, що я занадто молода, і стать, що жінка нічого не може зробити на цій посаді. Он, подивіться, тут у нас є Сан Санич, у нього такий живіт, і він все одно нічого не може зробити. Ну тобто от у людей. От стать, вік, е-е-е зовнішність. Ну та, і це все зводилось до того, що в мене [наголошує] якби менше досвіду, ніж у чоловіка, який вдвічі мене старший і там навіть немає освіти. Взагалі жодної немає, окрім школи якоїсь загальної середньої. Ну от таке-от було ставлення.

11:54 А от уже на наступних виборах у 20-му році нічого подібного не траплялося?

12:03 На наступних виборах ні, такого не було. На наступних виборах там минуло вже п'ять років, я вже сама обросла, знаєте, отримала певний авторитет, змінила декілька місць роботи, очолювала великі тут установи, ну такі серйозні державні осередки. І в принципі, в принципі, цей мій бекграунд дозволяв чоловікам, які є переважною більшістю в таких передвиборчих кампаніях, закривати очі на те, що я жінка [сміється]. Скажімо так.

12:40 А от всередині, тобто ваші колеги, чи не проявляли до вас якихось подвійних стандартів чи упереджень як до жінки?

12:52 Я вам скажу, що, в, якщо не помиляюсь, в травні 2024 року я склала мандат. І упередження, вони нікуди не діваються, і я навіть розмовляла з ***, і не знаю, чи ви її знаєте, ну *** в її групі скинула нам це посилання, ну цей запит ваш. І ми говорили з нею про те, що треба провести тренінги протидії сексизму і іншим проявам дискримінації саме в органах місцевого самоврядування, тому що я колись склала мандат, за мене двічі не голосували, не було кворуму. Ну для, яка процедура, да? Якщо за особистим, за, за власним бажанням депутат чи депутатка складають мандат, ми просто пишемо заяву, а депутатський корпус, він все одно має рішенням, да? більшістю голосів, ну якби, прийняти цю заяву, і тоді, якби, це рішення є правомочним. Не було кворуму. Там кворум 22 голоси, здається. Ну, квором точніше був, але депутати не голосували, і для того, щоб їх змотивувати, голова районної ради, кандидат юридичних наук, він встає з трибуни і каже... А зі мною складали мандати ще два депутати-чоловіки, ну, в той же день, на тій же сесії. І він каже, колеги, давайте відпустимо *** ***, їй треба ж влаштувати особисте життя. І таким чином. Ви розумієте, це ота ситуація, коли, я не пам'ятаю, як того чувака звали, коли голосували за закон за рівні права та можливості, і він сказав, шановні колеги депутати, ну, захистили ж собак, давайте захистимо і жінок. Та, якщо ви не знаєте, я вам кину посилання, та, це пряма трансляція Верховної Ради, це та, це отакі-от були, таким чином мотивували народних депутатів ухвалити закон про рівні права та можливості. Чи як там, протидія дискримінації, ну, я не пам'ятаю, протидія дискримінації, я не пам'ятаю, як називається. І таким чином десь голова районної ради, він мотивував, щоб вони проголосували за те, щоб я склала мандат. Коли я підвелася і сказала йому, що він сексист, у всіх там повідкривалися очі на трибуні, голова військової адміністрації прямо відірвався від телефона, тому що для них слово сексист, сексизм і сексист — це, знаєте, як такі матерні слова [сміється]. Вони, можливо, до кінця не розуміють, що це, але це точно не про них. Ну типу. Врешті-решт, втретє проголосували, я склала мандат, я щаслива жінка. От. Але, ну, от така ось ситуація, неприємна.

15:35 Мг, а чому складали мандат?

15:38 Я склала мандат, є багато причин. Перше, це, ну, районна рада, на мою думку, це такий імпотентний орган, якого з 2018 року не мало би бути в контексті того, що об'єдналися територіальні громади. Фактично, він не має повноважень і, ну, я не бачу в цьому сенсу. Я розумію, там міські ради, обласні ради, та, окей, сільські ради, там є реальний бюджет, є реальні повноваження. У районних рад немає повноважень. І я вам скажу більше, що все одно присутня певна корупційна складова навіть тут, коли немає повноважень [сміється], присутня

корупційна складова. І коли я склала мандат, я їм, ем голосували, Червоний Хрест просив приміщення в оренду. Довго слухали на засіданнях постійних комісій, ці люди приходили, показували презентації, розповідали, що вони працюють з людьми в кріслах колісних, да? з людьми з інвалідністю, що вони планують запускати новий напрямок по е-е-ем інтеграції, реінтеграції ветеранів, да? адаптації ветеранів, фізичній реабілітації і так далі. Ну, тобто, знаєте, говорили, балакали, сіли і заплакали. Тут, коли приходить час сесії, голосувати за те, щоб передати в оренду приміщення Червоному Хресту, люди не голосують. Щоб вам не збрехати, голосували, мені здається, чотири рази. Ну, тобто, голосували чотири рази і не проголосували. Потім, ну, я встала, я там з ними трошечки, я їх трошки при соромила. Ідея в тому, що, ну, я кажу, це ж не комерційна установа. Це Червоний Хрест, да? Міжнародна благодійна організація, яка, кінцевими бенефіціарами якого, якої є, що? люди з інвалідністю, зараз ветерани, внутрішньо переміщені особи. Ну, я їм кажу, ну, з кого ви хочете, ну, паїметь шота? І, ви знаєте, в той момент, це якраз було між тим, коли голосували за складення мого ман, моїх повноважень, і в той момент я ще раз упевнилася, я встала і сказала це з трибуни, що сьогодні я зрозуміла, що моє рішення скласти депутатський мандат тут, в цьому скликанні, воно є єдиновірним, ну, тому що працювати в такому колективі, з такими людьми, ну, мені не дозволяє просто мої внутрішні переконання. І, власне, те, що ми робимо в рамках громадської діяльності, громадської організації, ми робимо набагато більше, ніж я робила, маючи депутатський мандат.

18:21 А що взагалі вас мотивує в цій громадській активності?

18:28 Що мотивує? Знаходжу підтримку, підтримуючи інших людей. Ми маємо, ну, як маємо, війна з жіночим обличчям, да? Чоловіки, переважно на фронті чоловіки, в тилу дуже багато жінок і жінок м-м-м ... не тільки внутрішньо переміщених жінок, жінок, які втрачають чоловіків, жінки, які чекають, жінки, чкі чекають з полону, жінки-дружини зниклих безвісти і місцеві жінки. Ну, величезна кількість жінок, які, яких треба згуртовувати, да? підтримувати і робити якісь якісні, ну, зміни разом, і відчинити впливи.

19:18 Дякую. А якщо отак оглядатися на ваш кар'єрний шлях у політиці, як гадаєте, що допомагало вам у просуванні, Вашої діяльності і, можливо, якісь навички, особисті риси?

19:42 Місто Білгород-Дністровський, воно досить маленьке, ну, воно одне з найбільших міст Одещини, але їх не можна порівняти з Києвом, да? або з Одесою. Безумовно, тут грає, відіграє головну роль, я так думаю, що незаплямована репутація корупційними скандалами та, ну, якимись іншими дотичними до цього ситу, речами. І цей досвід роботи, досвід роботи, управління персоналом, там обіймання якихось ключових посад, оце відіграє роль.

20:19 А було щось таке, що перешкоджало вашій діяльності?

20:29 Ну, ні, такого не було. Ну тобто я не пригадаю такого.

20:35 Як підтримували ваші ініціативи колеги взагалому? Чи було таке, що радикально ні?

20:44 Колеги мене підтримували, ну, колеги підтримували, плюс вони допомагали розробляти і кампанії передвиборчі, і вчитувати там поліграфічні

якісь друковані матеріали. Ну, тобто, з цим мені дуже, з цим мені дуже поталанило. І розповсюджувати інформацію, і, я же говорю, і на дільницях бути, і просто підтримати морально. Тобто, дуже підтримували.

21:10 А як склалася ваша взаємодія з медіа?

21:17 В принципі, теж нормально. Ну, але з урахуванням того, що це були, ну, не про [нерозбірливо] це було, а, ну, якісь оплачувані та? взаємодії [сміється], співдії, то, в принципі, все добре було. Перший, перший мій досвід, я просто самотійно цим займалася, а другий досвід, коли ми йшли, в нас було дуже багато людей, да? і це районна рада, і міська рада, тому що це політична партія Слуга, ну, «Слуга народу», то там вже була така консолідована і піар-кампанія, і всі ці рекламні заходи, і відео, і там, я не знаю, дописи, газети. Тобто, це все було дуже, ну, систематично, там цілий відділ цим займався, фахівці.

22:11 Дякую, що це уточнили. Чи доводилось вам раніше чути про явище «скляна стеля»? Від колег або...

22:19 Та. Та, я дуже часто, я, у мене ж прожіноча організація громадська [сміється], і ми часто відвідуємо, ну, зокрема я часто відвідую різні да? заходи, і в тому числі, ну, і скляна стеля, та. Я теж про це чула, читала.

22:38 Як ви для себе розумієте це явище? Як би ви пояснили його?

22:46 Для мене скляна стеля — це, ну, певна межа, через яку я, ну, вірніше, за яку я не можу вистрибнути, скажімо так, подолати.

23:07 Чи доводилось вам від колег і колежанок чути історії про скляну стелю з їхнього досвіду?

23:20 Безумовно, доводилося. Єдине, що тих, хто змирилася з ситуацією, їх 95 відсотків. Ну, в тому плані, що, м-м-м, ну я туди не піду, я знаю, я знаю, чим це закінчиться, все одно, ну, типу, по-іншому це закінчитися не може. Тобто, я знаю, навіть у нас в команді, я єдина людина, яка, не дивлячись ні на що, намагається, ну, подолати скляну стелю. Всі інші кажуть, та не, ну, ми туди не підемо, типу, у нас недостатньо досвіду, там всі сильніші за нас, там розумніші, там фаховіші, там більше, там сильніша експертиза, ми туди не підемо, немає сенсу. І я завжди кажу, що навіть треба йти, треба йти, навіть якщо нас не візьмуть, ми все одно станемо сильніші, [сміється] ми все одно з кимось познайомимося, ми все одно запартнеримося, ми все одно, ну, в цьому, навіть там, де ми впадемо і поламаємось, в тому місці ми будемо потім сильнішими. І завжди я таких мотивую.

24:41 А які, як гадаєте, основні виклики стоять перед жінками у політиці?

24:52 Суб'єктність, напевно, це перше, та? Все-таки жінці в політиці дуже часто доводиться доводити, доказувати, що жінка — це та сама людина, така сама як чоловік, та? і вона має право на свій голос, вона має право говорити і бути почутою. Тому що, ну, у нас, в принципі, я такого не бачила, ну, я особисто не бачила, напевно, воно є, але я чула від своїх колег, що навіть, там, чоловіки не дають можливості, там, висловитися, та? свою думку висловитися, депутатці і так далі. Я повторюю, я цього не відчувала на собі, я відчувала на собі інші прояви дискримінації, але от суб'єктність м-м-м... Які виклики? Це протидія, да? дискримінації у різних її проявах. Чесно, я не знаю, як з цим боротися. Я думаю, якщо починати, ну, сьогодні, то через 30 ми досягнемо певного результату в

наших, там, сільських, селищних радах. Ну, правда, це так, як знаєте, з українською мовою. От я була на заході, і хтось мені, там, щось каже за українську мову, за те, що люди не переходять, там, на українську мову. Ну, але, вибачте, якби з моменту, там, набуття незалежності ми не ішли тією лагідною українізацією, а одразу ліквідували всі російські школи, зробили масову медіа українським, да? рекламу, обслуговування, і все інше, контент, музику, пісні, то, напевно, ми би сьогодні не мали цих викликів з, там, другою державною мовою. Ну, це моя, моя думка, суб'єктивна. Так само я і думаю з протидією, проявом дискримінації, якби ми жінок не прирівнювали до собак та? в залі Верховної Ради, там, у 94-му році, то треба системно у цьому працювати, воно буде все змінюватися, але працювати треба. Так, це суб'єктність, це протидія, виклики прояви дискримінації, і ще що, що, що, щось третє би сказати... І я би знаєте, що? Я не знаю, як це зробити, це отака, ну, типу, знову ж таки, оце берегиня, берегиня-жінка. Жінкам переважно дають очолювати, ну, наприклад, постійні комісії, соціалка, освіта, діти, інваліди, ну, отакі всякі штуки, та? Там, де архітектура, капітальне будівництво [сміється], економіка, якісь там ще цікаві речі, земля, переважно, туризм, інвестиції, переважно очолюють такі комітети чоловіки. Як от, це те, що виклик от змінити фокус, да? Що жінка — це не тільки про захист отаких цих знедолених, діток, стареньких, а це і про економіку, про обороноздатність, от, ну, отакі-от речі, це ще такий виклик.

28:41 А як гадаєте, яких заходів бракує для того, щоб жінки активніше долучалися до політичних, політичної діяльності?

28:54 Бракує перш за все освіченості. Дуже, ну, бракує теж, бракує освіченості, а освіченим жінкам, вірніше, їм не бракує нічого. У них є розуміння, що, і власне, у мене було таке розуміння. Я колись працювала в проєкті, який будував, інвестиційний проєкт, європейський. Ми тут на Бессарабії побудували найбільшу вітроелектростанцію, потужністю 100 мегават. І в рамках цієї взаємодії мені пропонували брати участь в одних, одних з виборів в Україні. І я тоді кажу, ні. Ну, я, я не бачу сенсу, краще мені бути в бізнесі. Я не бачу сенсу туди йти, там втрачати свій внутрішній ресурс, або там нічого не зміниш. І потім, ви знаєте, після того, як я сама так відповіла, я дуже часто чула від дуже таких класних фахових експертних жінок, які казали, що ні, я не хочу витратити свій ресурс на, ну типу, на цю діяльність. Саме на цю діяльність, тому що я не бачу в ній, ну, результату, не бачу, не бачу ефективності в цій діяльності. Що зробити? Безумовно, вчити треба, і ми з ООН Жінки будемо над цим працювати. У нас розроблені там 3-4-денні тренінги, дуже класні, там по мотивації, по взаємодії з електоратом, ведення комунікації, законодавства і те-те-те інше. Вчити треба, безумовно, треба вчити. А тих, хто освічений, та? То треба мотивувати якимось іншим чином до політичної участі. Але, чесно, я не знаю, як мотивувати. Тут, напевно, щось на кшталт, знаєте, такої національної ідентичності, щось, шось на базі отаких ціннісних орієнтирів, таких національно-патріотичних, та? Тому що, якщо людина, наприклад, з бізнесу, ну чи з бізнесу, та? освічена, там незалежна, самостійна жінка, то дуже, дуже важко, ну, якимось іншим чином змотивувати її.

31:20 А які ви зараз, можливо, зміни помічаєте, пов'язані із повномасштабним вторгненням? Чи помічаєте Ви як, якісь трансформації щодо ставлення до жінок у політиці? Або взагалі до жінок?

31:43 Ви знаєте, з повномасштабним вторгненням, ну, по-перше, війна з жіночим обличчям, це багато про що говориться і про жінок в армії, про жінок-волонтерок і волонтерство взагалі як такий феномен да? волонтерства як феномен український. Я можу, ну, спрогнозувати, що перші післявоєнні вибори, я думаю, що це буде величезна кількість кандидаток-жінок. Чому? Тому що дуже багато жінок до повномасштабного вторгнення фактично не робили 90 відсотків того, що вони роблять зараз. Я теж не очолювала громадську організацію, я не волонтерила, я не возила гуманітарку, я не цікавилася внутрішньо переміщеними особами, біженцями, дружинами загиблих, але потям так особисті обставини склалися, що, що я тепер дотична до цих людей. І так дуже багато жінок. То я думаю, повномасштабне вторгнення воно саме зростить дуже таку якісну когорту жінок, які потім стануть кандидатками і депутатками, ісільськими головами, і народними депутатками і так далі. Я вже бачу тут на локальному рівні жінок, які говорять про те, що вони готові до майбутньої політичної участі. І вони свою громадську діяльність в тому числі зараз [наголошує] вже, я бачу, починають позиціонувати як певну таку платформу до своєї майбутньої передвиборчої кампанії. От. Ну я це помічаю тут на локальному рівні.

33:25 А як Ви ставитеся, що Ви думаете про квоти, про гендерне квотування?

33:31 Я їх абсолютно підтримую. Ну як їх можна не підтримувати? Звісно. Ну та, звісно, все одно більшість чоловіків проходить. [сміється] Я не знаю, як це відбувається, що це за магія, але чоловіків все одно більшість. І я чула такі дикі речі, у нас, правда, не було такого, але я чула такі дикі речі, що навіть коли жінки проходять, є внутрішня домовленість, що вони пишуть заяви, складають мандати, а за ними, ну на їхні місця заходять потім чоловіки по списку, зрозуміли? Ну це просто дикість. Слава Богу, у нас такого не було. Я думала, що у нас тут треш. Ні, виявляється, що ні. Це мені просто колеги з усієї, ну з України, я не пам'ятаю хто, хтось мені з депутаток розповідав таку історію, я була просто шокована. Просто. Квоти, я, звісно, квоти підтримую. Та, жінок має бути, ну, більшість. Я вам скажу, що у 2020 році дуже багато випадкових жінок прийшло. Просто випадкових. Які, ну, не те, що вони, типу, там недостойні бути, я не про це, я не про, та? знецінення, але не хочу нікого образити. Але, ну, от вплоть до того, що проходили просто чийсь дружини, потрапляли в список, ну, чиясь дружина просто. Просто людина, яка ніколи себе, жінка, яка ніколи себе не асоціювала з політичною участю, не виявляла ні політичних амбіцій, вона не цікавилася громадським життям, державним життям, державними процесами, там, якимись громадсько-політичними процесами, там, геополітикою, іншими речами, не була лідеркою думок і так далі. Ну, от повірте мені, ну я не знаю, як це сформулювати. Я ж кажу, ну, я не хочу там образити, але... Ну і потім складно працювати, цю жінку доводиться вчити, ну, це як перший клас школи. Доводиться вчити і про механізми, про інструменти, про законодавство, що таке місцеве самоврядування, що таке виконавчий комітет, права депутатів. Ну тобто. І це теж може бути, та? але мене, знаєте, дивувало те, що в радах немає якогось

механізму, ну, типу, знаєте, як наставництво, менторство, тому що депутати першої каденції, їм безумовно, і депутатки, їх безумовно потрібна допомога. Якщо це не фаховий юрист, наприклад, або там якийсь політолог, який знайомий з українським законодавством, та? з якимись там процесами державними, з виборчими системами, то людині, ну, як правило, важко зорієнтуватися. Навіть там регламент, та? засідання сесії, якісь там комісії, групи, комітети. Людині важко зорієнтуватися. Я рахую, що мають бути якісь такі, ну, менторські якісь такі сесії, да? Можливо, від депутатів з досвідом, да? чи від юристів, бо будь-яка там рада має свій там юридичний відділ, юридичний сектор, то таким людям треба допомагати. Якщо вони вже є в раді, та? і вони є трохи, ну трохи неосвіченими, але це ж все можна надолужити, да? То цим, цих людей треба підтримувати.

36:52 А коли ви починали депутатську діяльність, чи хтось вам допомагав розібратися на місці що до чого на початку?

37:03 У мене був науковий керівник з аспірантури. Та, він дуже досвідчений такий і депутат, і він багато років очолював районні адміністрації, районні ради. І він мені, ну, допомагав. Це окрім того, що я мала свою теоретичну базу як юристка, то я дуже, я добре орієнтуюся в законодавстві українському. А він вже там підказував по якихось процесах, ну більше так типу кейсами, знаєте, розповідав в такій кейс-стаді. Тобто в мене була теорія, він вже розповідав на конкретних прикладах, як може відбуватися, і дуже багато він оцих лайфхаків тих відомих розповідав, що може відбуватися, яку силу там, оці випадки висловлення там недовіри, наприклад, у голові адміністрації, різні такі штуки, про які в книжках, ну, типу, не пишуть, в законах, але вони є і вони працюють. І це правда дуже цінно.

38:06 Мг, а були якісь неформальні об'єднання у ваших колег? Тобто поза офіційним робочим часом вирішувати якісь питання?

38:19 Вони безумовно були, але мене на них не запрошували [сміється]. І це ще один такий да? прояв дискримінації. Зараз ви мене навели на думку, на цих засіданнях одні чоловіки. І чому ще я пішла, ви питали, чому я склала мандат, я склала мандат, тому що я не могла голосувати так, як, ну, мені би, ну як мені здається та? в цій ситуації треба проголосувати. Була так звана типу, типу партійна дисципліна, коли вся фракція голосує, ну, вся фракція голосує однаково, ну, типу, ми не самоусуванці, ми не маємо права на власний голос. Мене це дуже бісило. Оця партійна, так звана, ця партійна дисципліна. Е-е-е ну от коли фактично тебе іноді змушували голосувати, коли тобі не відгукується да? та чи інша ситуація, але десь там, в області, в Одесі, сказали, що треба проголосувати так і ну, це не моя історія. Я не люблю такі штуки [сміється].

39:34 Тому отак. Да, об'єднання є, і об'єднання є дуже неформальні. Типу сауни, бані, ну, ресторани - це така лайт версія. Але, я ж кажу, я на них не була. І навіть коли запрошували, то просто, ну, просто не виходило, тому що я жила до війни в іншому місті, приїздила на сесії в Білгород-Дністровський, і то був такий квест. Тому, ну, навіть, не було, чесно кажучи, просто пообідати з ними, не було часу.

40:04 А як у політикинь із балансування особистого життя і робочих обов'язків?

40:17 Воно, ну, воно все нормально, якщо ви маєте, знаєте, такі екологічні стосунки і на роботі, якщо ви працюєте чи якщо у вас бізнес, і вдома. Тобто, ну, мені дуже поталанило. Я працювала проєктним менеджеркою в одній із міських рад на Одещині і викладала на юридичному факультеті, і у мене був дуже крутий, ну, куратор, заступник міського голови, яким ми, там, погодили, та? що один день на тиждень я працюю в коледжі, наприклад, викладаю на юридичному, чотири дні я працюю в мерії, коли мені треба було, я брала там собі в зв'язку з виконанням депутатських цих обов'язків, писала заяву, мені давали цю відпустку для того, щоб я приїхала на сесію. Ну, тобто, окей. Але, в той же момент, якщо там були якісь ситуації, то я виходила на роботу в суботу-неділю. Ну, але ми таким чином доводились. Та, дійсно, я розумію, що я жертвувала своїми вихідними та, і знову ж таки, своєю родиною, але ну хотілось встигнути максимально все.

41:32 А як гадаєте, які повинні бути заходи вжиті, щоб допомогти матеріям все ж таки долучатися до політичної діяльності, не обмежуючи свій час із родинами?

41:52 Ех, була теж в Івано-Франківську на одному, на жіночому форумі, і там була панельна дискусія, чотири жінки в ній брали участь, і три жінки і модератор, модераторка моя подруга була з громадської організації. І одна з тих жінок була з дитиною грудною, і вона прямо на сцені почала її годувати груддю. І це, ви знаєте, я бачила шок, ну, в очах. Там були одні жінки, певно там двоє чоловіків, тому що там ця коаліція, знаєте, 1325 Жінки.Мир.Безпека. І хтось там, ну, було там декілька чоловіків. Це я до того, що, і це Івано-Франківськ, це, ну, місто, обласний центр, та? Якби у нас у Білгород-Дністровському жінка з трибуни почала годувати груддю дитину, а це, напевно, були би перші шпальти. Ну це про оцю та? таку, як це назвати? Ну це про стереотипи, да? Про, про якісь табуйовані теми. Ну я не знаю, про всі ці речі. Звісно, для того, щоб жінка з дітьми, з дитиною, з малою дитиною могла чи, чи, чи брала активну політичну участь, для цього мають бути якісь умови. І на роботі, і в раді, та? Чи то якийсь куточок, щоб там дитина могла посидіти, да? чи хтось міг посидіти, чи... Ну, щось, щось має бути. Так само і на роботі, ну Госпади, виявляється, що діти вони тільки для жінок? А чоловіки, у яких є діти, у них все окей. Вони просуваються по службі, їм не треба ходити в декрети, у них діти не хворіють. Коли я влаштувалася в Маріуполі на роботу, у мене була маленька дитина, і мені сказали, ми вас би не взяли, якби ви була одна єдина на світі з юридичною освітою. Я кажу чому? Тому що у вас грудна дитина, а вона буде хворіти, і вам доведеться ходити на лікарняний. Це так мені сказали в міській раді в Маріуполі. У 2009 році. Ну, типу. А моєму би чоловіку такого не сказали. Ну, що у нього є грудна дитина, йому от треба буде в декрет ходити. Тому що є я [сміється]. Ну, тому для жінок з дітьми, ну, мають бути умови. Мають бути якісь дитячі, ну, не садки, гурти, де можна їх залишати. Або можливість брати дитину на сесію, і я знаю, що жінки таке [наголошує] роблять. У мене є там колега, зі Львова, тобто міської ради, вона казала, що вона так, дійсно, з грудною дитиною, вона народила дитину, вона з дитиною приходила. Та, і ну це окей. Ви знаєте, 5 років тому я би сказала, господи, якась хвора, що не могла там когось попросити. Чесно. І я про це відкрито говорю, бо я трансформуюся. Я роблю помилки, ну,

отакі-от, бо ніхто ж не вільний від стереотипів. Десь чула, дуже люблю цю адвокатку, ***, здається. І от вона колись сказала, що ніде немає, ніхто не вільний, немає людини вільної від стереотипів. Я себе часто ловлю на тому, що маю, ну що у мене дуже стереотипне мислення. Але зараз, ну, я, я повністю все підтримую. Так має бути.

45:22 І ще хотіла запитати, як складалася ваша взаємодія з іншими депутатками, з колежанками?

45:33 Зараз я згадаю. Чекайте. Депутатки є різні. Ті, які з досвідом, а в принципі не спілкувалися. Не спілкувалися, якимось у нас так не склалося взагалі. Не те, що взагалі з депутатським корпусом просто не склалося комунікація. Я думаю, що є малі групи, які між собою більш тісно спілкуються. Але у нас ні фракція якимось, ну, не була якоюсь такою, знаєте, дружньою, ні сам депутатський корпус. Що стосується жінок, деяким я допомагала, кидала їм посилення. Це про те, що я кажу, що люди прийшли невідповідні, і фактично для них я виступала такою менторкою. Коли там питали, що таке регламент, а що таке там засідання комісії, я кажу, ну от відкрий там закон, давай я тобі кину посилення, та? а ти собі почитаєш. Якщо тобі щось буде незрозуміло, ти мені скажи, я тобі поясню, да? Коли людина каже, ***, а що таке кворум? Іде сесія, вона мене штовхає, каже, що таке кворум. Ну я кажу, я тобі потім поясню. Ну тобто отакі от були у нас дівчата, яким я, ну, таким чином якби я підказувала, допомагала. А-а-ам. Ну, в принципі, на цьому взаємодія завершилася. Ви знаєте, я зараз, я от зараз шкодую. Шкоду, і зараз навіть іноді думаю, а може і не треба було складати той мандат. Думаю, ***, ну ти десь все-таки, ти от щось поспішила, псіханула. Думаю, якщо в мене буде третій захід, третій захід, то я створюю цю групу рівних можливостей, і ми там як закрутимо якийсь марш жіночий, і протидія стереотипам, і проявам дискримінації. Це в мене вже на майбутнє, зрозуміло? Тут я склала мандат, я цей гештальт закрила. Я думаю, що будуть післявоєнні вибори. Я наберуся такого внутрішнього ресурсу, знаєте, і зможу потім боротися і протистояти тим проявам дискримінації. Тому що я дуже це все через себе пропускаю. Мені це все так, знаєте, ото іспанський сором. Вони кажуть, а мені соромно потім за все, що вони кажуть. І я от думаю, що треба отаке зробити.

47:50 Супер, дякую, що поділилися. Можливо, є щось, що ви хотіли б розказати, а я вас про це не запитала, в цьому напрямку жінок у політиці?

48:01 В принципі, ні. Про прояви дискримінації я вам сказала. Ейджизм, там, лукізм, та що це за статтю ще дискримінація. М-м-м. Сексуальні домагання, до речі. До речі, про сексуальні домагання, так. Коли я вела свою кампанію передвиборчу на посаду сільського голови, то у мене таке було, чоловік гладив мене по колінці. Ну, чужий чоловік [сміється]. І це для мене був...

48:31 І що ви з цим робили?

48:33 Я йому зробила зауваження. Ну, зробила зауваження. Він, ну, мене люди по погляду. Зі мною, якщо ми познайомимося, то в мене в погляді просто бігучая страка, знаєте. Але це був дуже неприємний такий випадок, і я просто дуже неприємний був. Цей чоловік, він типу, ну він допомагав мені, там теж як типу лідер думок, та, підтримував. ***, буду підтримувати, потім підвозив мене от

якось додому і поклав, поклав руку мені на ногу. В мене, просто, я вам кажу, в мене все похололо, це просто капець. Це фу, ва-а-ах. Це просто жахливо. Так, я зробила йому зауваження, все, і на тому, ну, я зупинила всі ці комунікації, всі ці допомоги. Але, знову ж таки, якщо подивитися, якщо б на моєму місці був чоловік, то ну навряд чи йому хтось би гладив колінки. Ну, я навіть не гладила чоловіку депутату колінки [сміється]. Ну, коротше, воно є. Воно таке є, на жаль.

49:35 Дякую, що це зауважили. Що ж, мої запитання вичерпалися. Дякую вам за, що поділилися своїми спостереженнями, досвідом, і за приділений час. Ваші відповіді допоможуть мені в дослідженні надалі і слугуватимуть цінним матеріалом для моєї подальшої роботи з проблемою, у моїй магістерській тезі. Дякую вам велике. Успіхів вам у вашій діяльності, з вашою організацією і якщо в майбутньому захочете повернутися до політичної активності.

50:12 Дякую. Дякую. Я вам теж бажаю удачі, бажаю наснаги. Хай будуть класними ваші результати. Головне, щоб вони були помічними на практиці. Якщо там не забудете, то поділіться потім своєю аналітикою. Це ж дуже цікаво почитати.

50:31 Так, звичайно. Можливо, ви знаєте, до кого я могла б ще звернутися? Хто хотів би поділитися своїм досвідом?

50:39 У мене є багато колег-депутаток. А там, *** вам багато знайшла кандидаток?

50:45 Поки що не так багато, тому якщо..

50:48 А вам треба скільки по вашій...

50:51 У мене, як такого числа, немає обмеженого. Тому я ще назбірую. Тому буду рада, якщо ви когось запропонуєте.

51:01 Та я знаю багато жінок-депутаток. Треба просто проаналізувати і запропонувати їм. Добре. Настю, дивіться. Я їм понапишу зараз повідомлення. Зараз я згадаю, кому написати. Скажу, що це анонімно. Тут у мене є такі депутатки, що їм і колеса різали в машинах [сміється]. У мене просто дуже є тут такі серйозні подруги. То, то дуже цікавий досвід. Якщо вони, да, якщо захочуть, то я тоді сконтактую вас. Добре?

51:34 Мг, добре.

51:36 Когось по-любому я вам, я вам, ну поставлю [сміється], якусь клієнтку.

51:41 Так, я буду в телеграмі на зв'язку. Буду вдячна отримати яке повідомлення. Дякую. Тоді гарного вечора. Щастя.

51:51 Та, бувайте. Навзаєм. Гарного вечора вам. Бувайте.

51:54 Дякую.